A. V. ŠESTAKOV

NSV LIIDU AJALUGU

IV KLASSILE

RK „PEDAGOOGILINE KIRJANDUS"

ARH

A=17568

SUNDEKSEMPLAR

NÕUKOGUDE
SOTSIALISTLIKE VABARIIKIDE LIIDU

AJALUGU

IV KLASSILE

TOIMETANUD
prof. A. ŠESTAKOV

RK
„PEDAGOOGILINE KIRJANDUS"
TALLINN 1949

Bibliotheca Universitatis Tartuensis
1979:0423
14620
A-17568

ARHIIVKOGU

SISSEJUHATUS.

1. Meie kodumaa.

Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit — sotsialismimaa. Maakeral on ainult üks sotsialistlik maa. See on meie kodumaa.

See on kõige suurem maa maailmas. Selle põhjaosas on igavesed jääd, lõunaosas aga on suvel nii palav, et valmivad apelsinid ja sidrunid, kasvab tee ja puuvill.

Loodusvarade poolest on meie maa rikkaim maailmas. Kõike, mida eluks vaja on, leidub meie maal.

Kuskil mujal maailmas ei leidu sellist sõprust rahvaste vahel kui NSV Liidus. Kuueteistkümnes nõukogude liiduvabariigis elab umbes 50 eri rahvust — 193 miljonit inimest. Kõik nad on ühinenud ühiseks vennalikuks liiduks — Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liiduks, ehk lühendatult — NSV Liiduks. Kõik rahvused NSV Liidus töötavad ühiseks hüvanguks. NSV Liidus ei ole kapitaliste ega mõisnikke nagu teistes maades. NSV Liidus ei ole inimese ekspluateerimist inimese poolt. Meie kõik töötame enda tarvis, kogu ühiskonna tarvidusteks.

Mahajäänud maast on meie kodumaa saanud kõige eesrindlikumaks ning võimsamaks maaks.

Seepärast me armastame nii väga oma suurt isamaad, oleme nii väga uhked NSV Liidule — sotsialismimaale.

Teed sotsialismile on näidanud meile suur Kommunistlik (bolševike) Partei. See juhtis meie isade ja emade võitlust, tööliste ja talupoegade võitlust, kui nad kukutasid tsaari, mõisnike ja kapitalistide võimu. Kommunistliku Partei juhtimisel oleme loonud tööliste ja talupoegade võimu, oleme üles ehitanud sotsialismi.

Meie maa rahvad lõid edukalt tagasi kõik pealetungikatsed NSV Liidule. Nõukogude Liit purustas saksa fašismi ja jaapani röövvallutajad. Meie maa muutus veelgi võimsamaks.

Mida õpetab see raamat? Ta jutustab, kuidas elasid inimesed vanasti, kuidas võitlesid NSV Liidu rahvad oma rõhujate ja vaenlastega, kuidas nad saavutasid selle, et meie kodumaa sai sotsialismimaaks. Sellest raamatust saame teada ka teiste maade rahvaste elust ja võitlustest.

Seda kõike nimetataksegi ajalooks.

Meie armastame oma kodumaad ja peame hästi tundma ta kuulsusrikast ajalugu. Kes tunneb ajalugu, see saab paremini aru ka praegusest elust, võitleb südikamalt meie maa vaenlaste vastu ja sotsialismi kindlustamise eest.

I. MEIE KODUMAA KAUGES MINEVIKUS.

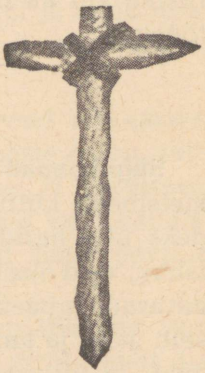
2. Kuidas elasid inimesed kauges minevikus.

Kust saame teateid inimese elu kohta kauges minevikus. Ükskord lapsed kaevasid jõekaldal auku. Leidsid maa seest imelikke luid ja kivi. Nad viisid oma leiu õpetajale kooli.

„Teie, lapsed," ütles õpetaja, „leidsite väga huvitavaid asju. Need on ennemuistsete suurte metsloomade luud. Kunagi väga ammu need loomad elasid meie maal. Nüüd on nad välja surnud. Kivi aga on relv, millega inimesed, kes elasid kauges minevikus, surmasid metsloomi."

Õpetaja sidus kivi kepi külge ja nii saadi raske haamer.

Õpetaja jutustas lastele, et üle kogu NSV Liidu toimetavad õpetlased kaevamisi ja otsustavad leidude järgi, kuidas elasid inimesed kõige kaugemas minevikus.

„Vaat millised haamrid olid ürginimestel," ütles õpetaja.

Eel-ajalooliste inimeste elu. Ligi pool miljonit aastat tagasi oli peaaegu kogu meie maa kaetud paksu jääkihiga. Möödusid sajandid sajandite järel ja jää hakkas aegamööda sulama. Sulamine algas lõuna poolt. Lõunas ilmusid ka esimesed inimesed.

Nende elu oli väga raske. Ümberringi liikusid metsloomad — hiigelmammutid,

karud. Inimesed leidsid nende eest varju koobastes ja muldonnides. Toiduks tarvitasid inimesed juuri, marju, tapetud loomade liha; kehakatteks tarvitati nende loomade nahku, keda õnnestus surmata. Jahil käisid inimesed hulgakesi koos ja neil õnnestus tappa isegi nii tugevaid loomi nagu mammut. Jahisaak tarvitati ära ühiselt.

Möödusid veel sajandid. Inimesed õppisid ise tuld hankima ning kivist, puust ja luust riistu valmistama. Leiutati vibud ja nooled. Aegamööda õppisid inimesed kodustama metsloomi ja hakkasid tegelema karjapidamisega. Möödusid taas aastatuhanded, ja inimesed õppisid külvama kasulikke viljataimi — tehti algust põlluharimisega. Elamuiks ehitati osmikuid, onne, telkvankreid, kuna kehakatet hakati valmistama loomanahkadest ja linast.

Kaua aega kasutasid inimesed kivi- ja luuriistu. Möödus palju aastatuhandeid, enne kui õpiti hankima maake ja sulatama vaske ning teisi metalle.

Neil kaugeil aegadel oli inimestel kõik ühine, nii tööriistad kui ka hangitav toit. Kõik olid võrdsed oma raskes tööelus.

3. Sugukonnast riigini.

Sugukonnad ja suguharud. Üksikult oli võimatu suuri metsloomi küttida, võrkudega kalu püüda ja metsi põldudeks üles harida. Seepärast vanasti sugulased ei läinud lahku, vaid elasid kõik koos sugukondades, mõnikord kokku mitusada inimest. Kõik oli neil ühine. Tööriistu kasutati ühiselt. Jahil ja kalapüügil käidi koos, maad hariti ühisel jõul. Jahi- ja viljasaak jagati omavahel. Kari oli ühine. Töid juhatasid valitavad vanemad. Ühised asjad otsustati sugukonna üldisel koosolekul. Sugukond kaitses oma liikmeid. Kui võõras tappis sugukonna liikme, siis sugulased tasusid

kätte tapetu eest. Üksikute sugukondade vahel tekkisid sageli sõjad põldude, karjamaade, metsade ja kalastamiskohtade pärast.

Mitu naabersugukonda moodustas suguharu. Suguharus oli mitu tuhat inimest. Kõik ühe suguharu liikmed kõnelesid ühte ning sama keelt, neil olid ühised kombed. Suguharul oli valitav juht.

Palju sajandeid elasid inimesed sugukondade ja suguharudena. Aegamööda hakkasid sugukonnad jagunema perekondadeks. Suuremad ja tugevamad perekonnad hakkasid vähehaaval enda kätte võtma maid ja osa karjast, soetasid oma majapidamisi ega jaganud enam oma saaki teistega. Nad võtsid ka sõjavange ja sundisid neid oma töid tegema. Nii tekkis suguharus ebavõrdsus. Tööriistade ja hangitavate saaduste ühisomanduse asemele tekkis eraomandus. Ühtedel sugukonnaliikmetel oli varandust rohkem kui teistel. Tekkisid rikkad ja vaesed.

Rikkad ja sõjakate ning tugevate suguharude sõjajuhid tungisid naabrite kallale, võtsid inimesi vangi ja tegid neist õiguseta orjad. Suguharude juhid ja rikkad said rohkem orje kui teised sõjamehed.

Need, kellel kogunes palju orje, said veel rikkamaks. Rikkad juhid koondasid endi ümber sõjameeste salku, toitsid neid, hoolitsesid nende ülalpidamise eest ja varustasid neid relvadega. Nende salkadega tegid juhid uusi kallaletunge. Pärast selliseid kallaletunge jätsid nad röövitud saagi ja vangid endile ja oma sõjameestele.

Mitte ainult orje, vaid ka oma suguharu liikmeid sundisid juhid ja rikkad endile tööd tegema ja võtsid neilt ära osa nende saagist.

Nii tekkisid suguharus kurnajad — rikkad, ja kurnatavad — kehvikud.

Riik. Väike kogu rikkaid inimesi hakkas end elatama suure hulga töötajate vaevast, rõhus ja röövis neid. Juhid sundisid orje ja oma suguharu teisi liikmeid oma sõjasalkade abil sõnakuulmisele. Nad muutusid täielikeks isandaiks oma suguharudes. Selliseid suguharude juhte nimetati vürstideks, tsaarideks, khaanideks. Et hoida rahvast sõnakuulmises, suurendasid vürstid, khaanid ja tsaarid oma sõjasalku, asutasid oma kohtud ja seadsid sisse mitmesugused karistused.

Ei lepitud ainult oma suguharu valitsemisega, vaid alistati ka nõrgemad naabersuguharud. Nii tekkisid riigid.

4. Vanimad riigid meie maal.

Esimesed riigid Taga-Kaukaasias ja Kesk-Aasias. Kõige vanemad riigid meie maal tekkisid Taga-Kaukaasia lõunaosas. See oli umbes 3000 aastat tagasi. Taga-Kaukaasia esimene riik oli Urartu Ararati piirkonnas Vani järve juures. Selle riigi territooriumil tekkisid hiljem Gruusia ja Armeenia. Urartu kuningatel oli palju orje, kes ehitasid neile losse, kaevasid kanaleid kuninga põldude ja aedade niisutamiseks.

Urartu kuningad pidasid alalisi sõdu naaberriikidega. Sõjad olid väga metsikud. See selgub kirjast, mis orjad on ühe Urartu kuninga käsul kaljusse raiunud:

„Kuuskümmend neli tuhat inimest osalt surmasin, osalt viisin ära elusalt."

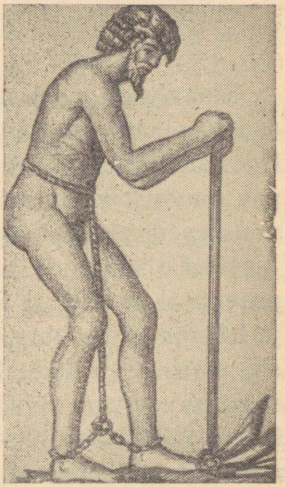
Niisamasugused riigid olid ka Kesk-Aasias. Need olid praeguste usbekkide, tadžikkide ja turkmeenide esivanemate riigid. Nende valitsejad sõdisid samuti alatasa oma naabritega.

Vanimais Taga-Kaukaasia ja Kesk-Aasia riikides oli

palju linnu. Kaitseks vaenlaste vastu ehitati linnade ümber kõrged kivimüürid. Osavad meistrid ja orjad ehitasid rikastele maju, kaupadele laoruume ja äridele hooneid. Linnades elas palju käsitöölisi, toimus elav kaubandus.

Linnade elanikud leiutasid tähestiku ja õppisid lugema ning kirjutama. Nii oli Gruusias juba enam kui 2000 aastat tagasi leiutatud tähestik. Linnades ilmusid esimesed õpetlased, hakkasid arenema teadused ja kunst.

Vanal ajal Siberis ja Ida-Euroopas elanud rahvad. Lõuna-Siberis ja Musta mere ääres elasid ammust ajast rohkearvulised rändkarjapidajate suguharud. Oma kuningate juhtimisel rändasid nad steppides ühest paigast teise suurte sarvlooma- ja hobusekarjadega, otsides paremaid rohumaid. Umbes 2500 aastat tagasi tõusid neist suguharudest eriti võimukaks rändavad sküüdid. Sküütide kuningate võimu all oli palju rändlikke ja paiklikke põlluharijaid suguharusid ja orje.

Ori raudus.

Enam kui 2500 aastat tagasi saabus laevadel Musta mere põhjakallastele ümberasujaid Kreekast. Kreeklased ehitasid siia mõned linnad ja alustasid laiaulatuslikku kaubandust sküütidega. Nad ostsid sküütidelt kariloomi, vilja, kalu ja saatsid üle mere Kreekasse. Aegade jooksul kreeka linnad laienesid ja ühinesid terveks riigiks.

Rikkad kreeka valitsejad ja kaupmehed ise ei töötanud. Kõiki nende töid tegid orjad, enamasti vangivõetud sküüdid. 2000 aastat tagasi korraldasid sküüdid-orjad ülestõusu oma rõhujate vastu ori Saumakose juhtimisel ja

võtsid võimu endi kätte. Kuid orjade ülestõus suruti maha kreeka vägede poolt, kes saabusid mere tagant.

Meie ajaarvamise IV sajandil tungisid kreeka linnade peale rändavate hunnide tugevad salgad ja purustasid need linnad. Hunnide julm valitseja Attila läks V sajandil Musta mere äärsetest steppidest sõjakäiguga Lääne-Euroopa rahvaste peale ja võitis paljusid. Kuid pärast Attila surma lagunes tema riik Aasiast tulnud teiste rändrahvaste surve all. VI sajandil tekkis hunnide valduste asemele Volga kaldail rändavate kasaaride ja Volga keskjooksul bulgaaride riik.

Palju aastaid sõdisid kasaaride ja bulgaaridega nende naabruses asuvad slaavlaste suguharud.

5. Slaavlased.

Slaavlased ja nende naabrid. Viisteist sajandit tagasi asusid slaavi suguharud Läänemere rannikuil, Dnepri ja Doonau kallastel, Okaa ja Volga ülemjooksul. Ida-Euroopas elavaist slaavlasist kujunes hiljem kolm suurt rahvast: venelased, ukrainlased ja valgevenelased.

Idas olid nende naabreiks Volga-äärsed suguharud — praeguste m a r i, m o r d v a ja teiste rahvaste esivanemad, ja kaugemal — bulgaaride ja kasaaride riigid. Lõunas pidasid slaavlased sõdu Musta mere ääres asuvate steppide rändrahvastega. Sõdu pidasid nad ka rikka ning tolle aja kohta kultuurse Bütsantsi riigiga. Kreeka meistrid ehitasid suurepäraseid hooneid, losse ja kirikuid. Kreeklasil oli kirjanikke, muusikamehi ja kunstnikke. Nad tootsid ilusaid siidriideid, sööginõusid ning esemeid kullast ja hõbedast.

Bütsantsis oli palju hästirelvastatud sõjamehi. Kuid vahvad ja mehised slaavlased võitsid sageli kreeklaste sõja-

väge. IX sajandi keskel võitlesid nad edukalt kreeklastega ja ründasid isegi Bütsantsi pealinna Tsargradi.[1]

Läänes tuli slaavlasil sõdida germaani suguharudega ja varjaagidega.

Slaavlaste elatusviisid. Muistsed slaavlased elatusid küttimisest ja metsmesilaste mee kogumisest. Hiljem sai nende peamiseks elatusviisiks põlluharimine. Slaavlased tegid alet ja külvasid vilja tuhasegusesse mulda. Sel viisil saadi head saaki, kuid 3—4 aasta pärast oli maa välja kurnatud ja tuli teha uut alet. Stepimaadel tehti muld kohedaks kõblastega ja külvati siis seeme maha, kuid ka sel viisil lõpetas maa saagiandmise 4—5 aasta pärast. Tuli maha jätta vanad põllud ja üles harida uusi. Selline põllutöö puudulike riistadega toimus ühiselt, kogu s u g u k o n n a g a. Kui ilmusid raudotstega sahad, siis hakati adra ette rakendama hobust. Karja sõnnik läks väetamiseks. Väetatud ja paremini ülesharitud põld andis nüüd enam saaki. Väikeselt põllutükilt sai üksik perekond küllaldast ülalpidamist. Seega hakkas kaduma tarvidus maad ühiselt harida. Maa-ala, kuhu jäi paikselt elama üksik perekond, hakati pidama selle perekonna eraomandiks. Sugukonna ja suguharu vanemad haarasid suured maa-alad endi kätte ja sundisid oma orje neid harima. Samadel põldudel töötasid vabad, kuid vaesunud mitmesuguste sugukondade liikmed. Atrade ja hobuste omanikud andsid vaestele atra ja hobust tarvitada, võttes selle eest tasuks osa saagist, millest nad ise rikastusid. Endine võrdsus kadus, sugukonna liikmete hulgas tekkisid kurnajad ja kurnatavad, rikkad maaomanikud ja vaesed töötegijad. IX sajandil olid slaavlaste keskel juba b o j a a r i d, maaomanikud ja rikkad, samuti v ü r s t i d — suguharude valitsejad. Vürstid ja bojaarid kauplesid kreeklas-

[1] *Tsar* — tsaar, keiser; *grad* — linn.

tega ja teiste naabritega, müües neile vilja, mett ja vaha, kuid kõige enam kaubeldi orjadega, keda vürsti või bojaari d r u ž i i n a d olid vangi võtnud. Kaubavahetus toimus kindlustatud paikades, kaubateede, enamasti suurte jõgede ääres. IX sajandiks oli slaavlasil mitu vürstiriiki. Iga vürstiriigi keskuseks oli mingisugune linn, kus elas vürst koos oma družiinaga. Sel ajal oli slaavlastel mitu linna. Tähtsamad neist olid Kiiev ja Novgorod.

II. KIIEVI RIIK.

6. Kiievi vürstiriigi tekkimine.

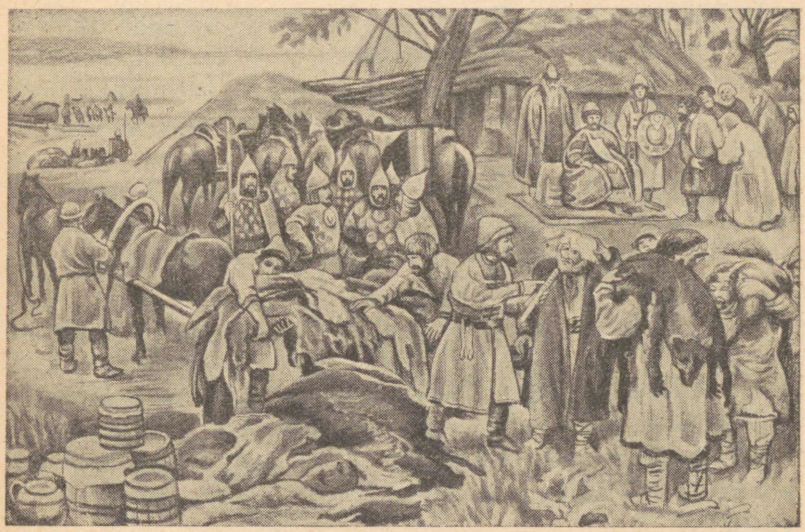
Varjaagide röövretked. IX sajandil ründasid Novgorodi ja Dnepri-äärsete slaavlaste maid Skandinaaviast tulnud varjaagide röövsalgad. Varjaagide vürstid ja nende sõjasalgad röövisid slaavlastelt karusnahku, mett ja vaha ning viisid vangi inimesi. Röövitud saagi ja vangid vedasid nad kreeklastele müümiseks Bütsantsi, sõites lootsikuil mööda jõgesid ja järvi, mis ühendasid Läänemerd Musta merega. Seda teed nimetati „teeks varjaagide juurest kreeklasteni". Ta kulges Soome lahest Neeva jõge kaudu Laadoga järve ja Volhovi jõge kaudu Ilmjärveni. Sealt sõideti Lovati jõe ülemjooksuni, kus paadid tõmmati kaldale ja tiriti mööda maad kuni Dneprini. Dnepril takistasid sõitu kärestikud, s. o. suured kivid, mis sulustasid jõe. Siin tuli kaubad lossida ja lootsikud ühes kaupadega kallast mööda edasi tassida. Ümbruskonnas rändavad sõjakad petšeneegid kasutasid seda ja tungisid möödasõitvatele kaupmeestele sageli kallale. Dneprist jõudsid varjaagid Musta merre, kus kalda läheduses sõites saabusid Bütsantsi.

Slaavlased koos naabersuguharudega tõusid sageli üles röövellike varjaagide vastu ja kihutasid nad mere taha. Kuid üksikutel varjaagide sõjasalkadel õnnestus tagasi tulla slaavlaste maadele ja alistada endile kohalikke slaavi vürste ning maksustada rahvast.

Vürst Oleg.

Kiievi vürstiriigi algus. IX sajandi lõpul, nagu jutustavad vanad kirjutised, oli Novgorodis varjaagisoost vürst Rjurik. Alistatud slaavlased maksid talle maksu. Pärast Rjuriku surma sai vürstiks sõjakas Oleg. Ta ei jäänud püsima Novgorodi, vaid sõitis Dneprit mööda alla kuni Kiievini, vallutas selle ja tegi oma pealinnaks.

Poljuudje. Vürst ja družiina koguvad rahvalt makse. Rahvas on toonud karusnahku, mett ja vaha. Vürsti ametnik võtab maksud vastu ja märgib arvestuspulgal ära.

X sajandi algusest peale nimetatakse slaavlaste Kiievi vürstiriiki K i i e v i - V e n e m a a k s.

Oleg koondas oma võimu alla paljud slaavi suguharud ja pani neile peale rasked maksud. Osa slaavi vürste hävitati, osa alistus Olegile ja hakkas temaga koos maksustama slaavlasist elanikkonda. Varjaagide vürstidel ja sõjasalk-

lastel ei olnud kõrgem kultuur kui slaavlastel; nad segunesid varsti slaavlastega ja omandasid nende keele, usu, nimed ja kombed.

Vürst Oleg avaldas energilist tegevust. Tema ajal kindlustati Kiievit tugevasti. Riigi piiridele püstitati valvekindlustused rändrahvaste vastu. Vanade pärimuste järgi läks Oleg suure sõjaväega, osalt lootsikuil, osalt ratsa, sõjaretkele Bütsantsi vastu. Ta rüüstas Tsargradi ümbrust ja hakkas linna piirama. Kreeka keiser (nii nimetati kreeklaste peavalitsejat) andis Olegile suure lunatasu: palju kulda, kalleid riideid, veini ja orje. Aastal **911** sõlmisid kreeklased Olegiga kaubalepingu.

Oleg kindlustas tugevasti Kiievi-Venemaad. Ta koondas oma valitsuse alla eraldatud slaavi suguharud ja vürstkonnad. Kiievi-Venemaad hakati arvestama nii Bütsantsis kui ka lääne naaberriikides.

Vürst Igor. Pärast Olegi surma sai vürstiks Rjuriku poeg Igor. Tema ajal Kiievi-Venemaa laiendamine jätkus. Igor pidas palju sõdu nagu Olegki. Tema ajal toimusid sõjakäigud Kaukaasiasse ja Bütsantsi. Kreeklased andsid Igorile suure ja hinnalise lunamaksu. Kokkuleppel kreeklastega kohustus ta kaitsema Bütsantsi rändrahvaste pealetungide vastu.

Igal sügisel kogus Igor elanikkonnalt maksu — käis „rahvast mööda", mille järgi seda maksukogumist nimetatigi „poljuudjeks". Vürsti ja družiina tulekuks panid külaelanikud valmis karusnahad, mee, vaha, vilja. Poljuudje oli elanikkonnale raskeks kohustuseks.

Kord kogus vürst Igor makse slaavlaste suguharult drevljaanidelt, kes elasid Dnepri paremal kaldal. Drevljaanid andsid talle kõik, mis ta nõudis. Igor lahkus, kuid talle paistis kogutust siiski veel vähe olevat. Ta tuli tagasi ja nõudis maksu teistkordselt. Drevljaanid ütlesid: „Kui hunt

harjub karja käima, siis murrab ta kogu karja. Tapame ta." Nad purustasid vürsti družiina, vürsti enese aga sidusid jalgupidi mahapainutatud puude latvade külge, ja kui nad nüüd puud lahti lasksid, rebisid need vürsti tükkideks.

7. Vürstinna Olga ja vürst Svjatoslav.

Vürstinna Olga. Pärast Igori surma hakkas valitsema ta naine Olga. Ta maksis drevljaanidele oma mehe surma eest kurjalt kätte. Olga družiina piiras drevljaanide pealinna ümber. Terve aasta seisis ta oma sõjaväega linna seinte ees, kuid ei suutnud linna vallutada. Siis ta, nagu räägib rahvajutt, võttis appi kavaluse. Ta nõudis drevljaanidelt üsna kerget maksu — kolm tuvi ja kolm varblast igast majast. Drevljaanid olid sellise maksuga nõus. Olga käsul seoti tuvide ja varblaste jalgade külge tõrvaga immutatud takutuustid, mis põlema süüdati, ja linnud lasti lendu. Tuvid ja varblased lendasid linna, igaüks oma pessa, ja kohe algasid kogu linnas tulekahjud. Olga sõjavägi tormas põlevasse linna ja tappis hulga linna kaitsjaid. Olga määras drevljaanidele raske maksu. Kuid varsti pärast seda kinnitas ta kõigile suguharudele kindlad maksumäärad ning korrapärastas seega maksukogumise. Vürstinna Olga käis Bütsantsis kreeklastelt riigivalitsemist õppimas ning tutvus seal kreeka usundiga.

Slaavlastel oli sel ajal veel endine usund. Nad ei mõistnud loodusnähtusi ning kartsid neid. Torm hävitas nende elamuid; äikesest süttis maju ja puid; päike kõrvetas külvid. Seepärast pidasid inimesed jumalateks päikest, tuult ja äikest. Nad valmistasid puust ja kivist jumalate kujusid ning tõid neile ohvriks loomi, mõnikord ka lapsi ja sõjavange. Sel teel nad tahtsid lepitada omaenda poolt väljamõeldud julmi jumalaid.

Olgale meeldis väga, kuidas kreeka papid kõikjal jutlustasid, et tsaarivõim on püha. Olga nägi, et kreeka usk on ülihea vahend selleks, et tugevdada vürsti võimu ja liita killustatud slaavi suguharud üheks riigiks.

Seepärast võttis ta ise vastu kreeka usu — ristiusu — ja manitses seda tegema ka oma poega Svjatoslavi. Aga Svja-

Vürst oma družiinaga. *Vanaaegne joonis.*

toslav keeldus. Tema arvas, et slaavlasi ühendada ja tugevat riiki luua saab ainult relva abil.

Vürst Svjatoslav. Pärast Olgat sai Kiievi vürstiks Svjatoslav. Ta veetis kogu oma elu sõjaretkedel. Sõjakäikudel magas ta maa peale laotatud vaibal lõkketule juures lahtise taeva all, sadul pea all. Sõi Svjatoslav, mis kätte juhtus — sütel küpsetatud hobuseliha, metsloomaliha jne. Väljendades kartmatust, hoiatas ta vaenlasi oma pealetungist ja saatis teate: „Tulen teie peale".

Svjatoslav alistas paljud suguharud Okaa jõe piirkonnas, riisus paljaks bulgaaride linnad Volga ääres, võitis tšerkessid Kubanimaal ning purustas kasaaride riigi. Sest ajast alates lakkas kasaaride riik olemast. Kiievi vürstiriik aga kindlustus ja tugevnes. Kiievi vürsti võimu all oli nüüd kogu Musta mere rannik.

Pärast alustas Svjatoslav sõda bulgaarlastega, kes elasid Doonau aladel. Ta vallutas neilt hulga linnu ja kavatses oma pealinna Kiievist Doonau äärde üle tuua. Kaval Bütsantsi keiser, kartes sellist tugevat ning sõjakat naabrit nagu Svjatoslav, juhtis Kiievi kallale rändrahva petšeneegid, kes asusid tol ajal Musta mere äärseis steppides. Sel ajal, kui Svjatoslav tõrjus Kiievi juurest petšeneege, leppisid bulgaarlased kreeklastega kokku ühiseks võitluseks Svjatoslavi vastu. Uues sõjas bulgaarlaste ja kreeklastega Svjatoslav kaotas. Tagasiteel Kiievisse sattus ta Dnepri kärestiku piirkonnas varitsevatele petšeneegidele ja ta sõjavägi purustati. Võitluses langes ka Svjatoslav ise. Petšeneegide vürst valmistas ta kolbast karika ja jõi sellest oma pidustustel.

8. Kiievi vürstid panevad maksma uue usu ja seadused.

Vürst Vladimiri sõjaretked. Svjatoslavi poeg Vladimir, omandanud Kiievi vürstiriigi pärast pikka heitlust oma vendadega, asus oma isa eeskujul sõjaretkele tõrksate alamate vastu. Ta rahustas ülestõusnud slaavi suguharud põhjas ja riisus paljaks bulgaaride linnad Volgamail. Pärast seda siirdus Vladimir oma družiinaga Poolasse ja vallutas mitu linna. Vladimir alistas slaavlaste Polotski vürstiriigi ja mõningate leedu suguharude maad, kes olid slaavlaste naab-

rid läänes, Balti mere ääres. Nõnda tugevnes ning kindlustus Kiievi vürstiriik Vladimiri ajal. Bütsants hakkas teda veel enam arvestama. Vladimir aitas Bütsantsil lämmatada Kreeka sõjaväe vastuhaku ja selle abi eest andis Bütsantsi keiser talle oma õe naiseks. Vladimir otsustas vastu võtta ka ristiusu. Tema arvas, et kreeka usku siirdumine ja sugulus Bütsantsi keisriga kindlustavad tema vürstlikku võimu.

Ristiusu maksmapanek. Aastal **988** purustas Vladimir kõik slaavlaste endiste paganlike jumalate kujud Kiievis. Kiievlased aeti vette, Dneprisse. Bütsantsist kohaletoodud kreeka papid lugesid vees seisvale rahvale oma palveid. Seda nimetati ristimiseks.

Rahvas tõstis korduvalt mässu uue usu vastu, kuid kõik need mässud lämmatati vürsti družiina poolt.

Ristiusk oli omal ajal, võrreldes paganlusega, Venemaa arengus samm edasi. Koos ristiusuga levisid slaavlaste hulgas kreeka kultuur ja haridus. Bütsantsi meistrid õpetasid slaavlasi maju ja kirikuid ehitama ja neid kaunistama. Õpetatud kreeka mungad olid loonud slaavi tähestiku. Seda hakatigi tarvitama Kiievi riigis. Vürst andis kreeka pappidele ja munkadele raha ja maad. Mungad kirjutasid slaavi keeles vaimulikke raamatuid, tõlkides neid kreeka keelest. Samuti märkisid nad üles kõik tähtsamad sündmused. Seesuguseid ülestähendusi tehti aastast aastasse ja neid nimetati ajaraamatuiks (летопись). Neist ajaraamatuist võib leida palju andmeid idaslaavlaste ja naabermaade ajaloo kohta. Sellest ajast pajatavad meile ka rahvalaulud ja lugulaulud — b õ l i i n a d. Neis leiame hulga jutustusi slaavi vägimeeste uljusest ja nende võitlusest Kiievi riigi kallale kippunud rändrahvastega.

Vürst Jaroslav Tark. Pärast Vladimiri surma sai Kiievi vürstiks Jaroslav, keda nimetati Targaks.

Jaroslavi ajal koostati esimene Kiievi riigi seaduste kogu „Vene õigus". „Vene õiguses" on antud reeglid, kuidas kaitsta orjapidajate, maaomanike ja kaupmeeste õigusi.

9. Rahva ürgjõulised ülestõusud Kiievi vürstiriigis.

Kuidas vürstid ja bojaarid valitsesid Kiievi vürstiriiki. Kiievi vürstil oli suur družiina — sõjavägi, mis koosnes bojaaridest ja teenistujaist. Vürsti sugulased ja bojaarid valitsesid linnade ja maade üle vürsti ülesandel. Mõnel bojaaridest oli suur hulk maad ja nad võistlesid rikkuse poolest vürstidega.

Vürst, tema sõjavägi, bojaarid, papid ja mungad, kõik nad elasid orjade ja vabade talupoegade — smerdide — töö arvel. Talupoegadel oli vähe maad, nad omasid väikest majapidamist ja olid vabad, s. o. nad polnud pärisorjuses. Esimeste Kiievi vürstide ajal maksid nad neile ainult maksu, mille kogumiseks vürstid käisid „rahvast mööda".

Kiievis ja teistes linnades elasid käsitöölised, kaupmehed ja linnakehvikud. Kaupmehed kauplesid talupoegade ja käsitöölistega, muretsesid kaupa vürstidele ja bojaaridele ning nende sõjaväele. Kaupmehed hoidsid käsitöölisi endist sõltuvuses. Suurkaupmehed kauplesid teiste maadega.

Vabad käsitöölised ehitasid maju, kirikuid, sildu, õmblesid riideid, valmistasid nõusid ja relvi. Nad töötlesid sulatusahjudes maaki ja tootsid rauda. Linnades ja külades töötasid sepad.

Linnade elanike omavalitsus teostus linnaelanike üldise koosoleku — vetše — kaudu. Vetše valis rikaste ning

tähtsate inimeste hulgast linna ülemuskonna. Vetše nõusolekuta ei saanud vürst koguda sõjaväge ega alustada sõda. Seepärast pidi ta paljus kuulama vetše sõna. Vürstid püüdsid võimu linnade üle endi kätesse kiskuda ja tarvitasid külades vabade talupoegade kallal karistamatult vägivalda.

Vürstid ja bojaarid pärisorjastasid vabu talupoegi. XI sajandil suurendasid vürstid ja bojaarid tugevasti rahva rõhumist. Nad andsid rahvale oma seadused, mõistsid kohut ja karistasid süüdlasi. Nii võeti Jaroslav Targa ajal bojaari tapmise eest süüdlaselt 80 grivnat (ehk 16 kg hõbedat), kuid vaba talupoja tapmise eest ainult 5 grivnat.

Vürstid ja bojaarid omastasid maid ja kuulutasid need oma valdusteks. Vägivaldselt äravõetud maal elutsevaid vabu talupoegi sunniti töötama vürsti ja bojaari põldudel ning ehitama sildu ja kindlustusi. Järk-järgult muudeti vabad talupojad sõltuvaiks, s. o. pärisorjadeks. Talupojad vastasid neile uutele korraldustele uute ülestõusudega vürstide ja bojaaride vastu.

Ürgjõulised ülestõusud vürstide ja bojaaride vastu linnades. XI ja XII sajandil oli Kiievis, Novgorodis ja teistes linnades palju ülestõuse. Vürstid ja bojaarid oma družiinadega lämmatasid need ülestõusud eriliste raskusteta, sest need vastuhakud olid ürgjõulised, teadvusetud. Aastal **1113** tõusis Kiievis vürstivalitsuse, kaupmeeste-liigkasuvõtjate ja rikka Kiievi Koopakloostri vastu üles rõhutud linnarahvas. Linnarahvast toetasid vabad talupojad. Siis ruttasid kohkunud bojaarid ja kaupmehed endile vürstiks kutsuma Perejaslavli vürsti V l a d i m i r M o n o m a h h i. Vladimir lämmatas selle ülestõusu. Kartes uusi ülestõuse ta mõnevõrra kergendas võlgade maksmist liigkasuvõtjaile ja teostas väiksemaid parandusi osa talupoegkonna seisundis.

Vladimir Monomahh oli hästi tuntud Bütsantsis ja Euroopas. Tolle aja kohta oli ta haritud inimene. Ta ema oli

Bütsantsi keisri tütar, õde abielus Saksa keisriga. Ta ise oli abielus Inglise kuninga tütrega. Vladimir Monomahh oli viimane tugev Kiievi vürst.

10. Novgorodimaa.

Kiievi vürstiriigi killunemine. XII sajandil jagunes Kiievi vürstiriik Vladimir Monomahhi poegade, pojapoegade ja sugulaste vahel. Nende vahel käisid pidevalt sõjad vürstiriikide ja linnade pärast. Neis sõdades vürstid riisusid halastamatult vabu talupoegi ja linlasi, sundides neid oma sõjaretkedest osa võtma. Vürstid omavahel õiendasid arveid julmalt. Võidetuil torkasid nad silmad peast, suretasid neid vanglais näljaga. Üksikud vürstid rikastusid ja muutusid sõltumatuks peamisest suurvürstist Kiievis. Nõnda rikastusid ja tugevnesid XII sajandil Kiievist lääne pool Galiitsia-Volõõnia vürstiriik, põhja pool Rostov-Suzdali riik ja Novgorodimaa. Kiievi maa-ala laostus rändrahva polovetside pealetungi tõttu lõunast. Võitlusest nendega XII sajandi lõpul on meie ajani säilinud muistne kunstiteos „Jutustus Igori polgust".

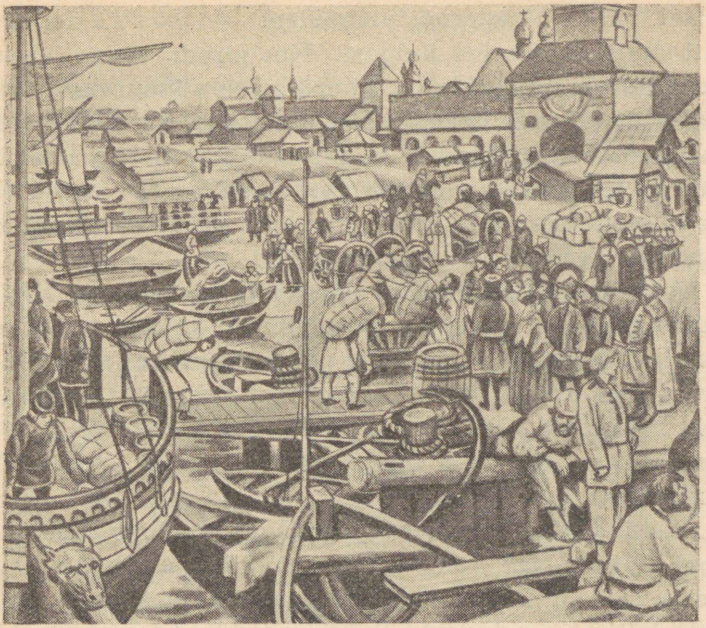
Veel rohkem vaesus Kiievi maa-ala vürstide ja bojaaride röövimisest-riisumisest. Talupojad ei suutnud taluda nende vägivalda ja siirdusid Dneprilt kuhugi kaugemale — Okaa ja Volga jõgede piirkonda. Algas ka Kiievi kaubanduse langus. Kaupmehed hakkasid Euroopast Aasiasse sõitma teisi teid kaudu, möödudes Kiievist. Kiiev hakkas minetama pealinna tähtsust. XIII sajandi alguseks oli Kiiev tühjenenud. Esimesele kohale välismaaga kauplemises tõusis Novgorod.

Novgorodimaa valitsus. Novgorod asetses teel Läänemere juurde, mille kallastel olid rikkad saksa ja rootsi lin-

Novgorodi vetše. Vetšel linna käsitöölised esitavad oma nõudmised bojaaridele ja rikastele kaupmeestele.

nad. Novgorodi kaupmehed ja bojaarid arendasid tähelepandavat kaubandust oma naabritega — sakslaste ja rootslastega. Nad said neilt riideid, relvi ja muid tooteid ning vastu müüsid neile karusnahku ja põllundussaadusi. Et

Välismaa kaupmehed lossivad oma kaupa Novgorodi sadamas.

saada välismaise kaubanduse jaoks karusnahku, vallutasid Novgorodi bojaarid ja kaupmehed maid põhjas ja idas ning sundisid kohalikku jahindusest elatuvat rahvastikku oma jahisaaki neile andma. Novgorodist sai sel kombel väga suure maa-ala pealinn. Novgorodis oli mitu tuhat maja. Samal ajal kui Kiievi tähtsus langes, rikastusid Novgorodi bojaarid ja kaupmehed alistatud rahvaste riisumisest ja kauplemisest välismaalastega.

Kogu Novgorodimaa valitsusasju ajasid bojaarid, rikkad kaupmehed ja kõrgemad vaimulikud. Nemad kutsusid novgorodlasi üldkoosolekule — vetšele, kuid küsimused otsustati nõnda, nagu soovisid rikkad ning võimsad bojaarid.

Vetšel valiti Novgorodi linnaülem — possadnik — alati suurte bojaaride hulgast. Novgorodi vürsti õigused olid piiratud. Bojaaride ja kaupmeeste võimu vastu tõusid korduvalt üles nii Novgorodi elanikkond, kui ka talupojad ümberkaudsetest küladest ja alistatud suguharud. Kuid ürgjõulisest mässust kaugemale need ülestõusud ei läinud. Rahvas ei suutnud murda bojaaride ja kaupmeeste võimu, sest ta polnud teadlik ega organiseeritud.

Novgorodlaste võitlus rootslaste ja sakslastega. XIII sajandi alguses tungisid Novgorodimaale kallale rootslased. Oma kallaletungidele lähtusid nad Läänemere ja Neeva jõe äärest, kus praegu asub Leningrad. Novgorodlased purustasid rootslaste väed Neeva jõel. Rootslaste võitja vürst Aleksander, kes juhtis novgorodlasi, nimetati selle võidu eest Aleksander Nevskiks.

Aastal **1242** püüdsid Novgorodimaad vallutada ka sakslased-rüütlid. Nad ilmusid XII sajandil Läänemere kallastele ja riisusid ning hävitasid halastamatult siinseid slaavi, leedu ja teisi suguharusid. Sakslased ehitasid siin oma kindlusi ja linnu ja suurendasid veel enam oma metsikusi. Nad sundisid elanikele peale oma usku, hävitasid nende vabaduse, muutsid nad pärisorjadeks.

Saksa penirüütlid tungisid tugeva sõjaväega Novgorodi aladele, rüüstasid linnu ja ähvardasid rüüstata ka Novgorodi. Suur Vene väejuht vürst Aleksander Nevski kogus oma sõjaväe ja lõi sakslastega otsustava lahingu Peipsi jääl. Võitlus oli väga visa — jää värvus verest punaseks. Selles Jäälahingus sakslased ei pidanud vastu vahvate Novgorodi sõdurite pealetungile ja põgenesid. Aleksander Nevski jälitas vaenlast kuni oma maade piirini. Sel kombel novgorodlased tõrjusid vaenlase lõplikult tagasi ning kaitsesid oma maad sakslaste-vägivallatarvitajate vastu.

11. Suzdali-Venemaa.

Rostov-Suzdalimaa. Juba kaugetest aegadest saadik elasid Volga ja Okaa jõgede vahel mordvalased, merjalased, vepslased ja teised suguharud. Siin elasid ka slaavlased. X sajandil olid sel maal juba ka slaavlaste linnad Rostov ja Suzdal.

Rändrahvaste poolt rüüstatud Kiievi vürstiriigi lõunapoolsetest osadest tulid siia slaavlased-põllumehed, kes põgenesid vürstide ja bojaaride vägivalla eest. Kuid ka siin haarasid vürstid ja bojaarid maad oma kätte ja panid rahva endi heaks töötama.

Esiotsa ei tõmmanud Rostov-Suzdalimaa endale Kiievi riigi vürstide suuremat tähelepanu. Kuid asi muutus XII sajandil, kui see kauge piirimaa asustus. Vladimir Monomahhi poeg Jüri Dolgoruki tuli Kiievist tugeva družiinaga siia ja kindlustas siin oma võimu, alistades endale üksikute bojaaride ja pisivürstide valdused. Tema poolt alistatud valduste hulgas oli ka asula Moskva.

Veel tugevamini kindlustas end Rostov-Suzdalimaal Jüri Dolgoruki poeg Andrei Bogoljubski. Tema sõdis Novgorodiga, bulgaaridega Volgamail ja mordva suguharudega. Seejärel vallutas ta Kiievi ja sai peaaegu kogu Kiievi riigi määratu suurte valduste suurvürstiks.

Vladimir-Suzdali vürstiriik. Oma pealinnaks tegi Andrei Bogoljubski Vladimiri linna Kljazma jõel. Sest ajast alates hakati tema riiki nimetama Vladimir-Suzdali vürstiriigiks. Andrei Bogoljubski püüdis alistada oma võimule kõiki kohalikke vürste ja bojaare.

Andrei Bogoljubski isevalitsusega rahulolematud bojaarid moodustasid vandenõu ja tapsid vürsti. Andrei Bogoljubski asemele sai vürstiks Vsevolod. Ta võttis tõrkuvailt

bojaaridelt nende külad ja maad ja karistas rängalt neid, kes püüdsid endid iseseisvaiks vürstideks kuulutada.

Vsevolod korraldas mitu sõjaretke Novgorodi vastu. Ta laiendas oma võimu ka Kiievile. Ta sõdis bulgaaride ja mordvalastega Volgal. Kuid Vsevolodil ei õnnestunud luua kindlat võimu teiste väiksemate vürstide ja bojaaride üle. Pärast tema surma pudenes Vladimir-Suzdali vürstiriik uuesti väikesteks valdusteks. Iga vürst ja bojaar püüdis elada omaette ega alistunud suurvürstile. Killunenud väikesed vürstiriigid olid omavahel vaenus.

Ühtset ja tugevat riiki ei olnud. Iga rikas maaomanik püüdis hankida endale võimalikult rohkem maid ja võimu. Vürstid sõdisid üksteisega vahetpidamata. Kestvad sõjaretked laostasid talupoegkonda. Kui XIII sajandil Vene vürstiriikidele kallale tungisid maadevallutajad mongolid, ei leidnud nad siin tõelist ühendatud vastupanu. Vladimir-Suzdalimaa oli killunenud väikesteks osadeks ega suutnud säilitada oma sõltumatust.

III. IDA-EUROOPA MONGOLI VALLUTAJATE VÕIMU ALL.

12. Mongolid-vallutajad ja tatari-mongoli ike.

Mongolid XII sajandil. Mongolid olid karjakasvataja rändrahvas. Nad elasid seal, kus praegu asub Mongoolia rahvavabariik.

XII sajandil jagunesid mongolid suurteks sõjakateks suguharudeks khaanidega eesotsas. Khaanidel oli palju kariloomi ja karjamaid. Khaanidele alluvad suguharud maksid neile maksu. Khaanid sõdisid üksteisega ja oma naabritega maksude ja karjamaade pärast.

XIII sajandi alguses tõusis teiste mongoli khaanide hulgas esile andekas väejuht Džingis-khaan. Ta kogus endale mitmesugustest suguharudest määratu suure sõjaväe ja alistas idapoolsed türgi-mongoli rahvad.

Nagu tormi-iil sööstis Džingis-khaani ratsavägi vaenlaste kallale. Puust kindluste seinad põletas Džingis-khaan savist granaatide abil, mis olid täide-

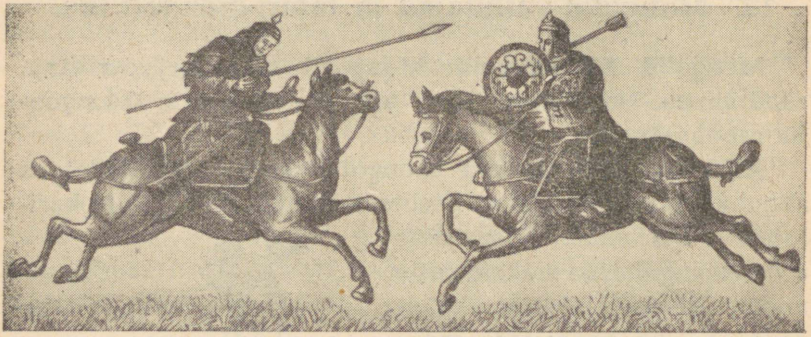

Batu-khaan.

tud naftaga. Kivimüürid lõhkus ta suurte masinate abil. Miski ei suutnud ta pealetungi peatada.

Džingis-khaan vallutab Kesk-Aasia ja Kaukaasia. Alistanud Põhja-Hiina, liikus Džingis-khaan oma vägedega Kesk-Aasiasse ja vallutas selle.

Kesk-Aasiast, piki Kaspia mere lõunakallast, tungis Džingis-khaani sõjavägi Kaukaasiasse ja vallutas Armeenia ja Gruusia. Gruusias leidsid mongolid tugevat vastu-

Tatari ratsanikud.

panu. Gruusia oli tol ajal vägevam riik kui Armeenia. Gruusiinlased võitlesid vahvalt, kuid mongolid purustasid nende väe ja panid Gruusiale ja Armeeniale peale raske maksu. Kesk-Aasia ja Taga-Kaukaasia rahvad jäid sadadeks aastateks mongolite võimu alla.

Batu-khaan ja Vene vürstiriikide vallutamine. Alistanud kõik Kaukaasia rahvad, purustas mongolite armee aastal **1223** Kalka jõel slaavlaste vürstide ja polovetside ühendatud väed. Rikkaliku saagiga tõmbusid mongolid Aasiasse tagasi.

Kolmeteistkümne aasta pärast ilmusid mongolid uuesti Volgamaadele. Nende eesotsas seisis nüüd B a t u - k h a a n

— surnud Džingis-khaani pojapoeg. Seekord mongolid tungisid venelaste kallale ida poolt. Batu-khaan hävitas Volga bulgaaride riigi ja alistas mordvalased, seejärel ta purustas üksikult vene vürstide sõjaväed, vallutas **1240.** aastal Kiievi ja siirdus edasi Lääne-Euroopa kallale. Leidnud tšehhide poolt vastupanu, pöördus Batu-khaan tagasi ja asutas Volga alamjooksul oma riigi — Kuld-hordi, pealinnaga Sarai. See oli rikas linn kivilosside, aedade ja rahapajaga. Kuld-hordi khaan hakkas valitsema vallutatud maid. Vürstid jäid oma kohtadele, kuid allusid khaanile.

Tatarlased-mongolid kogusid rahvalt khaanile maksu. Maksu kogumiseks olid linnadesse määratud khaani asemikud oma sõjaväeosadega. Maksu kogumisel ei säästetud kedagi:

„... kellel raha ei ole, sellelt ta lapse võtab;
kellel last ei ole, sellelt ta naise võtab;
kellel naist ei ole, selle koos peaga võtab",

(s. o. võtab vangi ja müüb orjaks). Nõnda räägib rahvalaul.

Et aga tatarlaste-maksunõudjate vastu ühtsoodu puhkesid ülestõusud, siis andsid Kuld-hordi khaanid pärastpoole maksukogumise üle vene vürstidele endile.

Nõnda algas tatari ike ehk, õigemini öeldud, tatari-mongoli ike.

13. Moskva ja esimesed Moskva vürstid.

Moskva. Künkal, kus praegu asub Kreml, oli XII sajandil asula Moskva. Esmakordselt mainitakse Moskvat vanades dokumentides **1147.** aastal. Aastal **1156** ümbritseti Moskva puuseinaga.

Batu-khaani tatarlased-mongolid põletasid Moskva ja ta kindlustuste puuseinad. Elanikud osalt hukkusid, osalt põ-

genesid ümbruskonna metsadesse. Kuid aegamööda kogunes rahvas uuesti Moskva ümber ja hakkas maad harima.

XIV sajandi alguseks sai Moskva väikese vürstiriigi pealinnaks. Moskva asus Vene vürstiriikide keskuses, milline asjaolu aitas Moskva vürstidel ühendada tema ümber teisi vürstiriike. Moskva oli ümbritsetud metsadega, mis kergendas ta võitlust vaenlastega, eriti tatarlastega. Moskva asend soodsail veeteedel andis tema vürstidele võimaluse võtta kõrget tolli kõigilt kaupadelt, mida veeti Moskva jõge mööda.

Ivan Kalita. Eriti tugevnes Moskva vürst Ivani **(1328—1341)** ajal, kellele anti nimeks „Kalita" (l.: Kalitaa), s. o. rahakott. Kinkide ja meelitustega võitis Kalita oma käskija — Kuld-hordi khaani poolehoiu ning sai temalt õiguse koguda khaanile maksu kõigilt Vene maadelt. Osa sellest maksust Kalita varjas enda ja oma vürstiriigi jaoks. Kogutud raha eest ostis ta külasid, valdu ja isegi terveid vürstkondi. Ivan Kalita laimas tatarlaste ees oma vürste-naabreid ja ässitas tatari khaani nende kallale. Tatarlased tapsid tema pealekaebusel vürste ning laastasid nende vürstiriike. Kalita liitis need laastatud vürstiriigid Moskva riigiga. Khaan tõstis Kalita vanemaks teiste Vene vürstide üle, kuulutas ta „suurvürstiks". Valitsema asumisel oli Kalital ainult 4 linna, oma lastele ta aga pärandas juba 97 küla ja linna.

Nõnda kogus Ivan Kalita killustatud Vene vürstiriigid igasuguste võtetega Moskva ümber üheks riigiks.

Kalita järeltulijad olid samasugused „kogujad". XIV sajandi lõpul muutus Moskva vürstiriik niivõrd tugevaks, et Kalita pojapoeg, silmapaistev väejuht vürst Dimitri, otsustas avalikult tatari ikke vastu välja astuda. **1380.** aastal purustas ta Kulikovo väljal Doni ääres tatarlaste sõjaväe, keda juhatas khaan Mamai. Dimitri Donskoi juhtimisel saa-

Moskva XII sajandil.

vutatud võidul Kulikovo väljal oli suurim ajalooline tähtsus: ta liitis vene rahva kokku võitluses oma rahvusliku sõltumatuse eest, sisendas temasse usku oma jõusse ja lõi kõikuma tatari ikke alustoed. Kahe aasta pärast kogusid tatarlased siiski uued jõud, tungisid Moskva kallale, vallutasid linna ja sundisid moskvalasi endile maksu maksma, kuid väiksemat kui varem.

Noor Moskva vürstiriik muutus siiski järjest tugevamaks. Vana vaenlane — Kuld-hord — nõrgenes. Aga Moskva riigi läänepiiridel ilmus uus tugev vaenlane — Poolaga ühinenud Leedu riik.

Leedu riik ja tema suhted Moskvaga. Leedu suguharud olid slaavlaste naabrid ning elasid läänes, Läänemere ääres. XIII sajandiks leedu suguharud ühinesid ühe vürsti võimu alla ning võtsid XIII ja XIV sajandil oma valdusse Valge-

Vene, osalt Ukraina ja Vene maa-alasid. Leedu muutus suureks riigiks. XIV sajandi lõpul ta nihkus juba hoopis ligidale Moskva suurvürstkonnale ja vallutas Smolenski linna. Leedu vürst Jagailo, abielludes Poola kuningannaga, sai Poola ja Leedu kuningaks. Leedu ja Poola liitumine muutis need mõlemad riigid väga tugevaks. Nad hakkasid nüüd veel rohkem ahistama Moskva suurvürstiriiki.

Ukrainlaste, valgevenelaste ja venelaste elu oma vürstide ja bojaaride all oli väga raske. Veel raskemaks muutus nende elu poola ja leedu vallutajate võimu all, kes pärisorjastasid kõik talupojad.

Poola panid sundisid talupoegi vahetama kreeka õigeusku katoliku usu vastu, mis usku nad olid ise. Eriti tungivalt nõudsid poola panid usuvahetust Ukrainas. Linnades ei lubanud panid ukrainlastel ja valgevenelastel tegutseda kaubanduse ja käsitöö alal. Kogu linnade elu juhtimise hoidsid panid oma käes ja unistasid kogu Moskva vürstiriigi alistamisest. Kuid nende kallale tungisid saksa rüütlid, kes olid jäänud peatuma Läänemere kallastele. Sakslased riisusid Leedu ja Poola linnu ning laastasid maid. Sakslastega võitlemiseks ja samaaegselt Moskvaga sõdimiseks ei jätkunud jõudu. Siis sõlmis Leedu Moskva vürstiriigiga rahulepingu. Poola, Leedu ja Vene vägede ühendatud jõud purustasid sakslased G r ü n w a l d i küla juures (**1410.** a.). Selles lahingus teenisid au ja kuulsust Vene, eriti Smolenski polgud. Ent varsti pärast seda suurendasid Leedu ja Poola uuesti oma kallaletunge Moskva riigile. Et Moskvast võitu saada, sõlmisid panid liidu tatarlastega.

14. Tamerlan ja Kuld-hordi langus.

Tamerlan. Samal ajal kui noor Moskva vürstiriik, ühinedes ühe vürsti võimu alla, kasvas ja tugevnes, vana

Džingis-khaani riik järjest nõrgenes. Hiina vabanes mongolite võimu alt. Mongolite riik ise aga killunes üha rohkem ja rohkem. Ainult aeg-ajalt ilmusid mongolite hulgas üksikud khaanid-maadevallutajad. Üheks sellistest maadevallutajaist oli Tamerlan.

Tamerlan sündis Kesk-Aasias aastal **1336.** Sirgunud noormeheks, asus ta jõugu ülijulgete meeste etteotsa ning andis end kord ühe, kord teise valitseja teenistusse. Esimest korda äratas ta tähelepanu rahva ülestõusu lämmatamisel Samarkandis (Kesk-Aasias). Karistanud ülestõusnuid karmilt, kuulutas Tamerlan enese varsti khaaniks-valitsejaks ja tegi Samarkandi oma pealinnaks.

Tamerlan vallutas rea naaberriike. Aastal **1395** purustas ta Kuld-hordi khaani Tohtamõši ja aitas seega Moskval kiiremini vabaneda tatarlaste ikkest.

Tamerlan oli tige ning julm. Pärast ühe linna vallutamist mattis ta elusalt neli tuhat inimest. Ühe teise linna vallutamise järel käskis ta oma sõjameestel muretseda talle 70 000 elaniku pead ning neist püstitada torni.

Igalt maalt, mis Tamerlan alistas, tõi ta Kesk-Aasiasse parimaid meistreid-käsitöölisi. Oma pealinna Samarkandi, mille kaunistamise eest ta väga hoolitses, tõi ta ligi 150 000 seesugust meistrit.

Usbekid Kesk-Aasias. Pärast Tamerlani surma **1405.** aastal muutusid tema poolt vallutatud riigid järk-järgult jälle iseseisvaks.

XV sajandil vallutasid Kesk-Aasia rändrahvas usbekid, kes varem elasid praeguse Kasahstani maa-alal. Usbekid kinnitusid kindlalt Kesk-Aasias. Usbeki khaanid asusid Horesmi ja Buhhaara riigi etteotsa.

IV. VENE RAHVUSRIIGI LOOMINE.

15. Vene riigi laienemine Ivan III ajal ja tatari-mongoli ikke lõpp.

Novgorodi liidendamine ja Vene riigi vabastamine tatari khaani võimu alt. Võitluseks tatarlaste ja leedu-poola panidega püüdsid Moskva vürstid laiendada oma maa-alasid ja kindlustada oma võimu kõigi Vene maade üle. Seda saavutaski Ivan III. Ta sai suurvürstiks aastal **1462.** Kuid ta oli siiski veel Kuld-hordi (kuigi juba nõrgenenud) khaani võimu all. Ivan pettis khaani, veendes teda truualamlikkuses, kuid ise tasahilju püüdis koguda jõudu ja vabaneda alluvusest tatarlastele. Ivan III ühendas oma valitsuse alla Moskva naabruses asuvad vürstiriigid — Tveri, Rjasani ja teised. Kõik need vürstiriigid olid ühe vürsti võimu alla ühendamise vastu ning sõlmisid tatarlaste ja Leeduga Moskva-vastase liidu. Kuid Ivan III saavutas selle, et Vene riik muutus tema ajal tugevaks ning ühtseks Vene rahvusriigiks. Eraldatuks jäi ainult Novgorod.

XV sajandi lõpul Ivan III üritas sõjaretke Novgorodi vastu. Novgorodi bojaarid sõlmisid Leeduga liidu. Kuid see ei päästnud neid. Ivan III purustas Novgorodi sõjaväed ning Novgorod muutus samuti ühtse Vene riigi osaks. Seks ajaks oli Kuld-hord jagunenud kolmeks khaaniriigiks: K a a s a n i, A s t r a h a n i ja K r i m m i khaaniriik. Kuld-hordist eraldus S i b e r i riik Irtõši jõgikonnas. Moskva

vürstid ainult võitsid sellest Kuld-hordi lagunemisest. Nüüd polnud Kuld-hord tugevnenud Vene riigile enam hirmuäratav.

Valinud soodsa momendi, teatas Ivan III Kuld-hordi khaanile, et ta ei tunnusta enam khaani võimu Moskva üle. Siis läks khaan sõjaretkele Ivan III vastu. Vastaste sõjaväed kohtusid Ugra jõel, kuid kumbki neist ei julgenud astuda otsustavasse lahingusse. Nii nad seisid teineteise vastas mitu kuud. Algasid külmad. Khaanil polnud toitu ratsaväele, pealegi sai ta sel ajal teateid rahutustest Kuld-hordis, — ta pöördus tagasi. Ivan III osutus sel kombel „võitjaks". See oli aastal **1480.** Nõnda lõppes tatari-mongoli ike, mis oli kestnud üle kahesaja aasta.

Varsti Kuld-hord nõrgenes lõplikult ning lagunes.

Ivan III sõda Leedu ja Poolaga. Aastal **1500** algas Ivan III ja Poola-Leedu kuninga vahel äge sõda. Poola-Leedu sõjaväed purustati täielikult ning nende ülemjuhataja sattus Vene vägede kätte vangi. Kuningas sõlmis balti-saksa rüütlitega liidu. Sakslased algul lõid Ivan III sõjaväge, kuid varsti asusid Ivani väed pealetungile, võitsid sakslasi ning rüüstasid nende maad.

Sõda lõppes vaherahuga kuueks aastaks. Ivan III-ndale jäid panidelt võidetud Vene ja Valge-Vene maad.

Ivan III ajal suurenes Vene riigi maa-ala kolm korda.

Ivan III — „kogu Venemaa valitseja". Peale Bütsantsi vallutamist türklaste poolt aastal **1453** abiellus Ivan III Bütsantsi printsessi Sofia Palaiologosega.

Ivan III seletas nüüd, et ta on Bütsantsi keisrite järeltulija. Ta

Moskva riigivapp Ivan III aegu.

muutis Bütsantsi vana riigivapi (kahe peaga kotka) Moskva riigivapiks. Ivan hakkas ennast nimetama „kogu Venemaa valitsejaks".

Ivan hakkas hoogsalt Moskvat kaunistama. Ta kutsus välismaalt Moskvasse Itaalia käsitöölisi, tehnikuid ja kunstnikke. Väikese Moskva Kremli laskis Ivan III ümber ehitada suureks kivist kindluseks, Moskvas seninägematute ehitistega. Kremli müürid ja tornid, ehitatud itaallaste poolt, tuletavad veel nüüdki elavalt meelde Ivan III aegu.

Ivan tõi Kremli paleesse toredad Bütsantsi keisrite õuekombed.

Kuid Moskva vürsti võimu suurenemine tõi kaasa ka laiade talupojamasside suurema rõhumise bojaaride poolt.

16. Kuidas rõhuti talupoegi Moskva riigis XV sajandil.

Teoorjus ja obrok (kruntrent). Igal pool Vene riigis olid vürstide, bojaaride ja kloostrite maaomandid. Maade omanikud elasid oma perekondade, teenijate ja kaitseväega talupoegadest eraldatud mõisades, mis olid piiratud kõrge taraga. Igasse külge isanda elukohast ulatusid külad. Talupojad elutsesid madalates suitsuonnides, mis olid põrandata, akendeta ja korstnata. Maad harisid talupojad puuadraga.

Maatükid, mida talupojad harisid ja millest nad elatusid, ei olnud nüüd enam talupoegade, vaid vürstide, bojaaride ja kloostrite omad. Selle maa eest pidid talupojad nüüd omanikule tegema kõik, mida tema neilt nõudis.

Nad kündsid isanda maad, peksid ja jahvatasid isanda vilja, niitsid ja vedasid isanda mõisa heina, ehitasid härraste hooned, häärberid, sillad, kaevasid tiigid ja kraavid.

Kuid sellest kõigest ei olnud vürstidele, bojaaridele ja kloostritele veel küllalt. Neile näis, et talupojad siiski kün-

Vürsti mõis.

navad endile palju, isandale aga vähe. Maaomanikud hakkasid osa talupoegade kasutuses seisvaid maid ära võtma ja nõudsid, et talupojad veel enam töötaksid isandate põllul. Neid töid nimetati t e o o r j u s e k s.

Peale teoorjuse pidid talupojad oma isandaile andma veel oma majapidamise saadusi: teravilja, koduloomi, kanu, mune, piima, võid ja muud. Seda nimetati o b r o k i k s (kruntrendiks). Kes talupoegadest ei täitnud teoorjust või obrokinorme, seda karistasid isandad valjult: peksid keppidega poolsurnuks, panid vangi.

Talupoegade kinnistamine maa külge (sunnismaisus). Talupoeg võis lahkuda oma isanda juurest, kuid ta pidi jätma talle oma talu ja hooned ning tasuma kõik võlad, mida polnud sugugi vähe. Talupojal tuli otsida teist isan-

dat, kes lubaks teda oma maale asuda. Uue isanda juures olid samasugused maakasutamise tingimused nagu endisegi juures. Orjusest polnud talupojal kuhugi pääsu, vahest ainult põgenemine maadele, kus polnud isandaid. Aga seesuguseid vabu maid leidus üha vähem ja vähem.

Maaomanikele polnud sugugi kasulik, et talupojad nende maadelt lahkusid, millal aga soovisid. Bojaarid ja kloostrid hakkasid talupoegadele teiste maaomanike juurde siirdumist lubama ainult pärast suviste tööde lõppu. Ivan III andis aastal **1497** seaduse, mille järgi talupoeg võis ühe isanda juurest teise juurde minna ainult sügisesel jüripäeval.

Nõnda tugevnes talupoegade kinnistumine isandate maa külge. Isandal oli õigus oma talupoegade üle kohut mõista ning sõnakuulmatuse puhul neid keppidega peksta.

Peale bojaaride ja kloostrite maaomandite tekkisid Ivan III ajal veel sõjaväes teenijate ning vürstide ja bojaaride teenijate hulgast võrsunud mõisnike-aadlike maaomandid. Sõjaretkedest osavõtu ja piiride kaitse eest said nad vürstilt tasu maade ja neil maadel elutsevate talupoegade näol. Sissetulekutest nendest maadest, mida harisid talupojad ning mis olid allutatud mõisniku võimule, pidi mõisnik toitma ennast ja oma perekonda, muretsema endale sõjavarustuse ja hobuse ning viima sõjaretkele määratud arvu sõdureid.

Vürst paigutas oma teenistuses olijaid tema poolt vallutatud maaosadele. Niisuguseid maid nimetati m õ i s a d e k s, nende valdajaid aga — m õ i s n i k e k s. Bojaarid aga valdasid maid pärimise korras (isalt pojale) ning nende maaomandeid nimetati p ä r u s m õ i s a d e k s ehk „p ä r u s m a a d e k s".

V. VENE RIIGI LAIENEMINE.

17. Ivan IV ja Volga-äärsete tatarlaste purustamine.

Tsaar-isevalitseja. Ivan III pojapoeg, tulevane tsaar Ivan IV Groznõi[1], kaotas varakult isa. Bojaarid mürgitasid ta ema ning haarasid tervelt kümneks aastaks võimu oma kätte.

Aastal **1547** kuulutas 17-aastane Ivan (esimesena Moskva valitsejaist) enda tsaariks-isevalitsejaks ning hakkas riiki valitsema piiramatu võimuga, mitte usaldades bojaare, vaid toetudes aadlikele-mõisnikele.

Oma võimu kindlustamiseks pidas Ivan IV väga tähtsaks, et inimesed tema riigis saaksid haridust tsaarivõimu ülistavate raamatute lugemisega. Ivan IV kasutas selleks otstarbeks Läänes

Tsaar Ivan Groznõi (1530—1584). Vasnetsovi maal.

[1] Groznõi — ähvardav, julm.

leiutatud trükikunsti ning asutas Moskvas trükikoja. Siin trükiti raamatuid tema erilisel järelevalvel. Esimeseks vene trükkijaks selles trükikojas oli Ivan Fjodorov.

Kaasani ja Astrahani vallutamine. Kindlustades oma jõudu ja võimu, jätkas Ivan IV oma vanaisa Ivan III ja isa Vassili III (kes võitis Leedult tagasi Smolenski) vallutuspoliitikat. Ivan IV otsustas esmalt vallutada tatarlaste khaaniriigid Volgal. Sügisel **1552** asus Ivan IV suure sõjaväe ja määratu hulga suurtükkidega piirama Kaasanit — Kaasani khaaniriigi pealinna.

Ivan Fjodorov trükikojas.

Piiramine kestis kogu sügise. Tatarlased võitlesid meeleheitliku vahvuse ja visadusega. Tsaari korraldusel lasti õhku salajane maa-alune käik Kaasanist vee juurde ning Kaasani elanikud pidid jooma roiskunud vett lompidest ja kaevudest. Kaasanlased jätkasid oma linna kaitsmist. Puhkuseta võitlesid nad piirajatega päevad ja ööd läbi.

Tsaar käskis müüride alla kaevata õõnsused, kuhu paigutati vaadid püssirohuga, ning müürid purustati. Linnaväravais ja murdude kohal müüris tekkis metsik võitlus.

Ivan IV sõjavägi — seda oli kuni 150 000 meest — võitis tatarlased. Kaasan liideti Moskva riigiga.

Kaasanisse asustati ümber hulk Moskva teenistujaid ja kaupmehi; tatarlastel aga lubati elada ainult linnaäärses alevikus. Võidetud maad jaotati mõisnikele. Kõikjale Kaasani khaaniriigis ehitati kindlusi, kuhu asetati Moskva sõjaväeosi. Kindlusi ehitama sunniti väevõimuga kõiki Kaasani khaaniriigi elanikke: tatarlasi, mordvalasi, marisid, tšuvašše, baškiire. Kaasani alistamise järel langesid nad kõik Ivan IV valitsuse alla.

Aastal **1556** vallutasid Ivan IV väed Astrahani linna Volga ääres, nogai tatarlaste pealinna. Kogu Volga veetee oli nüüd Vene tsaari valduses.

Pärast seda vallutas Ivan IV Kaukaasia kirdeosa ja ehitas Tereki jõe äärde mitu kindlust. Tšerkessi ja kabardiini vürste hakkas tsaari teenistusse astuma.

Vene rahvusriik hakkas muutuma paljurahvuseliseks, s. o. mitmest rahvusest koosnevaks riigiks.

18. Bojaaride võimu murdmine ja Ivan IV sõjad.

Opritšnina. Vallutanud tatarlaste maad Volgal ja kindlustunud Põhja-Kaukaasias, alustas Ivan IV sõda Baltimaade sakslastega, Poola, Leedu ja rootslastega. Ivan IV tahtis tungida Läänemere kallastele ning astuda suhtlemisse Lääne-Euroopa rahvastega. Rootslased ja sakslased ei lasknud läbi Moskvasse siirduvaid välismaa meistreid ning takistasid kogu jõuga Vene kaubandust.

Pärast esimesi kaotusi sõjas avastas Ivan suurte bojaaride-pärusmõisaomanike reetmise. Need reetjad läksid poolakate ja leedulaste teenistusse. Tsaar Ivan üritas vihast

võitlust bojaaridega, kes seisid maa ühendamise ja tsaari isevalitsusliku võimu kindlustamise vastu. Hulk bojaare ja nende poolehoidjaid ta hukkas, teised saatis asumisele riigi kaugematesse osadesse. Nende maad võttis ta ära ja jagas väikemõisnikele (aadlikele). Võitlus bojaaridega oli Ivan IV-le tarvilik selleks, et lõplikult murda kõiki neid väikesi tsaarikesi, nagu seda olid bojaarid, ja kindlustada ainuvalitsust. Võitluseks bojaaridega moodustas Ivan IV

Opritšnik, luud käes ja koerapea sadula küljes.

mõisnikest erilise, mitmest tuhandest mehest koosneva jõugu ja nimetas nad „opritšnikuteks".

Opritšnikuil oli oma eriline vorm. Opritšnikute sadula külge oli kinnitatud koerapea ja luud. Need olid ta ametimärgid, mis pidid tähendama: tsaari vaenlased välja nuhkida, jälitada ja reetjad-bojaarid välja pühkida.

Ivan IV ja ta opritšnikud hukkasid hulga bojaare. Hukatute maad jagas Ivan opritšnikuile ja teistele mõisnikele. Sel teel kindlustas Ivan IV isevalitsuslikku võimu Vene riigis, kaotades bojaaride eesõigused.

Seega ta nagu lõpetas Ivan Kalita poolt alustatud eraldatud osastis-vürstiriikide kogumist ühte, tugevasse riiki.

Talupojad ja kasakad. Ivan IV ajal muutus talupoegade seisund väga viletsaks. Tema valitsemise lõpu poole keelati talupoegadel isegi jüripäeval oma isandate juurest lahkuda. Sellest ajast pärinebki kõnekäänd: „Säh sulle, eideke, jüripäev!"

Mõisnike ja opritšnikute riisumise ja vägivalla eest põgenesid talupojad Vene riigi keskusest steppidesse ta lõunarajamaadel ja asustasid neid. Hulk põgenenud talupoegi asus Doni ja Dnepri aladele. Varsti kasvasid siin asulad, millede elanikke nimetati k a s a k a t e k s.

Sõda Baltimaade pärast. Ivan IV sõdis 24 aastat, et saavutada väljapääsu Läänemerele. Sõja alguses Vene väed purustasid saksa rüütlid ja vallutasid rea linnu. Kuid sõda lõppes Vene riigile ebaõnnestumisega. Sõtta sekkusid naaberriigid: Poola, Rootsi ja Taani. Poolakad ja leedulased haarasid Baltimaad oma valdusse ning võtsid Ivan IV-ndalt tema poolt sõja alguses võidetud Valge-Vene maa-alad. Rootslased võtsid talt Soome lahe kaldad. Soodus meretee kaubavahetuseks välismaaga oli uuesti kaotatud.

Ivan Groznõil tuli kaubandust välisriikidega teostada ainult ebasoodsa, aastas mitmeks kuuks kinnikülmuva Valge mere kaudu. Selle tee avastas juhuslikult üks inglise kapten. Ta tahtis Põhja-Jäämere kaudu Indiasse jõuda, kuid torm ajas ta laeva Dvina suudmesse, kus pärast asutati sadamalinn Arhangelsk.

Siberi riigi vallutamine. XVI sajandi lõpul liideti Vene riigiga Lääne-Siberi maa-alad. Siberi riigis elasid tatarlased ja teised Siberi rahvad. Nende üle valitses khaan Kutšum. Rikkad maadeomanikud Uuralis — kaupmehed Stroganovid — saatsid aastal **1581** khaan Kutšumi vastu väikese palgasõdureist-kasakaist moodustatud väesalga, kes oli

Jermaki saadikud Ivan Groznõi juures.

hästi varustatud tulirelvadega. Kasakate väeosa Jermaki juhtimisel purustas mitmekordselt suurema khaan Kutšumi sõjaväe, kes oli varustatud ambude ja nooltega.

Ivan Groznõi tasus Jermakile ta teenete eest täieliku sõjalise varustusega ja kasukaga oma õlgadelt, tema kasakaile aga rikkalike kinkidega. Kutšumil aga õnnestus pärastpoole Jermaki väesalk purustada. Jermak ise hukkus Irtõši jões Kutšumi sõdurite öise pealetungi ajal. Kutšum taastas uuesti oma valitsuse Siberi riigis, kuid mitte kauaks. Moskvast saadetud vojevoodid oma sõjavägedega alistasid mõne aasta pärast Siberi riigi lõplikult.

Vene valdused suurenesid Ivan IV ajal mitmekordselt. Tema riik muutus üheks suuremaks kogu maailmas.

VI. TALUPOEGADE SÕJAD JA RÕHUTUD RAHVASTE ÜLESTÕUSUD XVII SAJANDIL.

19. Esimene talupoegade sõda Vene riigis.

Tsaar Boris Godunov ja talupoegade ülestõusude algus. Ivan IV suri aastal **1584.** Mitte palju aega enne oma surma tappis ta raevuhoos oma vanema poja Ivani kepilöögiga kulmule. Järele jäid veel kaks poega — nõrgamõistuslik Fjodor ja väike Dimitri. Tsaariks sai nõrgamõistuslik Fjodor Ivanovitš. Fjodori ajal juhtis valitsust tsaari naisevend Boris Godunov, endine Ivan Groznõi opritšnik. Väike Dimitri, kes elas oma emaga Uglitši linnas, suri või surmati Godunovi pooldajate poolt.

1598. aastal, pärast Fjodori surma, sai tsaariks Boris Godunov.

Talupoegade seisund muutus Godunovi ajal palju halvemaks. Talupojad põgenesid bojaaride ja mõisnike juurest Ukrainasse ja Donile. Maal oli kolm aastat järgemööda viljaikaldus. Algas kohutav nälg. Talupojad sõid aganaid, kasse, koeri, mindi isegi kuni inimesesöömiseni. Algasid mitmesugused taudid; teedel vedeles laipu, polnud kedagi, kes oleks neid matnud. Mitmel pool tõusid talupojad üles ja rüüstasid oma rõhujaid — bojaare ja mõisnikke. Rahvarahutused algasid ka linnades.

Poola panide esimene katse Vene riiki orjastada. Vene riigi vanad vaenlased poola panid otsustasid kasutada sood-

sat momenti — rahutusi Venes — ja teda orjastada. Selle eesmärgiga lasksid nad lendu kuulduse, et Ivan Groznõi poeg Dimitri üldse ei surnud Uglitšis, vaid põgenes Boris Godunovi eest Poolasse. Poolakad otsisid kohase mehe ning saatsid ta tsareevitš Dimitrina sõjaväeosadega Moskvasse. See Vale-Dimitri pidi tõukama Boris Godunovi tsaaritroonilt ning ise tema asemel tsaariks hakkama. Ukrainas liitusid Vale-Dimitriga bojaaridega mitte rahul olevad Doni ja Dnepri kasakad.

Tsaar Boris Godunov suri sel ajal, tsaari sõjaväed aga ei avaldanud Vale-Dimitrile vastupanu. Vale-Dimitri jõudis takistamatult Moskvani ja sõitis pidulikult linna nagu tõeline tsaar. Surnud tsareevitš Dimitri ema oli bojaaride poolt ära ostetud ja tunnistas kogu rahva ees isehakanud tsareevitši oma pojaks. Vale-Dimitri sai tsaariks.

Poolakad rõõmutsesid — nende plaan õnnestus: Moskvas istus tsaarina nende käsilane. Vale-Dimitri abiellus poolatar Marina Mniszekiga ja andis tema isa valdusse hulga maid. Moskvasse tulnud poolakad said paremaid ametikohti, hakkasid vägivalda tarvitama ja rahvast röövima. Vale-Dimitri halvustas avalikult vanu vene kombeid.

Rahva hulgas algasid rahutused poolakate ja uue tsaari vastu.

Rahvas hakkas poolakaid peksma. Bojaarid, kasutades rahutusi, moodustasid Vale-Dimitri vastu salanõu ning tapsid ta. Isehakanud tsaari laip põletati tuleriidal, tuhk topiti suurtükki ja tulistati sinnapoole, kust Vale-Dimitri oli tulnud.

Tsaariks sai suurte pärusmõisade omanik, vanast aadlisoost bojaar Vassili Šuiski, kelle valimise Moskva Punasel väljakul korraldasid bojaarid ja rikkad kaupmehed rahva ülestõusu ajal poolakate vastu.

Talupoegade juht Ivan Bolotnikov. Šuiski valitsuse ajal talupoegade rahutused jätkusid. Neile ilmus tol ajal energiline eestvedaja — Ivan Bolotnikov. Bolotnikov oli varem ühe bojaari pärisori ning põgenes tema juurest. Ta oli olnud Türgis ja Itaalias ning palju näinud. Bolotnikovi kui andeka väejuhi juurde tuli salkadena talupoegi, väikesi teenistujaid, kasakaid. Oma sõjaväega, mille ta kogus Lõunas, Bo-

Talupojad teel Bolotnikovi sõjaväkke.

lotnikov suundus aastal **1606** Moskva poole, et kukutada bojaaride tsaar Vassili Šuiski ja panna troonile teine, „hea" tsaar.

Teel võtsid ülestõusjad linnades ja külades kinni tsaari ülemaid, hukkasid bojaare ja mõisnikke, rüüstasid nende mõisu, hävitasid rikaste kaupmeeste maju. Bolotnikovi sõjaväega liitus ka väikemõisnike väesalku, kes polnud rahul bojaaride omavoliga ja bojaaride tsaari Šuiskiga.

Bolotnikov piiras Moskva ümber. Mõisnikud, kes olid ühinenud Bolotnikoviga, taipasid varsti, et tema võit viib mõisnike võimu nõrgenemisele. Lahingu ajal Moskva all mõisnike väeosad reetsid Bolotnikovi ja läksid bojaaride ja tsaar Šuiski poole üle. Bolotnikovi armee kaotas.

Valmistudes uueks pealetungiks Moskvale, taganes Bolotnikov esiteks Kaluuga ja pärast Tuula ümbrusse. Šuiski piiras Bolotnikovi Tuulas suure sõjaväega ümber. Ülestõusnute armee kaitses end mehiselt, kuid kaotas lahingu. See oli ka arusaadav. Talupoegadel polnud tol ajal seesugust liitlast ning juhtijat, nagu seda on töölisklass. Ka talupojad ise polnud teadlikud. Nad sõdisid mitte tsarismi ja mõisnike korra vastu, vaid paha tsaari ja pahade mõisnike vastu ning „hea" tsaari ja „heade" mõisnike eest.

Aastal **1607** vangistatud Ivan Bolotnikovil torkasid bojaarid silmad peast ning uputasid ta pärast jääaugus. Võidetud talupoegkonna seisund muutus veel halvemaks: Šuiski andis uued seadused, mis kitsendasid pärisorjade-talupoegade vabadust. Nüüd võis mõisnik tervelt 15 aasta jooksul taga otsida ning tagasi nõuda tema juurest ärakaranud talupoegi. Ülestõusud jätkusid.

20. Võitlus poola maadevallutajatega.

Poola maadevallutajad ja nende väljakihutamine Moskvast. Poola panid tegid pärast esimest ebaõnnestunud katset Venemaad orjastada veel teise sellise katse. Nad lükkasid esile uue trooninõudleja. Levitati juttu, et Moskvas tapeti ekslikult hoopis teine inimene, kuna Vale-Dimitri pääses. Uue Vale-Dimitriga läks koos kümnetuhande-meheline Poola sõjavägi. Vale-Dimitri ligines sõjaväega Moskvale ja asus Moskva-eelses Tušino külas laagrisse, nõudes, et

Šuiski loovutaks talle trooni. Šuiski kutsus endale rootslased abiks. Rootslased, kasutades Moskva valitsuse nõrkust, vallutasid Novgorodi. Samal ajal tungis Poola kuningas Sigismund sõjaväega Smolenski alla, purustas Moskva sõjaväeosad ja piiras sisse Smolenski. Vaenlased rebisid Venemaad tükikaupa.

Moskva aadlikud tõukasid Šuiski troonilt ning sundisid ta kloostrisse astuma. Samal ajal tapeti Vale-Dimitri II. Rahvarahutused aga jätkusid. Moskva bojaarid ei suutnud ülestõusjatega hakkama saada. Siis Moskva bojaarid, et päästa oma seisukorda, valisid Šuiski asemele tsaariks kuningas Sigismundi poja — Poola printsi Vladislavi. „Parem teenida kuningapoega, kui olla tapetud omaenda orjade poolt," ütlesid bojaarid. **1610.** aasta sügisel marssis Poola sõjavägi bojaaride toetusel Moskvasse ja võttis Kremli oma valdusse. Poola panid röövisid palju vara Moskva tsaaride kassast. Vallutajad võtsid endile mõisu, jagasid oma pooldajaile maid ning rõhusid ja röövisid vene rahvast.

Poole aasta pärast, **1611.** aasta kevadel, tõusid moskvalased poolakate-rõhujate vastu üles. Moskva tänavaile ehitati laudadest, kastidest ja palkidest barrikaadid. Nende tagant moskvalased tulistasid poolakaid. Majade katustelt tabasid nad poolakaid kuulide ja kividega. Poolakad hakkasid linna süütama. Suurem osa Moskvast põles maani maha. Poolakad kindlustasid endid Kremli müüride varjus. **1611.** aasta sügisel tõusis kogu vene rahvas poolakate-vallutajate vastu.

Ex Dibl. ... Tartu

Moskvas püsivate poolakate vastu üritatud sõjaretke etteotsa asus Nižni-Novgorodi maavanem K o z m a M i n i n. Tema poolt linnadest kogutud rahaga korraldati suur malev. Sõjaväe-ülemaks valiti kogenud väejuht v ü r s t P o ž a r s k i. Osa talupoegade väesalku, kes võitlesid mõisnikega, liitus maakaitseväega. Ja see otsustas asja.

Väeosa ligines Moskvale ja piiras poolakad Kremlis sisse. Aastal **1612** Kreml vallutati ja poolakad põgenesid Moskvast.

Võitluses poola maadevallutajatega tõusis vene rahva hulgast palju sangareid. Üks selliseid sangareid oli talu-

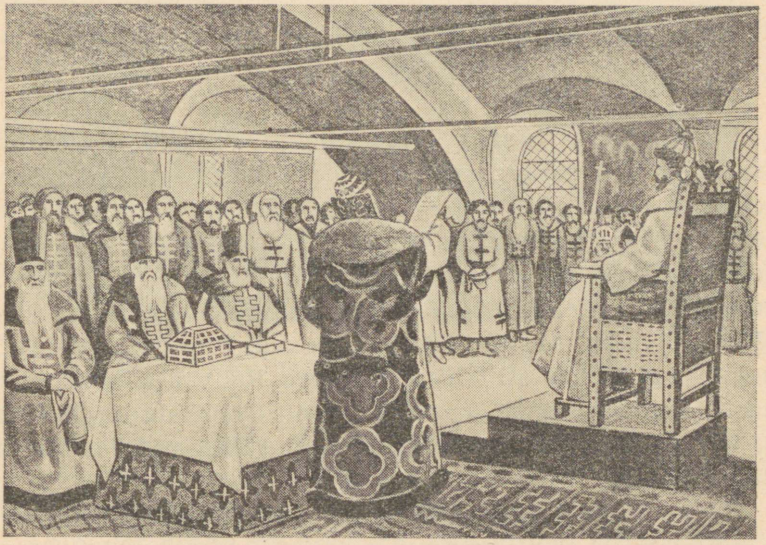

Minin kutsub rahvast võitlusse poolakate vastu.

poeg Ivan Sussanin. Poola väeosa sundis teda teed näitama. Oma elu ohverdades juhtis Sussanin väeosa metsatihnikusse. Poolakad tapsid Sussanini, kuid Poola väeosa ei pääsenud metsast õigele teele ning hukkus.

1613. aastal kutsuti Moskvasse kokku mõisnike, kaupmeeste ja kasakate esindajad. Nad valisid tsaariks Mihhaili Romanovite bojaarisuguvõsast.

Poolakad olid sunnitud lahkuma ka kõigist nende poolt vallutatud maadest, ainult Smolensk jäi nende kätte. Alles viis aastat pärast sõda andsid rootslased Venemaale tagasi Novgorodi, kuid kogu Soome lahe rannik koos Vene linnadega jäi Rootsi alla.

Maakogu aastal 1649.

Talurahvaliikumise purustamine. Uus tsaar alustas halastamatut võitlust veel mitte lakanud talurahvaliikumisega. Suur hulk relvastatud ärakaranud talupoegade ja kasakate salku luusis Moskva ümber ja kogu maal. Tsaar saatis sõjavägesid ja vojevoode ülestõusust osavõtjate ja nende salkade karistamiseks. Moskvas hakkasid uuesti töötama prikaasid (tsaari kantseleid) kirjutajate ja abikirjutajatega,

uuesti, nagu varemgi, hakkas rahvas ägama vojevoodide ja prikaaside ametnike all.

Tsaar Mihhail jagas helde käega mõisu ja suurt palka mõisnikele.

Ta kaitses hästi oma valijate — mõisnike huve.

21. Linlaste ja rõhutud rahvaste ülestõusud XVII sajandil.

Ülestõusud linnades. Pärast tsaar Mihhail Romanovi surma sai Venemaa tsaariks ta poeg Aleksei. Tema korraldusel pandi aastal **1646** soolale raske riigimaks. See maks suurendas rahva meelepaha. Kartes ülestõusu, käskis tsaar selle maksu kaotada. Kuid asi ei seisnud ainult selles maksus. Kuigi see kaotati, tõusis Moskva rahvas siiski oma rõhujate vastu. Aastal **1648** tõstis rahvas Moskvas „mässu", nagu tol ajal nimetati rahva ülestõuse. Rahvas mäletas väga hästi tsaarisulaste ja -ametnike poolt sooritatud ülekohut ja nõudis tsaarilt arveteõiendamiseks tähtsamate ametnike väljaandmist.

Tsaar lubas ülestõusnute palve täita. Kuid selle asemel hakati rahvast nuutidega peksma ja hobuste jalge alla tallama. Siis purustas rahvahulk kõige rohkem vihatud bojaaride ja tsaarisulaste maju ning mõned isikud tapeti. Tsaari sõjavägi lämmatas ülestõusu. Samuti suruti ülestõusud maha ka teistes linnades samal, **1648.** aastal. Pärast neid ülestõuse kutsus tsaar Moskvasse kokku bojaaride, mõisnike ja kaupmeeste esindajad — Zemski sobor'i (maakogu). Aastal **1649** andsid nad mõisnikele õiguse üles otsida ja tagasi nõuda nende juurest põgenenud talupoegi kogu nende elu kestel. Talupojad olid lõplikult sunnismaisiks muudetud. Kõik talupoegade majad ja külad olid üles kir-

Käsitöölised kaubaplatsil oma tooteid müümas.

jutatud. Peitu pugeda oli talupoegadel nüüd väga raske. Käsitöölistel ja väikekaupmeestel oli samal ajal keelatud ilma loata ühest linnast teise ümber asuda.

Linnades elasid käsitöölised eeslinnades, mida nimetati nende elanike elukutsete järgi: Parkali, Pottsepa, Püssimeistri. Seesuguseid eeslinnu oli eriti palju Moskvas — suurimas linnas riigis. Moskva eeslinnades seisid kõverates kitsastes põiktänavates väikesed kahe-kolme pisikese aknakesega majad.

Käsitöölised teenisid vähe. Nende elu oli raske — neid riisusid vojevoodid ja kaupmehed.

Käsitööliste ja linnakehvikute ülestõusud jätkusid. Eriti suure ulatuse võttis seesugune ülestõus Pihkvas ja Novgorodis aastal **1650.** Linnakehvikute ülestõusuga liitusid ka

talupojad. Selle ülestõusu mahasurumiseks tuli tsaar Alekseil saata suur sõjavägi.

Linnakehvikute ülestõusud tekkisid ka järgmistel aastatel. Nii tekkis suur ülestõus Moskvas aastal **1662.** Selle ülestõusu ajal tsaari sõjaväed tapsid ja uputasid Moskva jõkke mitu tuhat ülestõusjat.

Baškiiria ülestõus. Samal aastal tõusis Uuralis üles Baškiiria rahvas, kes oli vallutatud tsaar Ivan IV poolt varsti peale Kaasani alistamist. Baškiiridega ühinesid tatarlased. Ülestõusjad vallutasid relvavoori, muretsesid püssirohtu. Nad võitlesid Moskva vägedega kolm aastat. Ülestõusjad piirasid tsaari kindlusi, kuid nad purustati lõpuks ometi.

22. Ukraina võitlus Poola valitsusega ja tema ühendamine Venemaaga.

Bogdan Hmelnitski ja Ukraina talupoegade sõda poola panidega. XIII—XIV sajandist saadik oli Ukraina poolaleedu panide ikke all. Need muutsid kõik talupojad lõplikult pärisorjadeks. Väiksemategi eksimuste eest karistasid panid oma pärisorje surmaga. Mõningate poolakate majade juures seisid alalised võllad. Poolakad sundisid väevõimuga ukrainlasi nende usku astuma.

Panide orjuses ägasid talupojad ka Poolas endas ja Valge-Venes. Pärisorjad põgenesid panide juurest Dneprile, kus nad ehitasid kärestike taha väikese kindluse, mille nad nimetasid Zaporožskaja Setš'iks ja endid z a p o r o ž j e k a s a k a t e k s. Teistes maakohtades, Ukraina linnades ja külades elutsesid l i n n a k a s a k a d. Mõlemad kasakad jagunesid oma jõukuse poolest rikasteks ja vaesteks. Kasakad ühinesid polkudeks. Nende peaülem valiti kasakate poolt. Teda nimetati h e t m a n i k s.

Talupojad ja kasakad tõusid sageli poolakate valitsuse vastu üles. Maade röövimise ja rõhumise pärast polnud poolakatega rahul ka rikkad kasakad.

Aastal **1648** tekkis suur kasakate ja talupoegade ülestõus poolakate vastu, mille etteotsa asus rikas kasakas Bogdan Hmelnitski.

Tema mehed, riietatud kerjuste ja munkadena, käisid Ukraina külasid mööda ja kutsusid talupoegi üles võitlusele panidega. Varsti ühinesid talupojad ülestõusuks kogu Ukrainas ja Valge-Venes. Algas panide mõisade rüüstamine. Poola panid olid sunnitud võitluseks Hmelnitski ja ülestõusnud talupoegadega oma jõude killustama. Hmelnitskil õnnestus poolakate sõjavägesid purustada ja nende peaülemaid vangi võtta.

Kuuldused Hmelnitski võitudest levisid kiiresti kogu Ukrainas, Valge-Venes ja Poolas. Talupojad voolasid massiliselt Hmelnitski juurde. Üheks väljapaistvaimaks talupoegade juhiks oli Maksim Krivonoss. Kuid Hmelnitski ei julgenud astuda võitlusse kogu talupoegkonna vabastamiseks panide ikkest. Ta astus poolakatega läbirääkimistesse ja sõlmis nendega kokkuleppe, mille järgi kasakad said Poolalt suuri järeleandmisi. Poolakad tõotasid neile palka maksta, neid hästi relvadega varustada ning jätta neile nende vabadused.

Poola panid petsid Hmelnitskit ning keeldusid oma lubadusi täitmast. Seepeale alustas Hmelnitski poolakatega uuesti sõda.

Ukraina ühendamine Venemaaga. Sõja lõppu polnud näha. Poolakad laastasid Ukrainat. Et pääseda raskest seisukorrast, leppis Hmelnitski aastal **1654** kokku omausulise Moskva tsaari Alekseiga Ukraina vastuvõtmiseks Vene alamlusse. Kasakate vanemad said õigused, mida nad varem püüdlesid Poolalt. Ukraina talupoegkond vabanes panide

orjusest. Keegi ei sundinud neile enam peale võõrast usku. Ukraina ühendamine Venemaaga aga ei vabastanud Ukraina töötavat rahvast oma vanemate ja hetmanite rõhumisest.

Hmelnitski toetuseks astus tsaar Poolaga sõtta. Sõda lõppes kõigi Dnepri vasakul kaldal asuvate maade ja Kiievi linna Venemaaga ühendamisega.

23. Razini sõda bojaaride ja mõisnikega.

Doni kasakad. Lõunasse — Doni ja ta harujõgede maaladele — tekkisid ärakaranud talupoegadest suured Doni kasakate külad ehk staniitsad.

XVII sajandi keskel polnud Doni kasakail võrdsust. Uhed kasakad haarasid paremad maad, soetasid majapidamise, kauplesid, muutusid jõukaiks ehk majandavaiks. Teised jäid vaeseiks, kehvikuiks. Kehvikuil tuli minna sõltumusse rikaste kasakate juurde või elatuda röövimisest. Tsaari vojevoodid püüdsid põgenikke ja tõid nad mõisnikele tagasi. Kehvikuil kogunes viha Moskva mõisnike vastu. Kehvikud ühendas ülestõusuks kasakas Stepan Timofejevitš Razin.

Razin ja ta võitlus bojaaride ja mõisnikega. Keegi välismaalane, kes viibis tol ajal Vene riigis, kirjutas Razinist nõnda: „Tema kuju on majesteetlik, ta on kõrget kasvu, ta hoiak on suursugune, näoilme uhke, nägu tähniline. Tal on omadus sisendada hirmu ja armastust."

Stepan kogus enda ümber hulga kehvikuid. Ta valiti atamaniks, s. o. peaülemaks. Raziniga liitus hulk kasakaid ja teisi, keda oli vallanud viha tsaari vojevoodide ja mõisnike vastu.

1670. aasta kevadel tungis Razin seitsme tuhande mehega Volga-äärse Tsaritsõni (praegu Stalingrad) kallale ja vallutas linna. Siin läks tema poole üle ka tsaari sõjavägi — streletsid. Pärast liikus Razin Astrahani alla ja vallutas selle linna kahepäevase piiramise järel. Kasakad tapsid rikkad kaupmehed, bojaarid ja tsaariülemad. Astrahani vojevoodi kukutas Razin kellatornist alla. Razinlased määrasid Astrahanis oma valitsejad kasakate hulgast.

Astrahanist saadud sõjavarustusega liikus Razin Volgat mööda ülespoole. Ta vallutas linnad, karistas tsaari vojevoode ja prikaaside ametnikke. Razini saadikud läksid talupoegade sekka ja kutsusid neid ülestõusjate ridadesse.

Razini õhutusel talupojad tõusid üles, tapsid oma mõisnikke, põletasid mõisu, ühinesid tervete salkadena Razini sõjaväega. Volgamaa rahvad — tšuvašid, tatarlased, mordvalased, marid — astusid välja koos vene talupoegadega. Ei seganud ka see, et nad rääkisid erinevaid keeli. Tsaari ja mõisnike vihkamine liitis nad üheks pereks.

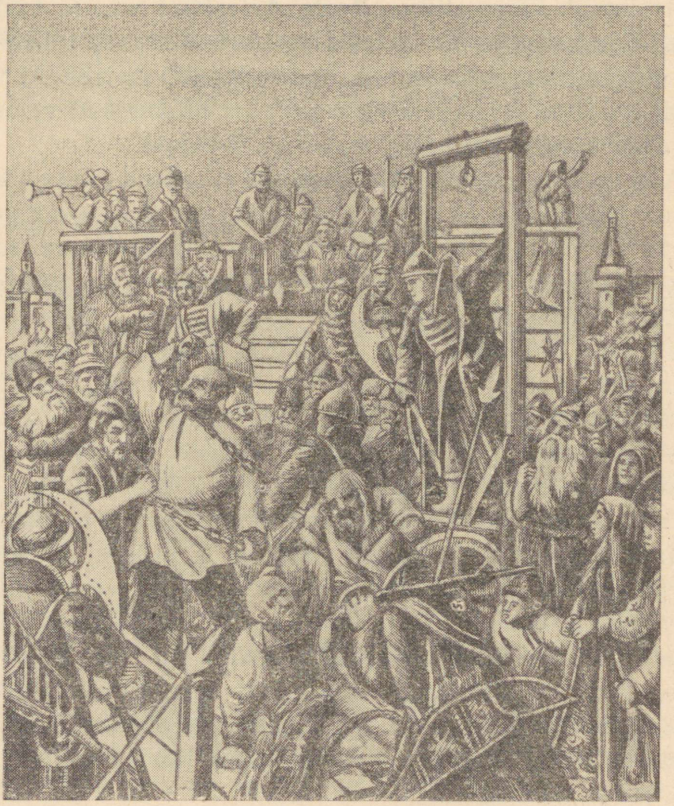
Talupoegade liikumise purustamine ja Razini hukkamine. Tsaar ja mõisnikud kogusid sõjaväe ja polgud välismaistest palgasõdureist ning saatsid need Razini vastu. Razinil oli raske võita neid hästirelvastatud jõude. Simbirski linna all astus ta nendega lahingusse. Razin sai haavata. Tema armee purustati. Väikese väesalgaga õnnestus Razinil põgeneda Donile. Rikkad Doni kasakad vangistasid Razini ja andsid ta tsaarile välja. Tsaar otsustas Razini kohta: „Hukata kurja surmaga."

Aastal **1671** hukati Stepan Razin Moskvas.

Karmilt nuhtles tsaar Aleksei ka ülestõusnud talupoegi. Tuhanded neist raiuti tükkideks, peksti nuutidega surnuks, tõmmati võllasse. Talupoegade ülestõus oli lämmatatud.

Razini ülestõusu puhul, nagu omal ajal Bolotnikovi ülestõusulgi, polnud talupoegadel seesugust ustavat liitlast,

nagu seda on organiseeritud töölisklass. Ei jätkunud ka arusaamist ülestõusu eesmärkidest: mõisnikke põletada ja

Stepan Timofejevitš Razini hukkamine.

rüüstata nad oskasid, kuid missugune uus kord on tarvis üles ehitada, kuhu viia ettevõte — sellest nad ei saanud aru. Selles seisis nende nõrkus.

24. Ida-Siberi rahvaste alistamine.

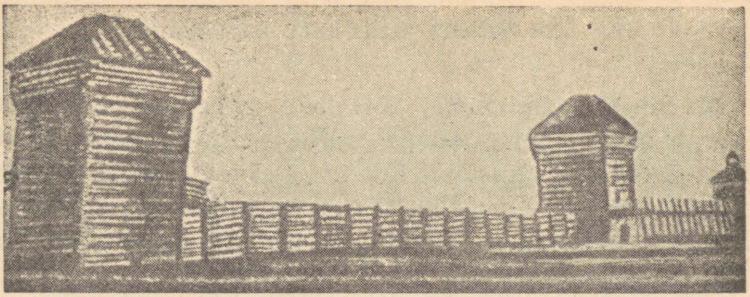
Ida-Siberi vallutamine. Kasakate salgad tungisid Siberisse paatidel jõgesid mööda, vedades paadid maad mööda ühest jõest teise. Kasakas Semjon Dežnev tungis väikese salgaga esimesena merd mööda Aasia ja Ameerika vahelise väinani. Tema nime kannab Aasia äärmisim ida-neem (Dežnevi neem).

Kasakate järel liikusid Siberi sisemusse Moskva vojevoodid, kes asusid värskelt ehitatavaisse linnadesse ning juhtisid sealt kasakate salku. Kasakail võimaldasid kohalikke elanikke võita tulirelvad, mida paljud Siberi rahvad ei tundnud. Tervenisti sada aastat vältas Ida-Siberi rahvaste alistamine Vene tsaari võimule. XVII sajandi lõpuks oli tema võimu all peaaegu kogu Siber. Siinsed rahvad — hakassid, oiroodid, burjaat-mongolid, evenkid ja jakuudid maksid nüüd Vene tsaarile maksu — jassakki.

Siberi rahvaste rõhumine. Kogu Siberi alale ehitati väikesi puukindlusi. Neis asusid vojevoodid sõjaväega. Kindlustustest käisid vojevoodid kohalikult rahvastikult maksu kogumas.

Vojevoodid sundisid kohalikku rahvastikku kindluste ligiduses maad harima ja toitsid kogutud viljaga oma väesalku. Siberisse sunniti ümber asuma ka vene talupoegi või meelitati neid sinna mitmesuguste soodustustega.

Kohalikke vürstikesi vojevoodid ostsid ära, et nende abiga oleks kerge pärisrahvast koorida. Vojevoodid müüsid sageli inimesi kohaliku rahva hulgast orjadeks Kesk-Aasiasse. Vojevoodid saatsid kasakaid uute rahvaste vallutamisele. Kasakas Habarov tungis aastal **1651** oma sõjasalklastega Amuuri jõeni. Oma teel põletas ta kõik talle vastu-

Jakutski kindlus, ehitatud venelaste poolt Siberis XVII sajandil.

panu avaldanud külad; elanikud põgenesid metsadesse laiali.

Koos tsaari vojevoodide ja sõjaväega liikusid vene kaupmehed, papid ja mungad. Kaupmehed jootsid Siberi rahvaid viinaga ning said purjus inimestelt tühise tasu eest parimaid karusnahku. Papid ja mungad võtsid kohalikelt elanikelt maad, ehitasid kirikuid ja kloostreid ning koorisid kohalikku rahvast, sundides inimesi end ristida laskma ning neile kinke andma.

Tsaarivalitsuse võim lasus raske ikkena alistatud Siberi rahvastel. Nad tõusid korduvalt üles, tapsid vägivallatarvitajaid, põletasid kindlusi ja linnu. Kuid vojevoodid ja kaupmehed kogusid uued sõjalised jõud ning karistasid vastuhakkajaid julmalt.

25. Majandus ja halduslik kord Venemaal XVII sajandil.

Mõisamajandus. Lämmatanud talupoegade ülestõusud, suurendasid mõisnikud veel rohkem pärisorjastatud talupoegade rõhumist. Nad hakkasid talupoegadelt nõudma

kruntrendi tasumist rahas. Peale selle võtsid nad talupoegadelt üha rohkem tangu, jahu, võid, mune, kanu, oinaid, villast ja linast riiet. Hulga igasugust vara tarvitasid mõisnikud ise ära, suure hulga sellest aga müüsid nad ka mujale. Sadade koormate viisi veeti mõisadest linnade turgudele vilja, lina, rasva ja nahku. Osa kaupa müüdi sisemaal, osa veeti välismaale. Mõisnikud olid väga huvitatud sellest, et põllundus annaks neile võimalikult suurt sissetulekut. Nõnda mõisnikud rikastusid talupoegade riisumise arvel.

Tööstus ja kaubandus. Tehaseid ja vabrikuid oli Venemaal XVII sajandi lõpul üsna vähe. Neid alles hakkas siin tekkima. Tsaar Aleksei ajal laiendati suurtükitehast, kus meistrid valasid suurtükke ja kirikukelli. Kašira ja Tuula linnas töötasid raua- ning relvatehased, olid väikesed maagikaevandused ja töökojad, kus töötasid käsitöölised-meistrid ja pärisorjad-talupojad. Meistreid-spetsialiste telliti välismaalt. Metallurgiatööstuses pandi haamer ja väikeste maagisulatusahjude lõõtsad liikvele veejõu abil. Vesi voolas renni mööda ja ajas ratast ringi nagu vesiveskites. Ratta külge olid kinnitatud mehhanismid, mis tõmbasid lõõtsa ja tõstsid ning langetasid haamrit.

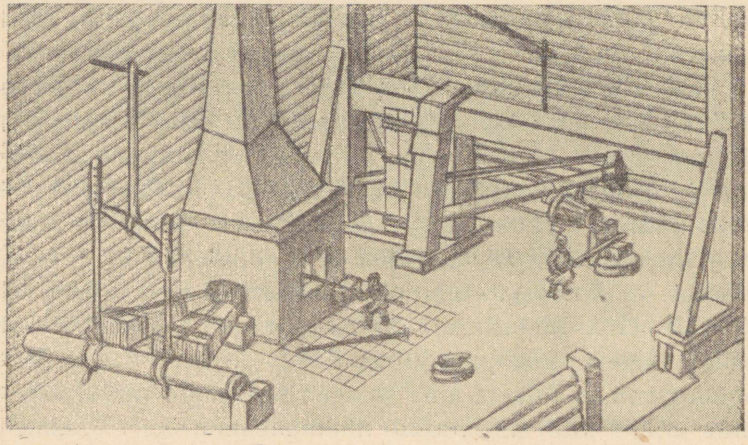
Kõik tehase hooned olid puust. Peale suurtükitehase oli Moskvas ainult üks kivist vabrikuhoone — manufaktuur, kus pärisorjad-kudujad valmistasid käsitsi kangaid tsaari õukonnale.

Olid veel potasevabrikud Volgamail ja soolakojad Põhja-Venemaal ja Uuralis.

Vene kaubandus kasvas pärast Ukraina ühendamist ja Siberi alistamist suurel määral. Kaubandus käis kogu riigis. Kaubad veeti kaugemaile maadele suvel jõgesid mööda pargastega ja talvel regedega.

Kümned inglise ja hollandi laevad tõid Venemaale väli-

maisi kaupu ja vedasid Arhangelski kaudu Venemaalt välismaale metsamaterjali, karusnahka, nahka, potast, vaiku, vilja, vaha, mett ja kalamarja. Igal aastal vedas Venemaa välismaale kaupu enam kui 15 miljoni kuldrubla väärtuses. Hollandlased ja inglased püüdsid kogu Vene kaubandust endi kätes hoida. Et olla oma kaubanduses sõltumatu, oli Venemaal tarvis omada oma laevastikku ja soodsamaid

Tehas veejõul töötavate lõõtsadega.

meresadamaid, kui seda oli mitmeks kuuks aastas kinnikülmuv Arhangelsk. Niisugused sadamad leidusid Mustal ja Läänemerel, kuid Must meri oli tol ajal Krimmi tatarlaste ja türklaste käes ja Läänemere kallaste üle valitsesid rootslased.

Riigi valitsemine. Vene riigis juhtis kõiki asju tsaar — isevalitseja. Tema asus Moskvas, Kremlis. Tsaaril olid nõuandjad — bojaarid, keda ta aeg-ajalt kokku kutsus. Bojaaride nõukogu tsaari juures nimetati bojaaride duumaks.

Kõik küsimused otsustas tsaar oma äranägemise järgi, aga tähtsamais asjus pidas ta nõu bojaaridega.

Tsaar valitses riiki oma kantseleide kaudu, mida nimetati prikaasideks. Prikaaside ülemaiks olid tsaari poolt määratud bojaarid. Prikaase oli üle 50 ja nad töötasid ilma igasuguse korrata. Prikaasides istusid kirjutajad ja abikirjutajad. Need kirjutasid pabereid, võtsid vastu palvekirju.

Välismaised palgasõdurid Venemaal püsside-musketitega.

Riik oli jaotatud mitmeks suureks maakonnaks. Maakondi valitsesid vojevoodid.

Peale alalise sõjaväe — streletside[1] ja maakaitseväelaste — asutas tsaar Aleksei palgalised väeosad hästirelvastatud välismaalastest. Kuid seesugust sõjaväge oli vähe.

Bojaaride duuma ja prikaasid töötasid väga korratult. Kogu riigivalitsemine vajas hädasti otsustavat ümberkorraldamist.

[1] Strelets — laskur.

26. Kultuur Venemaal XVII sajandil.

Kultuur. Kogu elukorraldus tookordsel Venemaal oli mahajäänud, kuid kõige halvem oli lugu kirjaoskusega. Määratu suure riigi rahvastik oli peaaegu üldiselt kirjaoskamatu. Isegi riigi pealinnas Moskvas oli koole ja kirjaoskajaid väga vähe.

Moskvasse tekkis üksikuid haritud inimesi mõisnike hulgast, kes olid viibinud välismaal. Nemad elasid nii, nagu elasid rikkad inimesed Lääne-Euroopas, oskasid hästi võõrkeeli ja armastasid lugeda teaduslikke raamatuid. Seesuguseid inimesi polnud kuigi palju. Nende sidemeile välismaalastega bojaarid ja tsaari ametnikud vaatasid viltu.

Ainult tsaari ja tema ligidasi bojaare ravisid välismaa arstid-doktorid. Vene arste siis veel polnud. Rahvas tarvitas soolapuhujate abi. Need arstisid palvetega, posimistega, veega, suitsutasid haigeid, jootsid neile mitmesuguseid rohte, millest paljud haiged surid.

Teatreid siis polnud. Alles tsaar Aleksei jaoks ehitati esimene teater, kus ettekanne kestis mõnikord terve päeva. Aga õhtul läks tsaar sauna, et „pattu" maha pesta, sest näidendi vaatamist peeti patuks.

Papid õpetasid rahvast tsaari, bojaaride ja mõisnike sõna kuulama. „Kõik võim on jumalast," ütlesid papid, „jumal kannatas ja käskis ka teil kannatada."

Kes ei tunnustanud kiriku õpetust ja luges keelatud raamatuid, see kandis karistust, vahel isegi põletati ta elusalt tuleriidal.

Bojaarid ja kaupmehed kandsid suuri habemeid ja pikki kuubi. Bojaaride, aadlike ja rikaste kaupmeeste naised katsid nägu tiheda looriga. Neil oli keelatud kohata ja kõnelda võõraste meestega. Lihtrahvas ei arvestanud neid

oma rõhujate kombeid. Linlaste, käsitööliste ja pärisorjuslike talupoegade naised olid märksa vabamad.

Tsaar ja mõisnikud pidasid kiriku ja pappide abiga Venemaa rahvaid pimeduses ja teadmatuses.

Venemaa vajas tõsiseid ümberkorraldusi. Vastasel korral võis ta jääda ebakultuurseks ning mahajäänud maaks ja kaotada oma iseseisvuse. Tsaariks-uuendajaks, kes kindlustas Vene mõisnike ja kaupmeeste riigi, sai tsaar Peeter I.

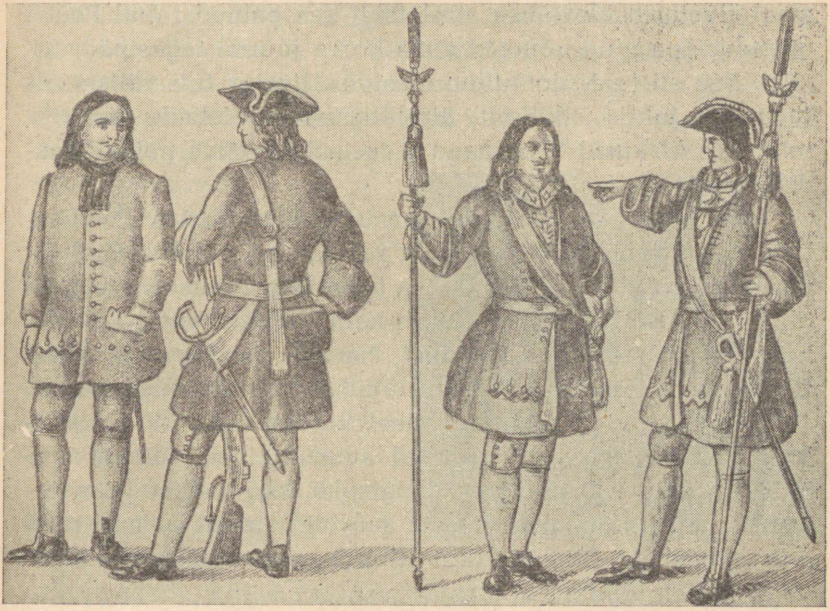
Peeter I (1672—1725).

VII. XVIII SAJANDI VENEMAA — MÕISNIKE JA KAUPMEESTE RIIK.

27. Peeter I sõjad ja rahva ülestõusud.

Sõda türklastega ja Peeter I reis välismaale. XVII sajandi lõpus sai Vene tsaariks Aleksei poeg — Peeter I. Troonile astumise järel hakkas tark ning toimekas noor tsaar peatselt uut korda sisse seadma. Ta lakkas täiesti

arvestamast bojaaride nõukogu ja hakkas väga sõbrustama Moskvas elutsevate välismaalastega. Ta võttis neid oma teenistusse ja asutas välismaa eeskujul uued sõjaväed, kõrvaldades streletsid kui vana-aja jõu.

Peeter I regulaarväe soldatid.

1695. aastal alustas Peeter sõda Türgiga, et rajada teed Mustale merele. Ta ehitas Donil 29 laevast koosneva laevastiku, tungis välismaalaste poolt väljaõpetatud sõjaväega Türgi kindluse Aasovi kallale ja vallutas selle. Selle sõja kestel veendus Peeter I veel enam tarviduses kogu elu riigis ümber korraldada ja eurooplastelt nende sõjandus- ja merendustehnikat omandada.

Peeter sõitis välismaale. Lääne-Euroopas olid tol ajal eesmisteks riikideks Holland ja Inglismaa. Hollandis töötas Peeter, kirves käes, laevatehastes. Inglismaal õppis ta täiuslikult tundma laevanduse ala. Umbes kaks aastat viibis Peeter I välismaal ning õppis selle aja jooksul palju. Venemaal alustasid ülestõusu streletsid, kes polnud rahul Peetri uuendustega ning nõudsid vana korra juurde tagasipöördumist. See oli reaktsiooniline ülestõus. Peeter tuli välismaalt tagasi ja juhtis isiklikult ülestõusnud streletside karistamist, kes kiskusid Venemaad tagasi. Streletside polgud saadeti laiali.

Sõja algus rootslastega. Aastal **1700** alustas Peeter I Läänemere ranniku pärast sõda rootslastega. Rootslastel oli parim sõjavägi maailmas ja hea laevastik. Rootsi kuningaks oli tol ajal Karl XII. Karl tungis kallale Peetri sõjavägedele, kes piirasid rootslaste kindlust Narvat, ja purustas need täielikult, võttes ära kõik suurtükid ja saades hulga vange.

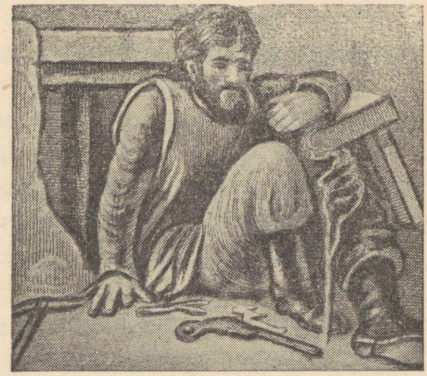
Aga Peeter ei kaotanud meelekindlust. Ta käskis kirikute kellad maha võtta ja need suurtükkideks ümber valada. Ta pani 250 noormeest lugemist, kirjutamist ja matemaatika algeid õppima, et neist suurtükiväelasi ja -meistreid ette valmistada. Pärisorjadest-talupoegadest koguti uus sõjavägi, kellele õpetati sõjaasjandust.

Sõjaväe ülalpidamiseks kulus hulk raha. Peeter maksustas saunad, veskid, sissesõiduhoovid, isegi tammepuust puusärgid ja kõrgendas soolahinna kahekordseks. Talupoegade ärakargamise eest mõisnike juurest määras Peeter kõrgendatud trahvi. Ta käskis laiali pillata kõik jooksikutetalupoegade külad Doni ülemjooksul. Baškiiridelt võeti määratu hulk hobuseid ratsaväele.

1703. aastal vallutas Peeter rootslastelt soise Neeva jõe suudme, ehitas sinna kindluse ja Peterburi linna (praegune Leningrad), mis sai Peetri ajal riigi pealinnaks. Kindluse ja

linna ehitamiseks ajas Peeter üle kogu Venemaa kokku hulga pärisorje-talupoegi. Tuhandetena hukkusid nad siin nälja ja haiguste tagajärjel. Rahvas vastas neile piinadele ülestõusudega.

Rahva ülestõusud. Peeter I ajal tõusid üles baškiirid, tatarlased ja udmurdid. **1707.** aastal tekkis kasakate ja talupoegade ülestõus Donil. Ülestõusnute eesotsas oli kasakas Kondrati Afanasjevitš Bulavin. Ülestõusjad vallutasid rea linnu. Peeter saatis Bulavini vastu terve armee. Sel ajal moodustasid rikkad kasakad vandenõu ja tungisid talu kallale, kus elas Bulavin. Ataman kaitses end, tulistades kuni viimase kuulini. Mitte soovides end vaenlase kätte anda, surmas ta viimase kuuliga iseenda.

Bulavini viimsed minutid.

Kaks aastat võitlesid ülestõusjad Peetri sõjavägedega. Ülestõusnud talupoegade külad Donil põletati maha. Vangivõetud ülestõusnud hukati peaaegu kõik. Mitu tuhat jooksikut anti mõisnikele tagasi.

Bulavini kaotuse põhjused olid needsamad mis eelmistelgi talupoegade ja kasakate ülestõusudel.

Lämmatanud rahva ülestõusud, koondas Peeter kõik jõud võitluseks rootslastega.

28. Peeter I sõjad Rootsiga ja Idamaadega.

Rootslaste purustamine. Rootsi kuningas Karl XII, kasutades Ukraina hetmani Mazepa reetlikkust, tungis oma armeega läbi Poola Ukrainasse. Aastal **1709** kohtusid rootslased ja venelased Poltaava all.

Rootsi sõjaväed purustati Vene regulaararmee poolt. Selles lahingus paistis eriti silma Peeter ise. Karl XII ja Mazepa põgenesid Türgimaale. Karl veenis türklasi Venemaaga sõda alustama. Algas uuesti sõda Türgiga.

Peeter saatis türklaste vastu 40-tuhandelise armee. Türklased aga kogusid viis korda arvukama sõjaväe. Pruti jõel piirati Peetri sõjaväed sisse. Tuli sõlmida kahjulik rahuleping türklastega ja neile Aasovi kindlus tagasi anda.

Pärast ebaõnnestumist türklastega otsustas Peeter rootslased puruks lüüa ja Läänemere kaldad lõplikult Venemaale kindlustada. Ta vallutas rootslastelt Riia ning Tallinna ja ehitas tugeva laevastiku. Merelahingus Rootsi laevastik purustati.

Sõda rootslastega kestis kaua, 21 aastat. Lõppude lõpuks kirjutasid rootslased alla rahulepingule, mille järgi maa-alad Riia ja Soome lahe ääres läksid Venemaale.

Peeter I võitlus Kaspia mere ranniku pärast. Nüüd otsustas Peeter I end kindlustada Kaspia mere kaldail, mille kaudu kulgesid teed Itta — Kesk-Aasiasse, Indiasse ja Iraani.

Ta kogus 80-tuhandelise armee ja viis selle Astrahanist sõjakäigule Iraani valduste vastu. Peeter leppis enne kokku Gruusia vürstidega, kes olid Iraani valitsuse all, ja Armeenia kaupmeestega, kes pidid teda aitama sõjas šahhiga — Iraani valitsejaga.

Kuid peale maavägede saatis Peeter veel vägesid laevadel. Need väeosad maabusid Kaspia mere kallaste ääres

asetsevais linnades ja vallutasid need. Peetri valdusse sattusid linnad Derbent ja Bakuu.

Aserbaidžani linnades, mis Peeter vallutas, elasid tol ajal rahvad, kes olid alistatud Iraani valitsejate poolt 200—300 aastat enne Peeter I sõjaretki. Aserbaidžaanlased võitlesid kogu aja iraanlaste-vallutajatega oma iseseisvuse eest ja nende rõhumise vastu. Seepärast ei osutanud Aserbaidžani põliselanikud Peetri sõjavägedele tõsist vastupanu.

29. Peeter I reformid.

Reformid riigi valitsemises. Peeter I saavutas oma eesmärgi. Läänemere kaldad olid Venemaa käes. Venemaa oli liginenud Euroopale. Peeter pidas väsimatut võitlust Venemaa mahajäänud olukorraga ja muutis ta korda ümber Euroopa-laadiliseks. Bojaaride nõukogu asemele asutas Peeter enda poolt määratud isikuist senati. 50 prikaasi asemele kujundas Peeter 12 kolleegiumi, kes juhtisid sõjaväeasjandust ja laevastikku, välisasju, majandust ja kohut. Senatis ja kolleegiumides juhtisid kõiki asju aadlikud.

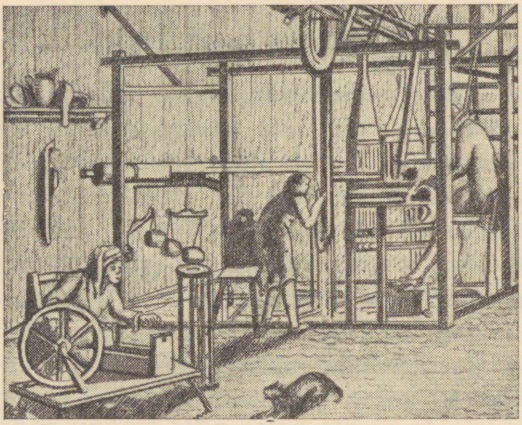
Peeter jaotas kogu Venemaa 8 kubermanguks. Kubermangu etteotsa pani ta kuberneri, kes valitses oma piirkonda, korraldas sõdurite värbamist ja maksude kogumist.

Et kindlustada aadlike vägevust ja võimu, andis Peeter neile mõisad nende täielikuks omandiks. Aastal **1721**, pärast võitu rootslaste üle, võttis Peeter endale keisri tiitli. Sellest ajast alates hakati Venemaad nimetama V e n e k e i s r i r i i g i k s.

Reformid majanduselus. Riigi sissetulekute suurendamiseks seadis Peeter sisse pearahamaksu, pannes seda maksma kõik meessoost talupojad noortest vanadeni. Peetri ajal asutati kalevi ja muud m a n u f a k t u u r i d (vabrikud). Neis töötasid käsitöövahendeil töölised-päris-

orjad. Kaupmeestele anti raha uute manufaktuuride asutamiseks.

Inglismaal töötas tol ajal manufaktuurides juba hulk vabu palgatöölisi. Peeter aga, et kindlustada kaupmeestele töölisi, tunnistas tehaste juurde kuuluvaks terved talupoegade külad. Peetri ajal oli juba üle 200 manufaktuuri. Tuulas laienesid tugevasti relvatehased. Uuralis kerkisid uued metallitehased.

Siidi-manufaktuuri sisevaade Peeter I ajal.

Kaupmehed ja töösturid rikastusid kiiresti. Peeter andis kaupmeestele linnades omavalitsuse.

Haridus. Suurt tähelepanu osutas Peeter haridusele, püüdes seda külge pookida isegi väevõimuga. Aadlinoorsugu saatis Peeter välismaale laevaehitust ja võõrkeeli õppima. Avati koolid, kus õpetati merendust, inseneriteadust, arstiteadust ja muid teadusi. Õpetajaiks koolides olid inglased, hollandlased, rootslased, sakslased ja teised välismaalased, keda Peeter kutsus teenistusse Venemaale.

Peetri käsul asutati kõigis kubermangudes „tsifiirkoole", kus aadlilapsed olid tingimata kohustatud õppima kirjaoskust — lugemist, kirjutamist, aritmeetikat ja geomeetriat. Kirjaoskamatuil aadlikel Peeter keelas isegi abiellumise.

Peeter asutas Venemaal Euroopa eeskujul esimese ajalehe „Vedomosti" (Teated) ning lihtsustas selleks vene tähestikku.

Enne Peetrit arvati Venemaal uut aastat 1. septembrist. Peeter käskis aega arvata 1. jaanuarist, nagu seda tehti välismaal.

Uus kalender võeti tarvitusele 1. jaanuarist **1700.** aastal meie ajaarvamise järgi, nagu seda kasutatakse praeguselgi ajal.

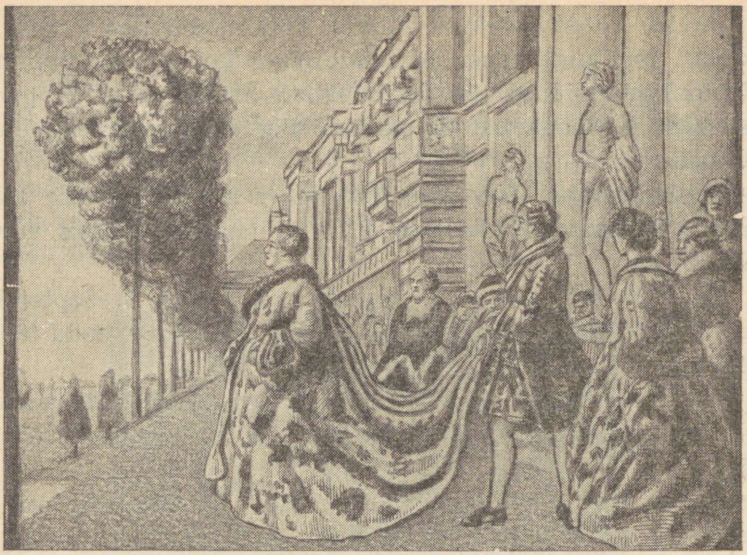
Peeter käskis aadlikel habemed maha lõigata ning kanda parukaid ja lühikesi kuubi, mida kanti Lääne-Euroopas. Pikki riideid ja habet lubas Peeter kanda ainult pappidel ja talupoegadel.

Peeter käskis oma lähikondsete kodudes korraldada õhtuti koosviibimisi euroopa tantsude ja mängudega, nn. assambleesid.

Peeter I ajal jõudis Venemaa üsna tugevasti edasi, kuid jäi maaks, kus kõik püsis pärisorjuslikul rõhumisel ja tsaari omavolil. Vene keisririigi tugevnemine Peeter I ajal saavutati sadade tuhandete töötajate hukkumise arvel, rahva laostumise arvel. Peeter I tegi väga palju mõisnike ja kaupmeeste riigi loomiseks ja kindlustamiseks.

30. Aadli-impeerium XVIII sajandil.

Aadlivalitsus. Peeter I suri **1725.** aastal. Pärast Peeter I surma õukonna aadliringid, toetudes aadli kaardiväepolku-

Keisrinna Jelizaveta Petrovna, ümbritsetuna kaaskonnast, läheb jalutama.

dele, sepitsesid vandenõusid, tõukasid troonilt neile ebameeldivaid keisreid ja keisrinnasid, saatsid neid asumisele, pistsid vanglasse, mõningad tapsid. Teistest kõige kauem valitsesid keisrinnad Anna Ivanovna ja Jelizaveta Petrovna.

Nende valitsuse ajal oli mitu sõda Türgiga, Rootsiga ja teiste riikidega. Uutest vallutatud maadest said aadlikud uusi mõisu koos talupoegadega. Eriti said Vene väed kuulsaks Seitsmeaastase sõja ajal, kui a. **1760** purustati Saksa väed ja vallutati Berliin.

Peterburis ehitasid aadlikud endile suurepärased lossid, korraldasid neis toredaid pidustusi ja balle. Keisri õukond ja Vene kõrgem aadel matkisid nüüd kõiges Prantsuse kuningaid ja nende õukondlasi.

Aadlikud õppisid kõnelema prantsuse keelt, mehed riietusid prantsuse sametist kuubedesse. Siidsukad katsid nende jalgu. Kõrgete kontsadega kingad olid kaunistatud hinnaliste pannaldega, peas oli kräsutatud, puudriga ülepuistatud parukas. Naised riietusid kalleisse peenimast siidist ja pitsidest riideisse ning kandsid kummalisi prantsuse soenguid.

Puuderdatud parukais ning frandiks muutunud aadlikud ise töötada ei osanud ega tahtnudki. Aga tehaseis töötamiseks ja losside ehitamiseks vajasid aadlikud õpetlasi ja spetsialiste. Neid kutsuti välismaalt, mis läks väga palju maksma.

Juba Peeter I kavatses asutada Teaduste Akadeemia, mis ka avati tema surma-aastal. Kõik akadeemikud olid välismaalased. Akadeemia juures õpetati üliõpilasi. Kuid aadlikud õppida ei tahtnud, talupoegi aga Akadeemiasse ei lastud.

M. V. Lomonossov. Suureks vene õpetlaseks sai Denissovka küla (mitte kaugel Arhangelskist) talupoeg — Mihhail Vassiljevitš Lomonossov. Kaugest põhjast jõudis ta Moskvasse ja astus kooli, nimetades end aadliku pojaks, sest muidu poleks teda kooli võetud. Elades poolnälgides lõpetas Lomonossov, tänu pingutavale tööle, viie aastaga kaheksa-aastase õppekursuse. Andekas noormees saadeti hariduse jätkamiseks riigi kulul välismaale. Venemaale tagasijõudmisel määrati Lomonossov Teaduste Akadeemia liikmeks.

Lomonossov oli väljapaistev õpetlane füüsika, keemia ja teiste teaduste alal. Ta tegi hulga suurimaid teaduslikke avastusi. Lomonossov pani aluse vene teadusele ja kirjutas esimesena kirjanduslikke teoseid puhtas vene keeles, puhastades seda paljudest vananenud slaavi sõnadest.

Lomonossovi ettepanekul asutati **1755.** aastal Moskvas

esimene ülikool. Ülikooli õues seisab praegugi M. V. Lomonossovi mälestussammas. Lomonossov suri aastal **1765** Katariina II valitsemise ajal.

Keisrinna Katariina II. Aastal **1762** panid aadlikud Vene troonile Katariina II, olles tapnud tema kaasabil ta abikaasa Peeter III-nda.

Katariina II ajal laiendati aadlike õigusi veel enam. Katariina II jagas aadlikele üle miljoni talupoja. Et omada raha oma toredaks eluks, hakkasid aadlikud veel tugevamini talupoegi rõhuma.

Teoorjus jõudis selleni, et talupojad pidid peaaegu kogu aja töötama mõisnikule. Pärisorjad-talupojad tegid mõisnikule kõik — nad olid nii põlluharijaiks kui seppadeks, nii kokkadeks kui toapoisteks, jahimeesteks, isegi arstideks. Enda jaoks töötamiseks jäid talupojale ainult pühapäevad ja ööd. Katariina II ajal suurenes kruntrent ligi viis korda.

Mõisnikud kauplesid talupoegadega. Naisterahva eest maksti 20—30 rubla, kirjaoskaja või käsitöölise eest 100—200 rubla. Väikese lapse võis osta 10—20 kopika eest. Koeri hindasid mõisnikud kallimaks.

Mõisnikud mõnitasid igati talupoegi. Mõisaproua Saltõtšihha peksis isiklikult vaeseomaks oma pärisorje, põletas neid kuuma veega, kõrvetas neil tulega juukseid. Ta hukkas üle saja inimese.

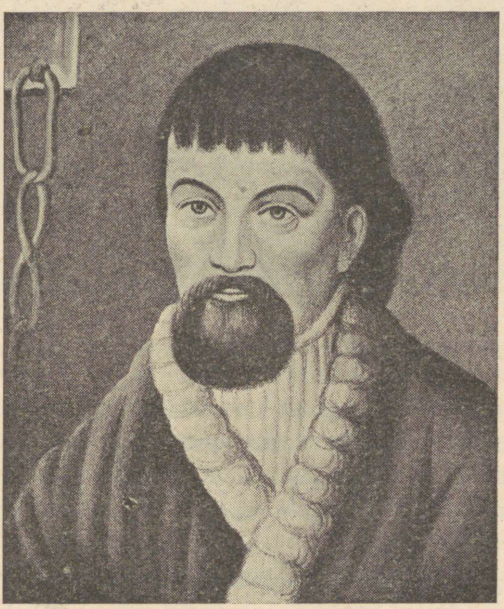
See hirmus seisukord viis talupoegi ülestõusudele.

31. Talupoegade sõda Pugatšovi juhtimisel.

Talupoegade sõja algus ja käik. Esimestena tõusid üles kasakad Jaiki (praeguse Uurali) jõe piirkonnas. Tsaarivalitsus jättis Uurali kasakad ilma nende vabadustest, koormas neid ränkade maksudega, püüdes kasakaid niisama-

sugusteks pärisorjadeks muuta, nagu olid talupojad Kesk-Venemaal. Kasakate vanemad võtsid lihtkasakailt üleliigseid makse ja omastasid kasakaile määratud palga.

Aastal **1773** astus kasakate kehvikkond oma rõhujate vastu üles.

Jemeljan Ivanovitš Pugatšov.

Ülesastumise etteotsa asus Doni kasakas Jemeljan Ivanovitš P u g a t š o v, tugev, tark ning mehine mees.

Kasakad vallutasid rea kindlusi ja piirasid ümber Orenburgi.

Pugatšoviga liitusid pärisorjad-töölised Uurali tehastest. Tehastele kinnistatud talupojad needsid tehaste sunnitööd. Juba Katariina II valitsuse alguses võttis 200 tuhandest te-

Pugatšov mõistab kohut mõisnike üle. *V. Perovi maal.*

haste talupojast ülestõusust osa umbes 50 tuhat. Töölised astusid meeleldi Pugatšovi armeesse. Nad varustasid tema sõjaväge relvade, suurtükkide ja kuulidega. Tehaste tööliste hulgast tulid Pugatšovi väeosade juhid — Hlopuša ja Beloborodov.

Samal ajal liitusid ülestõusjatega baškiirid. Aadlikud võtsid baškiirideltki maid ja asutasid siia rauatehaseid. Paljaksriisutud baškiirid korraldasid korduvalt ülestõuse.

Nüüd tõusid baškiirid uuesti ja liitusid oma ratsaväega Pugatšovi armeesse. Üheks nende juhiks oli Salavat Julajev. See oli vahva noor võitleja, kes oma väeosaga oli Pugatšovile suureks abiks.

Samal ajal tõusid üles Volgamaadel pärisorjuses olevad talupojad: venelased, tatarlased, tšuvašid, mordvalased, marid. Pugatšov nimetas end keiser Peeter III-ndaks. Ta seletas, et aadlikel ja ta abikaasal, kurjategijal Katariina II, ei

õnnestunud teda tappa ning ta pääses. Peeter III nimel kirjutas Pugatšov alla käskkirjadele ja saatis üle kogu maa laiali manifeste, kutsudes neis aadlikke hävitama, teatades, et ta vabastab talupojad mõisnike võimu alt, sõduriksvõtmisest ja maksudest.

Kogu Volgamaad ja Uural, samuti ka osa Siberit oli haaratud ülestõusust. Mõisad purustati, talupojad võtsid endile mõisnike maid, härraste viljatagavarad aga veeti Pugatšovi armeele.

Pugatšov jõudis oma vägedega Kaasani alla ja piiras kindluse ümber.

Katariina II sõjaväed hakkasid varsti Pugatšovi armeed ahistama. Pugatšovil tuli taganeda lõunasse, Volgat mööda allapoole. Tema teel asetsevad Volga-äärsed linnad alistusid Pugatšovile ilma võitluseta. Kuid neis kindlustuda ta ei suutnud.

Talupoegade sõja lämmatamine. 1774. aasta augustis jõudis Pugatšov Tsaritsõni (praegune Stalingrad). Mõne päeva pärast sai Pugatšov lahingus tsaari väesalgalt lüüa ja põgenes oma armee riismetega steppi. Siin andsid reeturid rikaste kasakate hulgast ta tsaarivõimudele välja.

Pugatšov neediti ahelaisse ja veeti suures puitpuuris Moskvasse. 10. jaanuaril **1775** hukkasid timukad Bolotnaja väljakul talupoegade sõja vahva juhi — Jemeljan Ivanovitš Pugatšovi.

Salavat Julajevil rebiti ära ninasõõrmed ning laubale põletati tulise rauaga sõnad: „varas ning roimar". Pärast seda toodi ta Baškiiriasse, kus teda peksti nuudiga igas külas, kus ta oli juhtinud ülestõusu. Piinamised olid talumatud ja Salavat võttis endalt elu.

Talupojad võitlesid vahvalt ning kindlalt, kuid pimeduse surve all ei kujutlenud nad selgesti, mida on tarvis püüda. Eraldatult ei suutnud nad luua võitluseks kindlat

organisatsiooni ega tugevat armeed. Töölisklassi, kes oleks võinud enesega koos võitlusse viia talupojad ja rõhutud rahvad, siis veel polnud. Polnud veel töölisklassi ja talupoegkonna liitu.

Seepärast purustatigi talupojad ja rõhutud rahvad.

32. Uute maade vallutamine Katariina II poolt.

Krimmi võitmine ja Ukraina alistamine. Musta mere kallaste vallutamiseks sõdis türklastega juba Peeter I, kuid ebaedukalt. Alles Katariina II ajal võideti türklastelt uuesti tagasi Aasov ja vallutati Krimm. Krimmis valitsesid siis tatari khaanid, kes allusid Türgile.

Musta mere äärde ehitas Katariina II Sevastoopoli kindluse, kus hakati ehitama sõjalaevu.

Sõjas türklastega sai kuulsaks tähtis Vene väejuht Aleksander Vassiljevitš Suvorov.

Ta alustas sõjaväeteenistust lihtsõdurina. Suvorov elas ranget elu: ta toitus sõdurite toidust, karastas end, magas heintel. 25-tuhandelise sõjaväega purustas ta 100-tuhandelise Türgi armee.

Üheaegselt Krimmi vallutamisega liideti lõplikult Venemaaga kogu Dnepri vasakul kaldal asuv Ukraina. Hetmani-amet Ukrainas kaotati. Zaporožskaja Setši viidi Vene sõjaväed ja Setš hävitati igaveseks. Tsaari kindralid võtsid endale tema maad. Osa zaporožlasi asustati Kubanimaale (Põhja-Kaukaasias), osa neist siirdus Türgimaale, kuid vaesed kasakad ja talupojad sunniti töötama pärisorjadena. Katariina II võrdsustas Ukraina vanemad õigustes Vene aadlikega.

Poola jagamine. Poola oli XVIII sajandil väga nõrgenenud. Poolas valitsesid suuremad mõisnikud-panid, kes olid

alatasa omavahel vaenus. Kuningavõim oli nõrk. Kui Poola valitsuse all olevad Ukraina talupojad alustasid ülestõusu, suutsid panid ainult Vene sõjavägede abil oma võimu talupoegade üle jalule seada.

Katariina II leppis kokku naaberriikidega — Austria ja Preisimaaga. Nad võtsid Poolalt osa maid ja jaotasid need endi vahel. Venemaa võimu alla läksid vanad Valge-Vene ja Ukraina maad Dnepri paremal kaldal.

1794. aastal toimus Poolas Kosciuszko juhtimisel poolakate ülestõus tsaari-Venemaa vastu, Poola taastamiseks. Katariina II saatis tema vastu suure sõjaväe Suvorovi juhtimisel. Kosciuszko sai lüüa. Ta sai lahingus raskesti haavata ja võeti vangi. Katariina II võttis Poolalt ka Leedumaa.

Sellest ajast peale lakkas Poola paljudeks aastateks olemast iseseisev riik.

Vallutused Kasahstanis ja Kaug-Põhjas. Kasahhidel-loomakasvatajail oli XVIII sajandil kolm riiki — žuzi. Žuzide üle valitsesid khaanid ja sultanid. Kasahhide suurnikud ja kaupmehed kaubitsesid Venemaaga ja naaberriikidega Kesk-Aasias — Kokandi ja Buhhaaraga, samuti ka Hiinaga. Kõik need riigid püüdsid kasahhe oma võimule alistada, kasutades nende omavahelisi tülisid.

Kõigepealt vallutati kasahhid mongolite poolt. Mongolite suguharud orjastasid kasahhe 200 aastat ja ründasid neid kuni Kasahstani Venemaaga liitmiseni. Kasahhid palusid mitmel korral Vene tsaare võtta neid Vene riikkondsusse. Aastal **1731** liidetigi khaan Abulhaiõri palvel Noorem Žuz Venemaaga.

Kasutades seda hakkasid Vene tsaarid vallutama kogu Kesk-Aasiat. Vallutatud maades ehitas Katariina kindlusi ja paigutas sinna vene sõdureid. Tsaari käsilased ajasid

kasahhide maal riisumispoliitikat. Kasahhid tõusid tsarismi poliitika vastu korduvalt üles.

1783. aastal asus ülestõusnud kasahhi rahva etteotsa vahva Sarõm D a t o v. Kasahhi rahvas võitles vaenlastega neliteist aastat oma kartmatu juhi Sarõmi eestvõttel, kes sai rahvuskangelaseks. Sarõm tapeti vaenlaste poolt, ülestõus lämmatati. Katariina sõjaväed tungisid sügavale Kasahhi steppidesse ja ehitasid sinna kindlused. XIX sajandi esimesel poolel vallutati kogu Kasahstan.

XVIII sajandi lõpuks allutati Vene võimule ka viimased Siberi põhjapoolsete rahvaste maad. Tsaari väeosad tungisid üle Beringi väina Põhja-Ameerikasse ja püstitasid Vene võimu Alaska üle. XIX sajandil müüsid Vene tsaarid Alaska tühise hinna eest Põhja-Ameerika Ühendriikide valitsusele, mitte teades, et Alaskas leidub palju kulda.

Katariina II valitsuse lõpul algas lõplik Aserbaidžani vallutamine.

VIII. TSAARI-VENEMAA XVIII SAJANDI LÕPUL JA XIX SAJANDI ALGUL.

33. Kodanlik revolutsioon Prantsusmaal, Katariina II ja Paul I võitlus sellega.

Kuningavõimu kukutamine Prantsusmaal. XVIII sajandi lõpul toimusid Lääne-Euroopas sündmused, mis avaldasid mõju kõikides maades, sealhulgas ka Venemaal. 14. juulil **1789** Pariisis ülestõusnud rahvas vallutas rünnakuga Bastille-nimelise kuningliku vangla. Vangid lasti vabaks. Bastille'le heisati revolutsioonilipp.

Revolutsioon haaras kiiresti kogu maa. Kõigis linnades tõusid üles käsitöölised, väikekaupmehed ja tol ajal alles vähearvulised töölised. Talupojad ründasid igal pool aadli mõisu, võtsid härraste maa endale ja nõudsid pärisorjuse täielikku kaotamist. Palju aadlikke põgenes välismaale.

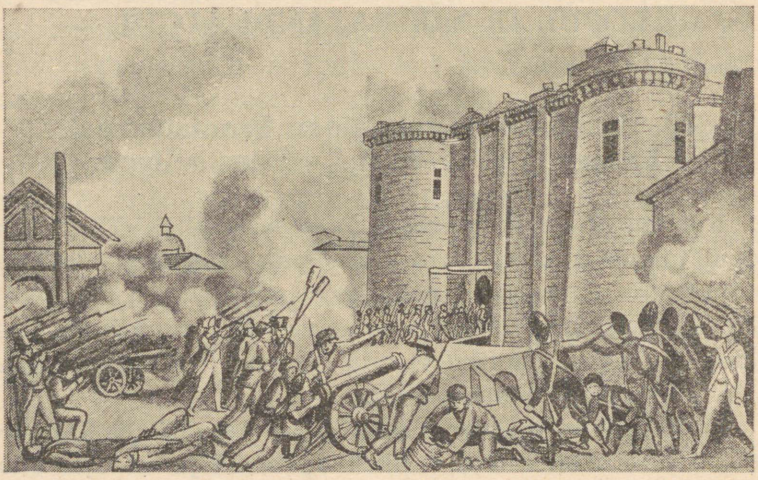
Toetudes revolutsioonilisele rahvale, haaras kodanlus võimu enda kätte. Prantsusmaal võitis kodanlik revolutsioon.

Kuningas Louis XVI katsus põgeneda Prantsusmaalt. Katariina II käskis oma Pariisi saadikul anda kuningale Vene pass sissesõiduks Venemaale. Kuid teel püüti kuningas kinni ja toodi häbiga Pariisi tagasi.

Pärisorjuslikud riigid Austria ja Preisimaa, keda abistasid revolutsiooni eest põgenenud prantsuse aadlikud, alustasid sõda kodanlik-revolutsioonilise Prantsusmaaga. Ku-

ningas teadis interventide revolutsioonivastaseist kavatsusist ja salaja toetas neid.

Prantsusmaa revolutsiooniline valitsus organiseeris maa kaitset. Prantsusmaa kuulutati vabariigiks ja Louis XVI hukati kui rahva äraandja.

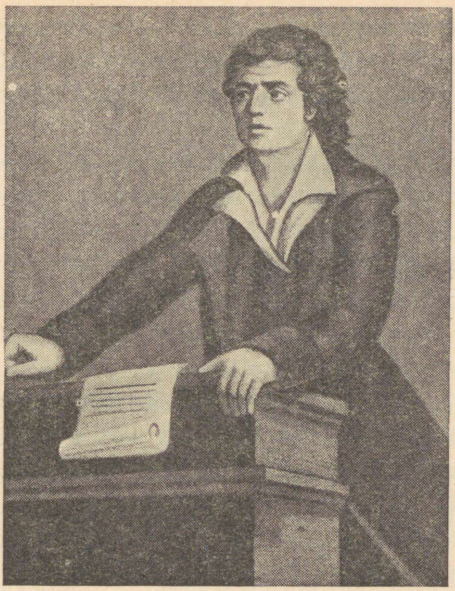

Ülestõusnud rahvas Pariisis ründab kuninglikku Bastille' vanglat.

Pärast kuninga hukkamist pääsesid Prantsusmaal võimule revolutsionäärid-jakobiinid, kes esindasid väikekodanlikku demokraatiat (talupoegi ja käsitöölisi). Nende juhtideks olid Robespierre (robespjäär) ja Marat (maraa), keda hüüti „rahva sõbraks". Jakobiinide võimul olles vabastati talupojad lõplikult pärisorjusest.

Revolutsiooniline valitsus võttis mõisnikelt maa ja müütas seda kõigile soovijaile. Suure osa mõisamaast ostsid talupojad, kuid osa läks ka kodanluse kätesse.

Jakobiinid polnud järjekindlad revolutsionäärid. Väikekodanlike demokraatidena pooldasid nad eraomandust maa,

Marat (1744—1793).

vabrikute ning tehaste suhtes. Nad keelasid töölistel streikida ja võidelda kapitalistidega.

Revolutsiooniline rahvas tõusis kaitsema oma maad. Vabariiklik sõjavägi purustas interventide sõjaväed ja ajas nad Prantsusmaalt välja. Nüüd võitlesid Prantsusmaa sõjaväed väljaspool oma piire ja vabastasid teisi rahvaid kuningate ja aadlike-pärisorjapidajate võimu alt.

Kartes kodanlik-demokraatliku Prantsusmaa võimu tugevnemist, alustas Inglismaa kui tugev tööstuslik maa temaga sõda.

Kodu- ja välismaised revolutsiooni vastased võitlesid revolutsiooniga kõigi vahendite abil. Nad saatsid mõrvareid revolutsiooni juhtide juurde ja tapsid Marat'. Siis kuulutasid jakobiinid rahvavaenlasile halastamatu terrori.

Kuid varsti õnnestus Prantsusmaa suurkodanlusel uuesti võimu enda kätte haarata. Jakobiinide juhid hukati. Kodanliku Prantsusmaa juhiks sai kindral Napoleon Bonaparte.

Kodanlik revolutsioon vabastas prantsuse rahva kuninga ja mõisnike võimu alt, kuid püstitas kodanluse võimu. Kodanlus võitis sellepärast, et töölisklass oli Prantsusmaal nõrk ja organiseerumata ja et talupojad, olles vabanenud mõisnike võimu alt kodanluse abiga, toetasid kodanlust. Prantsuse revolutsioon hävitas mõisnike ikke ja kindlustas kodanluse — kapitalistide ikke.

Katariina II ja Paul I võitlus kodanliku revolutsiooniga. Katariina II kartis, et revolutsioon võiks puhkeda temagi riigis. Venemaal oligi juba inimesi, kes sümpatiseerisid revolutsioonile. Tolle aja harituimaid ja eesrindlikemaid mehi aadlik Radištšev kirjutas raamatu pealkirja all „Teekond Peterburist Moskva", milles ta avalikult välja astus pärisorjuse ja isevalitsuse vastu ja sümpatiseeris talupoegade ülestõusudele mõisnike vastu. Katariina II saatis Radištševi asumisele Siberi ja käskis tema raamatu ära põletada.

Võitlust Prantsusmaa kodanliku revolutsiooniga pidas Katariina II oma peamiseks ülesandeks. Meeleldi võttis ta Venemaale vastu Prantsusmaalt põgenenud aadlikke ja käskis venelasil, kes Pariisis viibisid, Prantsusmaalt ära sõita. Katariina II abistas kõiki riike, kes sõdisid Prantsusmaa vastu. Austriale ta andis raha, Preisimaale loovutas osa Poola maid, lubas neile abiks saata Vene vägesid ja valmistas oma armeed sõjaretke vastu. Ainult ootamatu surm **1796.** aastal takistas teda alustamast sõda kodanliku Prantsusmaaga.

Pärast Katariina II surma sai tsaariks ta poeg Paul I, kes jätkas võitlust kodanliku revolutsiooniga. Ta sulges Vene-

maal kõik eratrükikojad, keelas prantsuse raamatute lugemise ja kõnelemise Prantsuse revolutsioonist.

Paul I hakkas Prantsusmaaga sõdima ja saatis ta vastu Suvorovi. Suvorov saavutas mitu võitu Põhja-Itaalias ja sooritas kangelasliku retke üle Alpide. Ent liitlased, Austria ja Preisimaa, ei abistanud Suvorovit. Vene armee jäi ilma toiduvarustuseta. Paul I kutsus Suvorovi väed tagasi ja sõlmis Prantsusmaaga rahu. Seks ajaks teostas Napoleon Bonaparte Prantsusmaal riigipöörde revolutsiooni vastu ja sai täievõimuliseks valitsejaks. Paul I, nähes, et Napoleon võitleb revolutsiooni vastu, astus temaga liitu.

Läbirääkimised Napoleoniga katkestasid sidemed Venemaa ja Inglismaa vahel. Inglismaa liitlasest muutus Paul ta vaenlaseks. Aadlikud, kes polnud rahul Paul I liiduga Prantsusmaaga, sepitsesid Inglise saadiku abil Peterburis vandenõu ja tapsid Pauli.

34. Tsaar Aleksander I. 1812. aasta sõda.

Gruusia liitmine. Pärast Pauli mõrvamist astus troonile ta poeg Aleksander I, kes oli osa võtnud isavastasest vandenõust. Aleksander I jätkas Peetri ja Katariina II poolt alustatud Musta mere kallaste ja rikaste Kaukaasia maa-alade vallutamist. Kõigepealt kindlustas ta end Gruusias.

Gruusias, nagu tookordsel Venemaalgi, valitsesid mõisnikud. Talupojad töötasid neile, selga sirgu ajamata, hommikust õhtuni. Nad elasid kivihurtsikuis ja muldonnides. Suurema osa põldude ja aedade saagist võtsid neilt nende isandad — mõisnikud. Gruusia naaberriikide (Türgi ja Iraani) valitsejad võtsid ette laastavaid retki Gruusia rikkaile maa-aladele ja laostasid talupoegi veelgi rohkem.

Pärast üht rünnakut, kui iraanlased olid viinud vangi üle 10 tuhande grusiinlase, pöördus Gruusia valitseja abisaamiseks Paul I poole. Gruusia pealinna Tbilisisse toodi tsaari väed; **1801.** a. liitus Gruusia lõplikult Venemaaga. Iraani valitsejate laastavad retked Gruusiasse lõppesid.

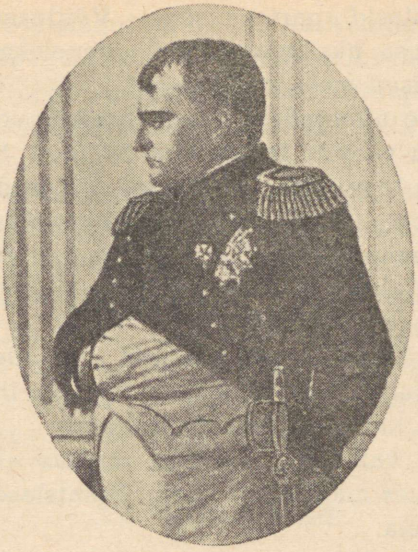
Gruusia sai tsaari-Venemaa omaks. Kohtutesse ja teistesse asutistesse pandi vene ametnikud. Need nõudsid, et abi vajavad külastajad kõneleksid kõigis Gruusia asutistes ainult vene keelt, mida gruusia rahvas ei osanud. Pärisorjus kestis Gruusias edasi. Julmalt rõhutud gruusia talupojad tõusid korduvalt üles oma mõisnike ja tsaari ametnike vastu, kuid gruusia vürstide ja aadlike abiga surusid tsaari sõjaväed ülestõusud armutult maha. Toetudes gruusia aadlikele-pärisorjapidajaile, kindlustas Aleksander end tugevasti Taga-Kaukaasias.

Soome ja Bessaraabia vallutamine. Aastal **1805** Aleksander I, olles uuendanud sõjalise liidu Inglismaaga, alustas sõda Napoleon I-ga, kes oli enda kuulutanud Prantsuse keisriks.

Napoleon purustas Aleksander I väed ja nõudis, et Venemaa lõpetaks kaubandussuhted Prantsuse peavastase Inglismaaga. Võidetud Aleksander I-sel tuli nõustuda. Napoleon lubas selle eest mitte takistada Vene keisrit sõdimast Rootsi ja Türgiga. Ise alistas Napoleon Prantsuse võimule peaaegu kõik Lääne-Euroopa rahvad.

Varsti kuulutas Aleksander I Rootsile sõja ja vallutas kiiresti oma vägedega rootslastele kuuluva Soomemaa. Vene vägi läks talvel jääd mööda üle Põhjalahe ja ähvardas Rootsi pealinna. Rootsi kuningas pidi **1809.** aastal rahu sõlmima ja nõustus Soomet Venemaale andma.

Kolme aasta pärast läks Aleksander I-sel korda Türgimaalt ära võtta selle poolt anastatud Bessaraabia, maa-ala Dnestri ja Pruti jõe vahel.

Napoleon.

1812. aasta Isamaasõda. Ent liit Vene- ja Prantsusmaa vahel kestis lühikest aega. Mõisnikke ja kaupmehi huvitas väga vaba kaubandus Inglismaaga ja nad nõudsid tsaarilt sidemete katkestamist Napoleoniga. Samuti kartsid aadlikud, et kodanliku Prantsusmaa mõjul, kus pärisorjus oli kaotatud, nõrgeneks ka nende valitsus Venemaal. Aleksander I andis järele. Kaubandus Inglismaaga algas uuesti.

Napoleon tuli siis **1812.** aasta suvel Venemaa peale hiigelsõjaväega, mis koosnes enam kui 500 tuhandest sõdurist. Vene vägesid oli ligikaudu ainult 200 tuhat meest. Nad taganesid, hävitades teel kõik toidu- ja sõjamoona tagavarad. Varsti Napoleon vallutas Leedu ja Valge-Venemaa ning suundus Moskva poole. Napoleoni sissetung Venemaale äratas vene rahva Isamaasõjaks vallutajate vastu;

talupojad alustasid partisanisõda. Võitlusest Napoleoni vastu võtsid osa ukrainlased, valgevenelased, tatarlased, baškiirid ja teised meie maa rahvad.

Vene armee ülemjuhatajaks määrati Suvorovi lemmikõpilane — suur väejuht feldmarssal Mihhail Kutuzov.

Augustikuu lõpul toimus Moskva all Borodino küla juures suurim lahing. Südilt võitlesid Vene väed vaenlasega, kes laostas nende maad. Üle 50 tuhande venelase langes selles verises lahingus, kuid Vene sõjaväe jõud polnud murtud.

Prantslaste kaotused olid tohutud, kuid ülekaal jäi veel nende poole. Kutuzov otsustas anda Moskva ilma võitluseta Napoleonile ja taganeda, et säästa väge.

Prantslased vallutasid Moskva. Linnas algasid suured tulekahjud. Põles maha palju maju. Prantslased jäid Moskvas toiduaineteta.

Lähenes talv. Niisugustes tingimustes oli prantslastel võimata Moskvas püsida. Napoleon hakkas oma väega taganema seda teed mööda, mis oli rüüstatud Moskvasse tungimisel. Ta katse taganeda mõnd teist teed kaudu ei õnnestunud: teised teed olid Vene vägede käes. Kutuzov jälitas taganevaid Napoleoni vägesid järelejätmata. Partisanid ründasid ja hävitasid üksikuid Prantsuse väeosi. Berezina jõest ületamisel pääses Napoleon hädavaevu vangilangemisest ja oma väeriismete täielikust purustamisest. Napoleoni hiigelarmeest jäi terveks ja taandus Venemaalt üle piiri ainult 30 tuhat meest.

Napoleon kogus uue sõjaväe ja jätkas sõda. Nüüd aga astusid ta vastu liidus Venemaaga Preisimaa, Austria, Inglismaa ja Rootsi. Leipzigi linna all nad lõid Napoleoni. Liitlased läksid üle Prantsuse piiri ja okupeerisid Pariisi.

Napoleoni võitjad taastasid Prantsusmaal vanade Prantsuse kuningate ja vürstide võimu. Prantslaste üle hakkas

valitsema revolutsiooni ajal hukatud kuninga vend. Napoleon saadeti kaugele saarele Atlandi ookeanil. Kõigis teistes Napoleoni poolt varem vallutatud Euroopa riikides hakkasid uuesti valitsema tema poolt ära aetud kuningad ja vürstid.

Aleksander I-sele andsid liitlased ta võitluse eest Napoleoniga osa Poolat ühes selle endise pealinna Varssaviga.

Et võidelda revolutsiooniga Euroopas, sõlmisid Vene tsaar, Preisi kuningas ja Austria keiser endi vahel reaktsioonilise „Püha liidu". Nad tõotasid vandega aidata üksteist võitluses rahva ülestõusude vastu. Selle tagurliku liidu peaks oli Vene tsaar Aleksander I. Tsaristlik Venemaa muutus Euroopa sandarmiks.

35. Dekabristid.

Aadlikkude-revolutsionääride salaseltsid. Aleksander I hoidis püssi all suure sõjaväe. Euroopa piiri lähedusse paigutatud sõjaväed pandi elama erilistesse sõjaväe-asundustesse, kus nad sõjaväeteenistuse ajal elatusid põlluharimisest. Nende asunduste ülemaks oli julm ning toores kindral Araktšejev.

Sõdurite niigi juba raske elu, kuna sõjaväes tuli teenida tervelt 25 aastat, muutus halvemaks kui sunnitöö. Terve päeva nad veetsid kas põllutööl või sõjaväeõppusel. Abiellugi pandi nad ohvitseride valikul. Väiksemagi eksimuse eest peksti sõdureid ja talupoegi halastamatult keppidega, tihti surmani.

See tsaari omavoli ja pärisorjuslik kord äratas aadlike eesrindlikumate meeste hulgas äärmist meelepaha. Paljud neist teenisid ohvitseridena. Välismaa sõjaretkedel nägid nad Prantsusmaal, et pärisorjuseta talupojad elavad paremini ja et palgatöö mõisades ja vabrikuis on kasulikum kui

pärisorjuslik töö. Nad nägid, et Lääne-Euroopa linnades elavad inimesed jõukamalt ja kultuursemalt kui Venemaal.

Need aadlikud unistasid niisamasugusest elust omagi kodumaal. Nad kutsusid ellu revolutsioonilised salaseltsid — „Põhjaühing" ja „Lõunaühing".

„Põhjaühingu" liikmed tahtsid ära kaotada pärisorjuse, s. o. aadlike võimu talupoegade üle, kuid peaaegu kogu maa nad otsustasid jätta mõisnikele. Nad pidasid vajalikuks säästa tsaari ja arvasid ainult tarviliku olevat piirata tema võimu. Selles seltsis olid peajuhtideks Puškini sõber luuletaja Rõlejev ja ohvitserid Trubetskoi ja Kahhovski.

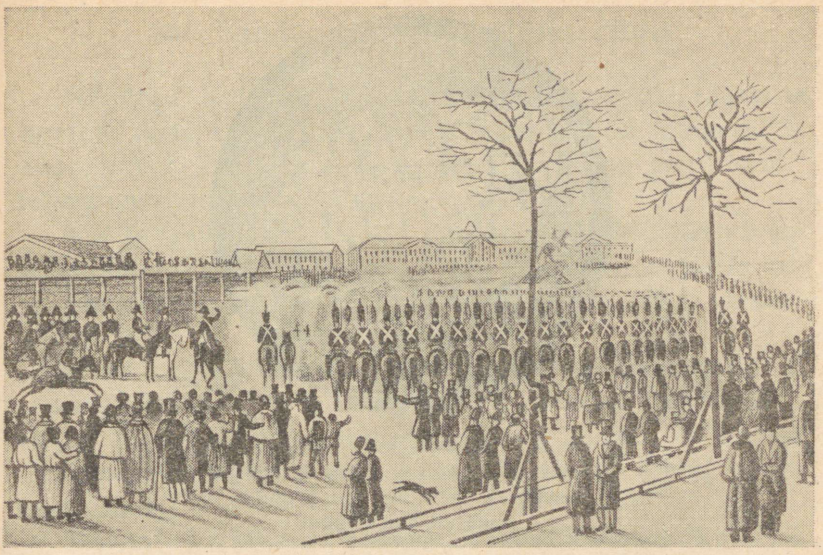
Ukrainas tekkis tsaari sõjavägedes „Lõunaühing", haritud ning julge polkovnik Pesteliga eesotsas. Tema arvas, et talupoegadele tuleb anda mitte ainult vabadus, vaid ka maa. Pestel tahtis, et Venemaa oleks vabariik. Tsaari ja ta perekonna soovitas ta tappa.

Kuid nende salaseltside liikmed olid aadlikud ja nad kartsid kutsuda rahvast üles tõusma. Nad mäletasid talupoegade ülestõusu aadlike vastu Katariina II ajal. Revolutsiooni nad tahtsid teostada ainult sõjavägede abil, mida nad juhtisid.

Dekabristide ülestõus. Aastal **1825** suri Aleksander I. Lapsi tal ei olnud. Valitsema pidi hakkama ta vend Nikolai.

1825. aasta 14. detsembri hommikul tõid ohvitserid, Peterburi „Põhjaühingu" liikmed oma rügemendid väljakule senati ette ja keeldusid andmast truudusvannet tsaar Nikolai I-sele. Nendega ühinesid kaardiväe madrused. Ülestõusnud ootasid oma peajuhi vürst Trubetskoi korraldusi. Kuid see lõi kartma ega ilmunudki väljakule, nii et ülestõus jäi juhita. Nikolai kutsus välja talle ustavaks jäänud väeosad ja ümbritses nendega ülestõusnud rügemendid.

Ülestõusnud sõjavägede juurde kogunes pärisorje, käsija ehitustöölisi. Nad pildusid puuhalgude ja kividega sõdu-

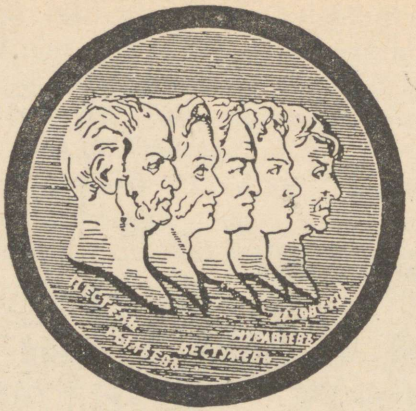

14. detsembril 1825 Peterburis.
Nikolai I käskis ülestõusnuid suurtükkidest tulistada.

reid, kes olid jäänud Nikolai poole. Kuid siingi aadlikud-revolutsionäärid kartsid kasutada nende abi.

Nikolai saatis kuberneri ülestõusnute juurde läbi rääkima. Ohvitser Kahhovski tappis kuberneri. Nikolai I ei olnud kindel oma vägedes ja kaua ei söandanud toimida jõuga. Alles õhtupoolikul, kui kohale toodi suurtükivägi, käskis ta ülestõusnuid suurtükkidest tulistada. Mürisesid paugud. Ülestõusnud ja rahvas jooksid laiali. Väljakule jäi sadu surnuid ja haavatuid.

Kahe nädala pärast korraldasid ohvitserid „Lõunaühingust" Ukrainas Kiievi ligidal ülestõusu Tšernigovi rügemendis. Nad viisid oma rügemendid kokku teiste vägedega, kes kuulusid organisatsiooni. Nikolai I poolt ülestõusu mahasurumiseks saadetud väed purustasid selle rügemendi.

P. Pestel, K. Rõlejev, M. Bestužev-Rjumin, S. Muravjov-Apostol, P. Kahhovski — viis Nikolai I poolt hukatud dekabristi.

Pärast ülestõusu mahasurumist vahistas Nikolai I sellest osavõtjad ja pidas nendega julmalt arvet. Viis peajuhti poodi (Pestel, Rõlejev, Kahhovski, Muravjov-Apostol ja Bestužev-Rjumin). Siberisse saadeti üle 100 ohvitseri vandeseltslastest. Sadu sõdureid aeti „läbi lipu" (anti igaühele mitusada kepihoopi), hulk saadeti sunnitööle ja Kaukaasia sõjarindele.

1825. aasta detsembris ülestõusnud aadlikke-revolutsionääre hakati hüüdma dekabristideks. Neid oli vähe ja nad ei olnud ühenduses rahvaga. Kuid dekabristid olid esimesed, kes organiseeritult ning avalikult isevalitsusele tsaari enda pealinnas relvadega vastu astusid. Nende töö ei läinud luhta. Seda jätkasid järgnevad revolutsionääride põlvkonnad.

Saanud tsaariks, luges Nikolai I oma peamiseks ülesandeks võidelda revolutsiooniga ja püüdis igati kaitsta vanu pärisorjuslikke korraldusi.

36. Sandarmite ja ametnike riigis.

Nikolai I. Kui tsaar Nikolai I oli alles poisike, rääkis ta õpetaja tema kohta: „Ma pole kunagi näinud raamatut ta käes olevat. Ta ainsaks tegevuseks on rinne ja sõdurid." Niisugune inimene sai Venemaa keisriks.

Nikolai I oli 1825. aasta 14. detsembri ülestõusust vägagi hirmutatud. Revolutsiooni vastu võitlemiseks asutas ta erilise sandarmite politsei. Sandarmite pealik allus tsaarile endale.

Kogu rahva järele seati hoolas valve. Sandarmid ja politsei sala-agendid aelesid ringi kogu riigis. Nad kuulatasid kõiki jutte ning erakõnelusi rahva hulgas. Vähimagi kahtlustuse korral ja kontrollimata kaebuste alusel vahistati inimesi.

Nikolai I valitses Venemaad aadlike-ametnike abil, kelle hulgas oli palju altkäemaksuvõtjaid ja riigivargaid. Ametnikud asutistes ja kohtutes pressisid elanikelt välja altkäemakse, irvitasid nende üle ja tarvitasid vägivalda.

Nikolai I lõi Venemaal julma kepidistsipliini. Tema ajal peksti sõdureid, talupoegi, vange, peksti kõiki, kes läksid mõisnike ja tsaari vastu. Peksti vitste, piitsade, nuutide ja keppidega.

Talupoegi sunniti veelgi rohkem töötama mõisniku kasuks. Neilt võeti kogu maa, suurendati teoorjust ja renti.

Talupojad ei talunud sellist sunnitöölise elu ja tõusid üles pärisorjapidajate omavoli vastu. Nad tapsid julmemaid mõisnikke, panid põlema ja rüüstasid nende mõisu, keeldusid teoorjusest ja rendimaksmisest. Talupoegade rahutused kestsid edasi.

Tsaari sõjaväed ja politsei surusid armutult maha rahulolematuid talupoegi ja õiendasid nendega karmilt arveid.

Elada tsaari-Venemaal oli talumatult raske.

Aleksander Sergejevitš Puškin (1799—1837).

Suured vene kirjanikud. Suur ukraina luuletaja Ševtšenko. Nikolai I ajal elas geniaalne vene luuletaja Aleksander Sergejevitš P u š k i n. Ta on kirjutanud suurepärased teosed („Jevgeni Onegin", „Boris Godunov", „Kapteni tütar" ja palju muid), millele oleme uhked veel praegugi. Puškin lõi vene kirjanduse.

Puškin sündis aastal 1799 Moskvas aadliperekonnas. Juba poisikesena hakkas ta kirjutama luuletusi. Lõpetanud aadlike kooli ja lütseumi Tsarskoje Selo's (praegu Puškini-

nimeline linn Leningradi ligidal), sai ta tuntud kirjanikuks ja lähenes dekabristidele. Oma luuletustes mõistis ta järsult hukka pärisorjust ja isevalitsust. Trükkida sääraseid luuletusi ei tohtinud, neid kirjutati ümber käsitsi, loeti salaja ja levitati igal pool.

Neist luuletustest sai teada tsaar Aleksander I, ja Puškin saadeti asumisele, esiteks lõunasse ja pärast kaheks aastaks oma koduküla. Elu lõpuni oli Puškin sandarmite alalise valve all. Eriti raske oli tal elada Nikolai I ajal, kes teadis Puškini läheseist suhteist dekabristidega. Puškini teoseid trükiti alles siis, kui seda lubas Nikolai I ise.

Tsaar vihkas Puškinit. Õukonna aadel kiusas ja solvas suurt luuletajat. Nikolai I teadis sellest tagakiusamisest, kuid ei võtnud tarvitusele abinõusid isegi siis, kui asi läks kahevõitluseni. Puškin tapeti kahevõitlusel ühe oma solvaja poolt 1837. aasta alguses.

Vabal mõttel ei olnud sandarmite riigis maad. Nikolai I saatis teise kuulsa luuletaja, Mihhail Jurjevitš L e r m o n t o v i Kaukaasia sõjaväljale. Tsaar saatis ta mägilaste kuulide alla selle eest, et luuletaja oli oma luuletuses häbimärgistanud Puškini tapjaid — õukondlikke parasiite. Kaukaasias tapeti Lermontov kahevõitlusel ühe päevavarga-ohvitseri poolt. Sellest kuulda saades ütles Nikolai: „Koerale koera surm!"

Tolle aja kolmas suurim kirjanik Nikolai Vassiljevitš G o g o l kirjeldas Nikolai I ametnike võimutsemist ja omavoli. Tema tähelepanuväärseis teoseis „Surnud hinged" ja „Revident" on kujukalt ning tõetruult kirjeldatud pärisorjusliku Venemaa rasket elu.

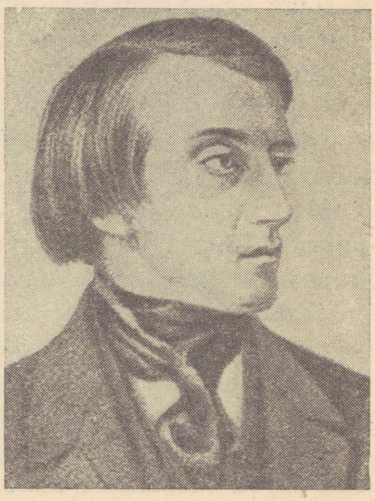
Nikolai I ajal suri sandarmitest jälitatud tuberkuloosihaige kuulus vene kirjanduse kriitik-revolutsionäär Vissarion Grigorjevitš B e l i n s k i.

Raske oli Nikolai-aegsel Venemaal elada ka suurimal

vene heliloojal M. I. Glinkal. Mihhail Ivanovitš Glinka kirjutas esimese vene rahvusooperi „Ruslan ja Ludmilla". Selles ooperis ta esitas mitte üksnes vene rahva, vaid ka teiste Venemaa rahvaste rahvalaulude viise. Aadlikud ei mõistnud selle silmapaistva teose ilu ja Glinka ooperi etendused teatrites lõpetati peagi. Pahandatud Glinka lahkus Venemaalt. Ta surigi välismaal.

Taras Grigorjevitš Ševtšenko (1814—1861).

Vissarion Grigorjevitš Belinski (1811—1848).

Nikolai I karistas julmalt ka Ukraina revolutsioonilist kirjanikku ja kunstnikku Taras Grigorjevitš Ševtšenkot, kes oli algul pärisori, kuid oli enese vabaks ostnud.

Oma luuletustes ta kirjutas ukraina ja teiste tsaari-Venemaa rahvaste rõhumisest, pärisorjade raskest elust, tsaari ning panide isevalitsusest ja rahva õigusetusest.

Nikolai I andis Ševtšenko sõduriks ja saatis ta Kasahstani, keelates luuletajal isegi kirjutamise ning joonista-

mise. Kümme aastat piinati Ševtšenkot sõdurikasarmus, kuid ei suudetud murda ta vaimu. Ta jätkas salaja oma luuletuste kirjutamist. Täielikult trükiti nad Ukrainas alles nõukogude võimu ajal tema luuletuskogus „Kobzar".

37. Kaukaasia vallutamine.

Armeenia vallutamine. Juba Katariina II ajal oli alustatud Aserbaidžani liitmist. Aserbaidžanis oli Iraani valitsuse alt lahti kistud hulk pisikesi vürstkondi ja liidetud Venemaaga. Aleksander I ajal saadeti Aserbaidžani ja Gruusiasse palju Vene vägesid.

Iraani šahh püüdis oma maid tagasi saada. Nikolai I ajal purustasid Vene väed šahhi sõjaväe ja liitsid sadu aastaid Iraani valitsejate ikke all kannatanud Armeenia rahvad Venemaaga. Nii kindlustas tsaari-Venemaa oma võimu Taga-Kaukaasias.

Kõrged Kaukasuse mäed eraldasid uusi maa-alasid muust Venemaast. Nendes mägedes elasid sõjakad mägilased. Neid ei saanud keegi alistada. Kaua ei suutnud neid vallutada ka Nikolai I.

Tema väed põletasid maha mägilaste külasid ja tapsid kõik, kes neile kätte sattusid. Mägede juurdepääsukohtadele nad ehitasid kindlusi, kust tegid rünnakuid, surudes mägilasi ikka kaugemale mägedesse.

Peites endid kuristikesse ja metsadesse ja tundes hästi oma mägiseid kodupaiku, võitlesid vabadust-armastavad mägilased visalt oma iseseisvuse eest ja kaitsesid oma maad samm-sammult.

Kuid mägilaste võitluse edukust tõkestas üksmeele puudus eri suguharude ja rahvaste vahel, milliseid tol ajal Põhja-Kaukaasias oli üle kümne. Mägilased vaenutsesid

sagedasti isekeskis, Vene kindralid aga ässitasid üht rahvast teise vastu ja purustasid neid ühekaupa.

Mägilaste iseseisvusvõitlus Šamili juhtimisel. Mägilasi ühendas andekas ja energiline Šamil. Ta sündis Dagestanis ja erines juba lapsena teistest vahvuselt ning kindluselt.

Tugev, julge ja osav Šamil ratsutas suurepäraselt, püssilaskmisel ei lasknud kunagi märgist mööda, oli väsimatu ujuja ning jooksja. Mehise ning kogenud isikuna oli Šamilil mägilaste hulgas suur mõju. Šamilist sai osav valitseja ning andekas väejuht.

Ta lõi suure mägilaste riigi. Üksikute ringkondade eesotsas seisid juhid, keda Šamil oli määranud kõige targemate ja vahvamate mägilaste hulgast. Iga mägilane pidi õppima sõjakunsti: märkilaskmist, mõõgaga raiumist, ratsutamist, et osata relvaga käes kaitsta oma kodumaad vaenlaste vastu.

Šamil kogus üle 30 000-mehelise sõjaväe. Tal oli isegi suurtükke. Šamil meelitas Vene vägesid kaugele mägedesse. Taganemistee sulgesid mägilased kivide ja maharaiutud puudega. Peidupaikadest hävitasid mägilased tsaari vägesid.

Kaukaasia lõplik vallutamine. 25 aastat võitlesid Põhja-Kaukaasia mägilased sangarlikult Šamili juhtimisel. Kuid nad ei suutnud võita Nikolai I tohutut armeed. Nikolai I saatis Kaukaasiasse üha uusi vägesid. Mägilasi hakati alistama kurnamisega: hävitati metsad, rusustati asulad, rajati mägedesse teid ja liiguti edasi pikkamisi, aga järjekindlalt.

Šamili sõjavägi sulas kokku: paljud tapeti, paljud võeti vangi. Vene kindraleil õnnestus mõningaid mägihõimude vanemaid ära osta ja enda poole meelitada. Šamil peitis enda mõnesaja mägilasega kõrgele mäele Gunibi külla (Dagestanis). Piiratud kõigist külgedest Vene vägede poolt,

kaitsesid Šamil ja tema seltsimehed endid kangelaslikult, olid aga sunnitud alistuma. See sündis juba pärast Nikolai I surma, tsaar Aleksander II ajal.

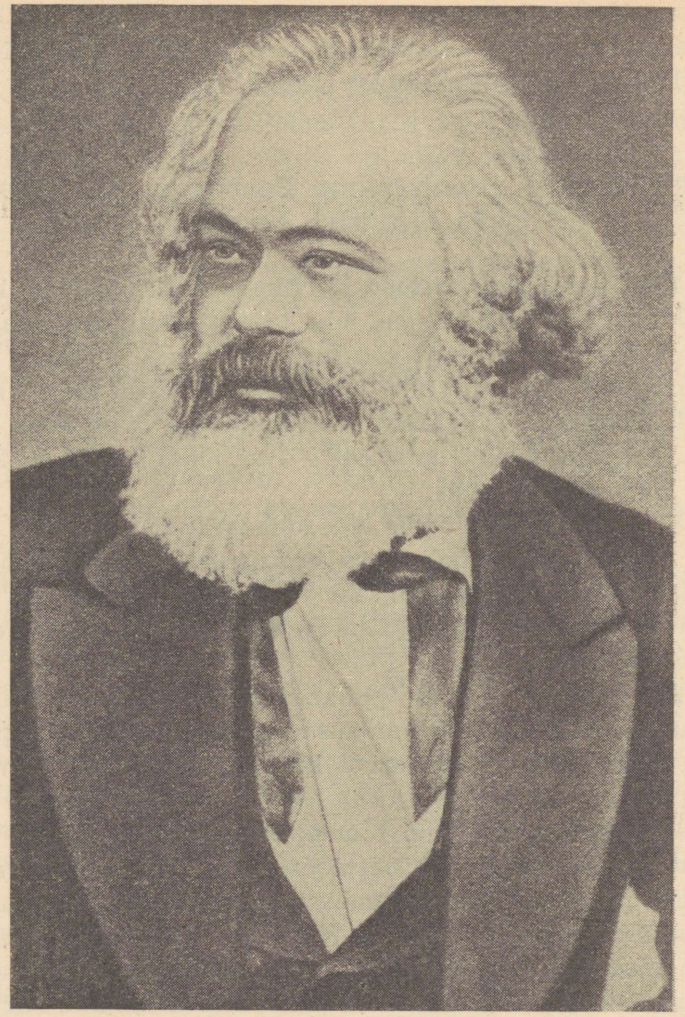
38. 1848. a. revolutsioon Euroopas. Karl Marx ja Friedrich Engels.

1848. aasta revolutsioon ja Nikolai I. XIX sajandi keskpaiku oli tööstus Euroopas juba tublisti arenenud. Reas riikides moodustus suuri tööstuslikke keskusi, tekkis hulk vabrikuid ja tehaseid uute masinatega, kiiresti ehitati raudteid. Vabrikute ja tehaste omanikud said hiiglasuuri tulusid. Tekkisid rikkad inimesed — miljonärid. Nende kätes oli jõud ja võim riigis.

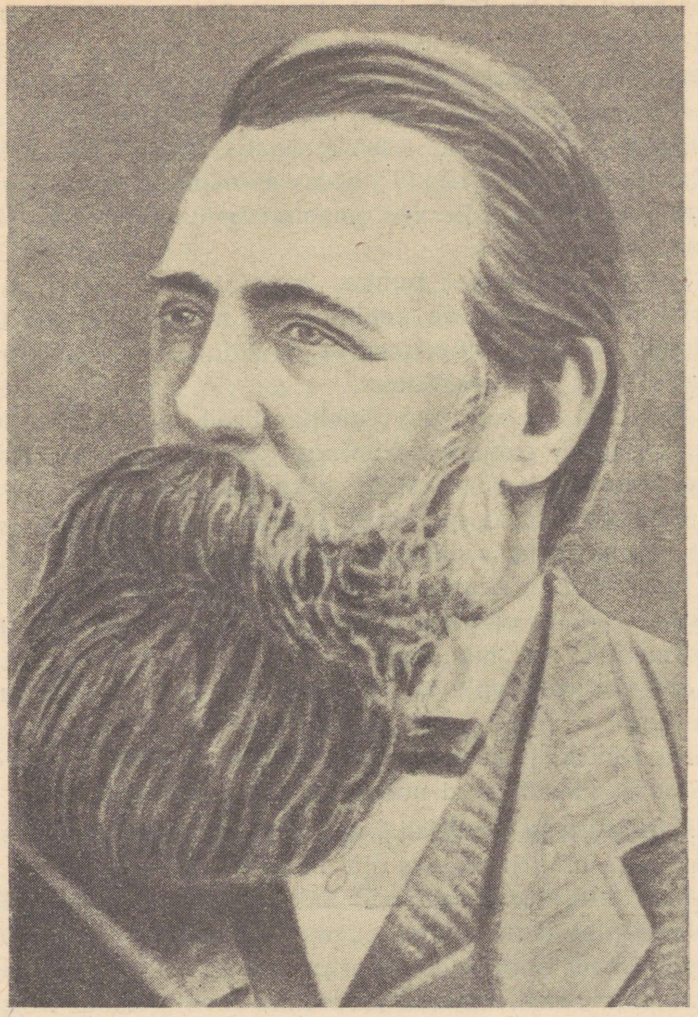
Kasvav tööstus nõudis üha rohkem töötavaid käsi. Tekkis rohkearvuline töölisklass, keda polnud varem — proletariaat. See alustas avalikku võitlust kapitalistidega oma õiguste eest. Eriti kuulsaks sai Pariisi proletariaat **1848.** aasta revolutsiooni puhul.

22. veebruaril **1848** puhkes revolutsioon Pariisis ja haaras kiiresti teised Prantsusmaa linnad. Kuningas põgenes välismaale. Prantsusmaa kuulutati kodanlikuks vabariigiks.

Kuid revolutsioon ei toonud Prantsusmaal mingit kergendust töölistele. 1848. aasta juunikuu lõpul tõusis Pariisi proletariaat üles oma peremeeste-kapitalistide ja kodanlik-vabariikliku valitsuse vastu. Kolm päeva võitlesid töölised kangelaslikult. Nende naised ja lapsed valmistasid tinakuule, aitasid ehitada barrikaade, tõid võitlejaile sõdurite kuulirahe all toitu. Kodanlus saatis tööliste vastu hästirelvastatud väed. Töölised olid halvasti organiseeritud, neil ei jätkunud relvi, neil puudus talupoegade toetus — ja üles-

Karl Marx (1818—1883).

Friedrich Engels (1820—1895).

tõus suruti maha. Kodanlus kohtles võidetuid väga toorelt: tuhandeid mehi lasti maha, heideti vanglaisse või saadeti sunnitööle. Kodanlus võidutses.

Esimeste teadete saamisel Pariisi revolutsioonist ja käärimistest Preisimaal ja Austrias saatis Nikolai I oma väed Preisi ja Austria piirile. Ta ootas silmapilku, et oma vägedega summutada talle vastumeelne revolutsiooniline liikumine.

Peale Prantsusmaa puhkes revolutsioon paljudes Euroopa riikides. Austria pealinnas Viinis kõrvaldasid ülestõusnud töölised, üliõpilased ja muud linlased aadlike valitsuse. Keiser põgenes Viinist.

Berliinis võitlesid revolutsioonilised töölised 18 tundi barrikaadidel, sundides kuninga järeleandmisele: Preisimaal moodustati uus valitsus ja kaotati teoorjus.

Töölised ja linlased tõusid kuningate, aadlike ja osaliselt kapitalistide vastu ka teistes Euroopa maades.

Revolutsioon haaras osa Austria keisririigist — Ungari. Nikolai I saatis Austria keisri palvel oma väed Ungarisse ja summutas revolutsiooni.

Nii võitles revolutsiooniga tsaar Nikolai I — Euroopa sandarm.

Kuid ükski jõud ei suutnud lämmatada 1848. aasta revolutsioonis ülestõusnud noort klassi — proletariaati.

Karl Marx ja Friedrich Engels. Proletariaadi geniaalseiks õpetajaiks ning juhtideks olid M a r x ja E n g e l s.

1848. aastal esinesid nad Saksamaal revolutsiooniliste tööliste juhtidena. Marx oli siis 30-aastane, tema sõber Engels 28-aastane. Nad olid esimesteks revolutsionäärideks-kommunistideks, asutasid juba enne revolutsiooni Kommunistide Liidu ja kirjutasid kuulsa „Kommunistliku manifesti". Selles manifestis kutsusid nad kogu maailma töölisi võitlema oma vaenlaste-kapitalistidega. Sellest ajast peale

sai nende üleskutse „Kõigi maade proletaarlased, ühinege!" kogu maailma tööliste lipukirjaks.

Pärast revolutsiooni mahasurumist Saksamaal olid Marx ja Engels sunnitud lahkuma Saksamaalt ja asusid elama Inglismaale. Neil tuli elada ja töötada raskeis tingimustes. Marxi perekond kannatas suurt puudust. Engels aitas oma sõpra nii palju kui suutis, jagas temaga äpardusi ja rõõme.

Kuid raske elu ei murdnud suuri revolutsionääre. Nad jätkasid väsimatult nende poolt alustatud suurt tööd — töötajate vabastamist kapitalistide surve alt.

Nad kirjutasid hulga raamatuid, millest töölised õppisid tundma, kuidas võidelda kapitalistidega ja kuidas neid võita. Marx ja Engels õpetasid töölistele, et rõhutute ja rõhujate vahel on alati kestnud äge võitlus. Kapitalistliku korra juures on niisugune võitlus kodanluse ja tööliste vahel paratamatu ja see peab lõppema töölisklassi võiduga. Töölisklass kukutab kodanluse võimu ja kindlustab oma revolutsioonilise võimu — proletariaadi diktatuuri. Võitja proletariaat ehitab uue, kommunistliku ühiskonna, milles pole klasse ega inimeste rõhumist.

Marx ja Engels kutsusid kõigi maade töölisi ühinema ühtsesse võimsasse kommunistlikku parteisse.

39. Tsaristlik Venemaa enne 1861. aasta reformi.

Tööstuse arenemine. XIX sajandi keskpaigani arenes tööstus pärisorjuslikul Venemaal aeglaselt. Ainult üks kümnendik kogu riigi rahvastikust elas linnades. Vabrikuis ja tehaseis töötas ainult 500 tuhat töölist. Nende hulgas oli palju pärisorje, kes olid mõisnike poolt lastud kruntrendile ja töötasid vabrikuis palgalistena. Vabrikuis alles hakati soetama masinaid ja aurukatlaid. Volga ja Dnepri jõele

ilmusid esimesed aurikud. Oli ehitatud ainult üks suur raudtee — Moskva ja Peterburi vahel.

Vabrikute ja tehaste omanikud ei saanud ehitada palju vabrikuid ja tehaseid, sest oli vähe vabu inimesi, kes oleksid võinud hakata palgatöölisteks. Pealegi oli Venemaal raske kaupu müüagi, pärisorjad-talupojad ostsid neid vähe.

Rahvastiku suurenemine linnades ning vabrikute ja tehaste arvu kasvamine suurendas Venemaal sisekaubandust viljaga. Palju vene vilja vedasid mõisnikud välismaale, eriti tööstuslikule Inglismaale. Nad tahtsid saada rohkem vilja müügi jaoks ja hakkasid pärisorje veelgi tugevamini rõhuma.

Paljudele mõisnikele sai selgeks, et pärisorjus pidurdab mõisamajanduse arenemist, et palgatöölised harivad maad paremini ja et nende ülalpidamine tuleb odavam. Nad hakkasid kõnelema pärisorjuse kaotamise vajadusest.

Krimmi sõda. Et olla Musta mere kaldail täielikuks peremeheks, et türklasi Kaukaasia mailt lõplikult välja tõrjuda ja et mõisnike vilja vabalt läbi väinade Euroopasse välja vedada, alustas Nikolai I **1853.** aastal uut sõda tolleks ajaks nõrgenenud Türgimaaga. Kuid Inglismaa ja Prantsusmaa ei tahtnud, et Venemaa tugevneks ja purustaks Türgimaa. Nad sõlmisid omavahel liidu ja kuulutasid Nikolai I-le sõja.

Liitlaste laevastik tuli Musta merre. Nende sõjalaevad evisid aurumasinaid ja tugevat kahurväge, kuna Nikolai I-l oli ainult purjelaevastik. Vaenlane viis Krimmis suure sõjaväe maale ja hakkas piirama Sevastoopolit. Vastane oli relvastatud kahurite ja püssidega, mille laskekaugus oli poole suurem vene omadest. Niisugune oli mahajäänud, pärisorjusliku Venemaa sõjatehnika. Tsaari kindraleil polnud isegi head Krimmi kaarti. Sõjaväe varustamine oli altkäemaksuvõtjate ja riigivaraste käes.

Sevastoopoli piiramine kestis 11 kuud.

Sevastoopoli merekindlusel polnud kindlustusi maa poolt. Lühikese ajaga ehitasid rahvas ja sõjavägi muldvalle, ja künkaile paigutati patareisid. Nikolai I purjelaevastik ei suutnud vastase laevastikuga võitlusse astuda. Venelased uputasid oma laevad Sevastoopoli sadama sissepääsu kohal — vaenlase laevastik ei saanud nüüd enam sellesse tungida.

Sevastoopoli kaitset juhtis admiral Nahhimov. Visalt linna kaitstes võitlesid vene sõdurid sangarlikult. Viimaks langes pärast ägedat tulistamist prantslaste kätte peamine kindlustus, Malahhovi küngas, mida hüüti Sevastoopoli ukseks.

Sevastoopol purustati täielikult. Enam polnud võimalik seal püsida. Garnison jättis kindluse varemed maha. Nikolai-aegse Venemaa lüüasaamine oli täielik. Nikolai I suri ootamatult veel Sevastoopoli piiramise ajal. Tsaariks sai Aleksander II.

1856. aastal sõlmiti rahu Pariisis. Venemaale keelati sõjalaevastiku ja kindluste pidamine Mustal merel. Sevastoopol aga jäi Venemaa kätte.

Venemaa lüüasaamine Krimmi sõjas näitas pärisorjusliku Venemaa äärmist mahajäävust.

Pärast sõda algasid talupoegade rahutused kogu maal ja tsaar Aleksander II ütles kord aadlike koosolekul: „Parem vabastada talupojad „ülaltpoolt" — aadlikel endil, kui oodata, kuni nad üles tõusevad ja ise endid vabastavad „altpoolt"."

A. I. Herzen. Pärisorjuse ja tsaristliku omavoli vastu astus otsustavalt välja kodanlik-demokraatlik revolutsionäär ning kirjanik Aleksander Ivanovitš Herzen.

Nikolai I saatis Herzeni pealinnast välja. Paost tagasi tulnud, sõitis Herzen välismaale. Siin hakkas Herzen ühes

oma sõbra Ogareviga juba Aleksander II valitsemise ajal Londonis esimeses vabas vene trükikojas trükkima ajakirja „Kolokol". Ajakirjas kaitses ta tuliselt talurahva ja rõhutud rahvaste vabastamise asja. Salaja Venemaale veetava „Kolokoli" lugemise eest vahistati inimesi ja saadeti Siberisse.

IX. KAPITALISMI KASV TSAARI-VENEMAAL.

40. Pärisorjuse kaotamine Venemaal.

Aleksander II. 1861. aasta 19. veebruari manifest. Kartes, et talupojad tõusevad üles ja purustavad ise pärisorjusliku korra „altpoolt", kuulutas tsaar Aleksander II 19. veebruaril 1861 välja manifesti talupoegade vabastamise kohta. Talupojad kuulutati vabaks: neid ei tohtinud enam müüa ega osta, nad lakkasid olemast aadlike omand.

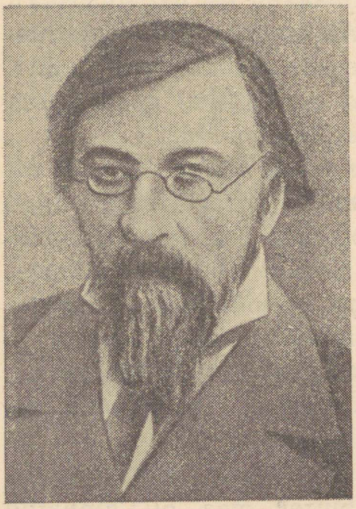
Kuid talupoegadele jäeti vähe maad, vähem kui neil oli enne reformi. Neile anti halba maad, parema maa võtsid mõisnikud endile. Mõisnikud lõikasid ära talupoegadele hädavajalikud kasutusalad, nagu metsad, heinamaad, karjamaad. Maa jaotasid mõisnikud nii, et mõisapõllud lahutasid talupoegade maad karjajootmise kohtadele, metsa ja karjamaale viivaist teedest. Talupojad olid sunnitud paluma mõisnikke, et need annaksid neile võimaluse kasutada tükke mõisamaadest mistahes tingimustel.

Talupojad pidid oma maa ja vabastamise eest maksma mõisnikule väljaosturaha, kusjuures maa oli hinnatud tõelisest väärtusest kaks kuni kolm korda kallimalt. Talupojad maksid enam kui neljakümne aasta jooksul mõisnikele oma vabastamise eest üle kahe miljardi rubla väljaosturaha.

Veel rohkem röövisid tsaar ja mõisnikud talupoegi Krimmis, Ukrainas ja Kaukaasias. Krimmis võtsid nad endile kõik paremad maad Musta mere rannikul. Siin oli

tsaari, tsaari perekonna ja õukonna-aadli losse ja mõisu, kes jätsid kõik maa endale. Väga vähe maad said talupojad ka Ukrainas. Mõisnikud ei tahtnud neile ära anda viljakat mustamullamaad. Gruusias pidid talupojad peale hiiglasuure väljaostusumma palju aastaid endiselt mõisnikele töötama ja ühe kolmandiku oma viinamarjaistandike ja põldude saagist neile andma.

Selline pärisorjuse kaotamine kutsus kogu maa talurahva hulkades esile tugevaid rahutusi. Talupojad nõudsid täit vabadust ja neile tarviliku maa hinnata kätteandmist. Talupoegade rahustamiseks saadeti väeosi, kellega talupoegadel tekkis veriseid kokkupõrkeid sadade tapetute ja haavatutega.

Nikolai Gavrilovitš Tšernõševski (1828—1889).

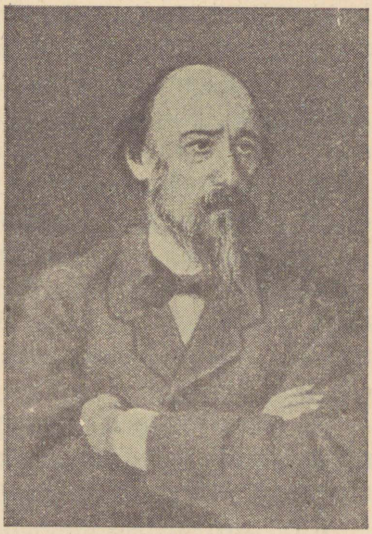
N. G. Tšernõševski. Talupoegade huve kaitsesid tolle aja parimad haritlased. Üks neist oli suur vene õpetlane ja narodnik-revolutsionäär Nikolai Gavrilovitš Tšernõševski. Ta oli juba lapseeas Saraatovis vaadelnud pärisorjade ja Volga burlakkide rasket elu. Reformi ettevalmistamise ajal kirjutas Tšernõševski hulga artikleid, milles nõudis, et talupoegadele antaks täielik vabadus ja kogu mõisnike maa tasuta.

Pärast 19. veebruari manifesti kutsus Tšernõševski koos teiste narodnikute-revolutsionääridega algatama talupoegade ülestõusu tsaari ja mõisnike vastu. Seks kir-

jutas Tšernõševski üleskutse „Mõisatalupoegadele", mille aga tsaari sandarmid kinni püüdsid.

Aleksander II paigutas Tšernõševski Petropavlovski kindlusse ja saatis ta hiljem sunnitööle. Kindel revolutsionäär ei taganenud oma veendumustest ja tsaar pidas teda Siberis vanglas ja asumisel terveni 19 aastat. Marx, Engels ja Lenin hindasid Tšernõševskit kõrgelt kui väljapaistvat õpetlast, kindlat ja julget narodnikut-revolutsionääri.

Luuletaja N. A. Nekrassov. Neilsamul aastail kirjutas oma luuletusi andekas vene poeet Nikolai Aleksejevitš Nekrassov. Ta lihtsad värsid kujutavad kirkalt talupoegade kibedat elu tsaristlikul Venemaal. Ta kirjutas sellest, kui julmalt irvitati inimeste üle pärisorjuse ajal ja kui halastamatult kurnasid talupoegi mõisnikud ja kapitalistid pärast reformi. „Pärisorjuse ahelate asemele on inimesed välja mõelnud palju muid," kirjutas Nekrassov.

Nikolai Aleksejevitš Nekrassov (1821—1877).

Nekrassovi värsid olid tolleaegsete revolutsionääride lemmiklauludeks. Neid laulab vene rahvas veel praegugi.

Muudatused valitsemises. Pärisorjuse ajal valitses mõisnik ise oma talupoegi ja mõistis nende üle kohut.

Pärast talurahva reformi määrati igasse külla külavanem. Mitu väike- ja suurküla ühendati vallaks, mida

valitses vallavanem. Vallavanem ja külavanemad valiti jõukamate talupoegade hulgast. Nad allusid tsaari ametnikele, pigistasid talupoegadelt välja makse ja aitasid politseil talupoegi rahustada. Valdades valiti vallakohtunikud, kes mõistsid talupoegade üle kohut väikestes asjades. Vallakohtunikud võisid talupoegadele mõista vitsanuhtlust, rahatrahvi ja aresti. Talupoegade ja kriminaalkurjategijate kohta säilis ihunuhtlus.

Kubermangudes ja maakondades valiti semstvo nõukogud, kes haldasid koole, haiglaid, sildade ja teede parandamist. Raha kõigeks selleks võeti talupoegadelt. Valimistest semstvo nõukogudesse võisid talupojadki osa võtta, kuid valimisi toimetati nii, et talupoegi valiti vähe: üks mees kolme tuhande talupidamise kohta. Talupoegade esindajaiks semstvo nõukogudes olid enamikus kulakud. Kõiki asju juhtisid semstvo nõukogudes mõisnikud. Linnades loodi linnaasjade valitsemiseks linnavolikogud, kusjuures valimisõigus volikogusse oli jäetud ainult vabrikantidele, kaupmeestele ja rikkaile majaomanikele.

Muudeti ka sõjateenistuse kord. Sõjaväkke hakati võtma kõiki, kes olid saanud 21-aastaseks. Teenistuse aega tegevväes lühendati 6 aastale. Aga nagu varemgi teenisid talupojad sõjaväes lihtsõduritena, aadlikud aga ohvitseridena.

Ka pärast reformi jäi võim tsaari ja mõisnike kätte, nende päralt oli tohutu hulk paremaid maid ja nad pidasid talupoegi politsei ning ametnike kõva valve all.

Kuid pärisorjuse kaotamisega tekkis Venemaal rohkem uusi vabrikuid ja tehaseid, hakati kiiremini ehitama raudteid, hakkas laiemalt arenema kaubandus. Pärisorjuslik Venemaa muutus kapitalistlikuks maaks.

41. Poolakate võitlus iseseisvuse eest. Aleksander II sõjad.

Poola ülestõus 1863. aastal. Juba palju aastaid valmistusid poolakad oma aadli juhtimisel Poola vabastamiseks Vene tsaari võimu alt. Varssavis moodustasid revolutsionäärid „Rahva komitee", kes ülestõusu ette valmistas.

Poola aadli poolt loodud „Rahva komitee" alustas 1863. aastal ülestõusu ja kuulutas enda Poola valitsuseks.

Ülestõus haaras Poola, osa Leedut ja osa Valge-Venemaad. Igal pool kogunes ülestõusnute väeosi. Ülestõusnud olid relvastatud püstolite, jahipüsside, odade ja mõõkadega. Vältides otsustavaid lahinguid suurte Vene väeosadega, alustasid nad partisanisõda. Ülestõusnute väesalgad varjasid endid metsades ja ründasid sealt tsaari vägesid. Poolteise aasta jooksul toimus üle tuhande säärase väikese lahingu.

Eriti jõuline oli ülestõus Valge-Venemaal. Siin põletasid vikatite ja kirvestega relvastatud talupojad Kastus Kalinovski juhtimisel mõisu, hävitasid väikesi Vene väeosi, tapsid mõisnikke, tsaari ametnikke ja ohvitsere.

Ülestõusu summutamiseks saatis Aleksander II terve armee. Alles 18 kuu pärast suutsid tsaari kindralid vapralt võitlevad ülestõusnud purustada. Valge-Venemaal ja Leedus juhatas nende mahasurumist julm kindral Muravjov. Ta poos armutult vange. Vapper Kastus Kalinovski sattus samuti vangi ja poodi võllasse.

Pärast ülestõusu summutamist saatis tsaarivalitsus kümneid tuhandeid poolakaid Siberisse asumisele.

Ülestõusu ajal ruttas tsaar Aleksander II andma seadust pärisorjuse kaotamise kohta Poolas ja Leedus, tingimustel, mis olid talupoegadele kergemad kui teistes Venemaa kubermangudes: talupoegade kohustused tühistati ja

Leedus said talupojad oma senised maatükid kätte odavamini kui muudes kubermangudes, Poolas koguni maksuta. Seda oli tsaaril vaja, et meelitada talupoegi enda poole ning poola mõisnike vastu.

Kesk-Aasia vallutamine. Samal ajal tsaar Aleksander II alustas otsustavaid vallutusi Kesk-Aasias.

Kindlustunud vallutatud Kasahstanis, võitis tsaari-Venemaa kümne aasta jooksul Kirgiisia. Kirgiisid osutasid Vene vägedele visa vastupanu, kuid nende vastupanu murti.

Liikudes piki Sõr-Darja jõge, hakkasid Vene väeosad ründama usbekkide linna Taškenti. Usbekid kaitsesid vihaselt oma maid, kaks korda tuli venelastel vallutada Taškent. Kindlamini juurdusid nad seal alles 1865. aastal.

Kolm aastat pärast Taškendi vallutamist hõivasid Vene väeosad Buhhaara vana linna Samarkandi, mis oli kunagi olnud Tamerlani pealinnaks. Buhhaara valitseja, nn. emiir, tunnustas enda suhtes Vene tsaari ülemvalitsust ja pidi temale loovutama viljakaimad maad.

Pärast seda alistati Hiiva khaani valdkonnad. Khaan tunnistas enda samuti sõltuvaks Vene tsaarist. Seejärel vallutati Kokandi khaankond.

Turkmeenia sõjakad suguharud võitlesid 12 aasta vältel tsaari vägedega oma iseseisvuse eest. Nad lõid tagasi tugevad Vene väeosad oma peakindluse Geok-Tepé juures ja loovutasid selle alles pärast venelaste purustavat rünnakut, mida toetas tugev suurtükivägi. Seejärel tsaari väed vallutasid Ašhabadi linna.

XIX sajandi lõpul vallutati Venemaa poolt mägine Pamiir — „maailma katus".

Nii vallutas tsaari-Venemaa Kesk-Aasia rahvaste maad visades sõdades kolmekümne aasta jooksul.

Vene vägede kannul liikusid Kesk-Aasiasse tsaari-

ametnikud ja kaupmehed. Nad võtsid elanikelt raskeid makse, võõrandasid nende maid ja varandusi, tüssasid ja petsid neid kaubanduses. Alistatud rahvaid röövida aitasid neid tsaari poolt äraostetud khaanid, vanemad ja mullad (papid).

Sobivail maadel hakati ameerika seemnetest puuvilla külvama. Puuvilla läks vaja Venemaal tekkivate tekstiilvabrikute jaoks. Kõik kasud puuvilla kasvatamisest läksid kohalike rikaste ja vene vabrikantide kätte, kes rikastusid orjastatud kehvikute — usbekkide, turkmeenide ja tadžikkide töövaevast.

Kesk-Aasia rahvad olid antud tsaarikindralite, aadlike ja kapitalistide täieliku meelevalla alla. Korduvalt tõusid rõhutud hulgad üles, kuid ülekaal oli vene aadlike pool, keda pealegi toetas jõukas osa kohalikust rahvast.

Kesk-Aasia muutus tsaari-Venemaa koloniaks.

Sõda Türgimaaga. Aleksander II valitsemisaja lõpul (a. 1877) sõdis Venemaa veel Türgimaaga. Ka sel korral ei õnnestunud Vene tsaaril vallutada väinu Musta mere ja Vahemere vahel. Türgiga sõlmitud rahulepingu alusel sai Venemaa suure kaubasadama Mustal merel — Batumi. Selle sõja tulemuseks oli Balkani slaavi rahvaste (bulgaarlaste, serblaste jt.), samuti ka Rumeenia vabanemine Türgi ülemvalitsuse alt. Hoolimata Venemaa jõudude suurest ülekaalust, võrreldes Türgimaa omadega, maksis see sõda talle Venemaa mahajäänud olude tõttu suuri ohvreid: sadu tuhandeid halvasti relvastatud sõdureid hukkus asjata.

42. Esimene Internatsionaal ja Pariisi Kommuun.

Esimene Internatsionaal. Marx ja Engels pidasid 1848. a. Euroopa tööliste revolutsioonilist liikumist ainult proleta-

riaadi vabadusvõitluse alguseks. Nad teadsid, et see võitlus tuleb raske ja et kodanlus hakkab visalt oma võimu kaitsema. Suured proletariaadi juhid arvasid, et tõhusaks võitluseks kodanlusega on proletariaadil vaja organiseerida oma rahvusvaheline partei. Seepärast nad lõid esimese rahvusvahelise proletariaadi ühenduse.

Tööliste esindajate kongressil Londonis aastal **1864** asutati Marxi ja Engelsi ettepanekul „Tööliste Rahvusvaheline Ühendus" — Esimene Internatsionaal. Esimese Internatsionaali juhiks oli Karl Marx. Esimene Internatsionaal ühendas mitmesuguste maade tööliste liikumist. Marx töötas selleks liikumiseks välja ühise programmi. Umbes kümme aastat juhtis Marx I Internatsionaali ja organiseeris tööliste hulki. Tema ustavaks abiliseks oli Engels.

Marx ja Engels kaitsesid visalt ja kindlalt töötava klassi huvisid ja pidasid alalist võitlust kõigiga, kes näitasid proletariaadile ebaõigeid ja kahjulikke teid. Marx ja Engels paljastasid väsimatult neid, kes nimetades endid sotsialistideks, kuid tõeliselt olles kapitalistide pooldajad ja tööliste äraandjad, veensid töölisi, et sotsialismi saab üles ehitada rahulikul teel, ilma kodanluse võimu kukutamiseta. Samuti selgitasid Marx ja Engels väsimatult, missugust tohutut kahju tekitavad need inimesed, kes pidasid endid revolutsionäärideks, kuid olid töölisvalitsuse püstitamise, proletariaadi diktatuuri vastu. Nad rääkisid, et niisugused vaated on kasulikud ainult töölisklassi vaenlastele, kapitalistidele. Need vaated olid kahjulikud sellepärast, et nad lepitasid töölisi kapitalistliku kurnamisega, nõrgestasid proletariaadi jõudu ja kergendasid kapitalistidel toimesaamist töölistega.

Pariisi Kommuun. 1870. aastal algas sõda Preisimaa ja Prantsusmaa vahel. Selles sõjas võitis Preisimaa. Prantsuse väed said lüüa. Prantsuse keiser Napoleon III ja ta sõja-

vägi sattusid vangi. Pariisis algas tööliste ja väikekodanlike linlasmasside revolutsioon. Kuid võimu juurde asus kodanlus. Preisi väed liikusid Pariisi poole. Siis loodi Pariisis relvastatud kodanike armee — „rahvuskaart", kelle ridades oli palju töölisi.

Sakslased jõudsid Pariisini ja piirasid ta sisse. Töölispataljonid tõusid oma linna kaitseks ja tõotasid surra, aga mitte anda Pariisi vaenlase kätte. Piiratud vaenlase vägede sõõrist, pani Pariisi elanikkond nelja ja poole kuu jooksul visalt vastu. Töölised ja nende perekonnad nälgisid. Kartes tööliste väljaastumist kodanluse vastu, pani kodanlik valitsus toime puhtakujulise reetmise: ta leppis salaja, rahva teadmata, sakslastega Pariisi loovutamise asjus kokku. Töölised aga jäid relvastatuks. Nähes Pariisi tööliste ähvardavat jõudu, ei julgenud Saksa väed linna tulla.

Siis saatis kodanliku valitsuse minister, põlatud äraandja ning rahvavaenlane A. Thiers rühma sõdureid töölistelt suurtükke ootamatult ära võtma. Kuid naistöölised märkasid seda lähenevat rühma ja tõstsid alarmi. Rahvuskaart lõi rühmal suurtükid käest ära. Hulk sõdureid läks üle rahva poole ja laskis sealsamas maha kaks oma kindralit. Siis põgenesid Thiers, ministrid, kindralid, kodanlus, hangeldajad, ametnikud ja papid Pariisist Versailles'sse.

18. märtsil 1871 läks võim Pariisis töölisklassi kätte. Töölisklass moodustas oma valitsuse — P a r i i s i K o m m u u n i. Mõned Pariisi Kommuuni liikmeist olid sotsialistid, Esimese Internatsionaali liikmed.

Marx ja Engels kutsusid Kommuuni üles ründama Versailles'd, kuhu oli varju läinud Thiers'i kodanlik valitsus. Kuid Kommuun ei julgenud niisugust sammu astuda. Pariisi Kommuuni kõhklemist seletab seik, et sinna kuulus hulk väikekodanlikke kõikuvaid revolutsionääre, kes uskusid kodanluse „headesse kavatsustesse". Marx arvustas tera-

valt sellist kõhklemist. Vahepeal asusid Thiers'i väed tiheda rõngana Pariisi piirama.

Kommuun andis põgenenud kodanluse vabrikud tööliste kätte. Kirikud ja kloostrid muudeti rahvaklubideks. Tehti kõik, et parandada töötajate olukorda. Anti korraldus, et töölised koliksid pimedaist ja niiskeist keldrikortereist rikaste majadesse.

Kogu maailm jälgis põnevusega Pariisi proletaarlaste suurt võitlust. Aga kommunaarid olid ümber piiratud, nad olid eraldatud muust Prantsusmaast. Neil ei õnnestunud luua tööliste ja talupoegade liitu kodanluse vastu, ei õnnestunud talupoegkonda enda poole võita.

Kangelaslikult võitlesid kommunaarid arvukate ja hästirelvastatud Versailles' kodanliku valitsuse vägedega. Kõrvuti meestega sõdisid naised ja lapsed. 21. mail tungisid Thiers'i väed Pariisi. Thiers'i abistasid Saksa väed. Kodanlus karistas kommunaare julmalt. Nädala jooksul lasti maha kümneid tuhandeid mehi, naisi ja lapsi. Veelgi enam töölisi heideti vanglaisse ja saadeti kaugeile saartele sunnitööle.

Pariisi Kommuun purustati. Ta oli kestnud 71 päeva ja jäi igavesti proletariaadi mälestusse. Igal aastal toovad töölised pärgi kommunaaride hauale ühel Pariisi kalmistul, mille müüri ääres lasti maha Kommuuni sangarid.

Pariisi Kommuun hävis, sest töölistel polnud veel oma marksistlikku revolutsioonilist töölisparteid, kes oleks olnud võimeline töölisi kõhklemata kodanluse vastu võitlusse viima. Teiseks põhjuseks oli see, et töölistel puudus talupoegade toetus, et nad ei taibanud tööliste ja talupoegade liidu tähtsust.

Viis aastat pärast Pariisi Kommuuni langust, aastal **1876** lõpetas Esimene Internatsionaal oma olemasolu.

Esimese Internatsionaali tähtsus oli tohutu suur. See oli

esimene tööliste rahvusvaheline ühendus, mis sai eeskujuks Lenini loodud Kommunistlikule Internatsionaalile.

Marx suri aastal **1883,** Engels **1895.** Nende õpetus juhtis tööliste võitluse kommunismi kasuks õigele teele ja sai V. I. Lenini ja meie kommunistliku partei tegevuse aluseks.

43. Kapitalism Venemaal.

Tööliste ja talupoegade elu kapitalistliku korra juures. Pärast 1861. aasta reformi elas kümneid miljoneid talupoegi edasi kohutavas viletsuses ja õigusetuses. Maad oli neil vähe. Et ennast toita ja makse maksta, tuli talupoegadel rentida mõisnikelt maad või laenata neilt raha. Mõisnikud panid talupoegi mõisamaad harima talunike hobuste ja riistadega otse orjuslikel tingimustel.

Mõisnikud imesid nagu ämblikud talupoegadest välja kõik mis suutsid. XIX sajandi lõpuks oli pool kõigist talupoegadest jäänud kehvikuiks, kel polnud kas üldse hobuseid või oli üksainus vilets setukas. Keskmikud veel kuidagi suutsid oma majapidamisega toime tulla. Kui aga juhtus olema nälja-aasta või viljaikaldus, siis ka keskmikud vaesusid ja langesid veel suuremasse sõltuvusse mõisnikest ja talunikest-kulakutest, kellele nad pidid töötama nagu sulased.

Peale mõisnike koorisid ja rõhusid talupoegi kulakud.

Laostatud talupojad siirdusid linnadesse. Linnad kasvasid kiiresti, neis arenes tööstus. XIX sajandi lõpul oli Venemaal juba enam kui kaks miljonit töölist. Kujunes suuri tööstuskeskusi: Peterburis ja Nižni-Novgorodis (praeguses Gorkis) tekkis masinaehitustehaseid; Tuulas, Uuralis ja Donetsi basseinis — metallurgiatehaseid; Moskva, Vladimiri ja Jaroslavli kubermangus — tekstiiltööstusi.

Neisse kohtadesse läksidki laostatud talupojad. Palju töölisi oli vaja ka raudteede ehitusel. XIX sajandi lõpuks oli Venemaal raudteid juba enam kui 30 tuhande kilomeetri ulatuses ja oli alanud raudtee ehitamine läbi Siberi.

Siia Siberi avaraile maa-aladele liikus sadu tuhandeid talupojaperekondi. Siberi looduse karmides tingimustes töötasid nad visalt selle ülirikka piirkonna vallutamiseks. Talupojad tungisid inimtühja taigasse. Ammuseid Venemaa valdusi asustasid laostunud talupoegade hulgad.

Parem polnud ka tööliste elu. Tehaste ja vabrikute omanikud sundisid töölisi, mitte ainult mehi, vaid ka naisi ja lapsi, töötama 13—14 tundi päevas. Sageli kestis tööpäev 17—18 tundi. Sunniti töötama pühadelgi. Tööpuhkusi ei olnud.

Niisuguse sunnitöö eest maksti krosse, sest näljaste talupoegade hulk seisis vabrikute ja tehaste väravate taga ja palus anda neile tööd.

Igasuguseil põhjusil määrati töölistele rahatrahve, mida peeti teenistustasust kinni. Vabrikuruumid olid mustad, niisked ja pimedad, polnud isegi õhuaknaid.

Töölised elasid kitsais ja räpaseis kasarm-majades, kus ühtedel ning samadel koikudel magas eri vahetuste töölisi: vaevalt said ühed tõusta, kui nende asemele heitsid juba teised.

Ühevõrra õigusetud olid tsaari-Venemaal nii tööline kui talupoeg. Kuid töölised vabrikuis ja tehaseis hakkasid kiiremini ühinema ja oma rõhujate vastu välja astuma. Neile aga järgnesid hiljem ka talupojad.

Narodnikud. Töölisklassi juhtivat osatähtsust ei taibanud tolle aja vene narodnikud-revolutsionäärid. Nad arvasid eksikombel, et kogu jõud peitub talurahvas ja et tsaari ning mõisnike võimu alt vabaneda võib üksnes talurahva ülestõusu teel. Nad ei saanud aru, et talupojad üksi, liitu-

mata töölisklassiga, pole suutelised võitma tsarismi ja mõisnikke.

Varsti pärast 1861. a. talurahva reformi hakkasid need revolutsionäärid paljudes Venemaa linnades võimude eest salajas organiseerima revolutsioonilisi ringe noorsoo, enamasti üliõpilaste hulgas. Ringides arutati tuliselt küsimust, kuidas aidata talurahvast. Viimaks otsustati minna küladesse, „rahva sekka" (v narod), nagu siis öeldi, ja kutsuda talupoegi ülestõusmisele tsaari ja mõisnike vastu. Seepärast neid revolutsionääre nimetatigi narodnikuteks. Kuid talupojad ei järgnenud narodnikutele.

Siis otsustasid narodnikud jätkata võitlust ilma rahvata, omaendi jõududega. Nad kavatsesid alustada tsaari tapmisega ja asutasid salaseltsi, mida nimetati „Narodnaja volja". Palju jõudu ning aega nad kulutasid selleks, et ette valmistada tsaari tapmist. Alles 1. märtsil 1881 narodnikuil õnnestus pommiheitmisega tappa tsaar Aleksander II.

Kuid sellest ei olnud mingit kasu. Ühe tapetud tsaari või ministri asemele ilmus teine veelgi julmem. Tsaariks sai Aleksander II poeg Aleksander III, kelle ajal tööliste ja talupoegade elu kujunes veelgi halvemaks. Peaaegu kõik „Narodnaja volja" revolutsionäärid leiti tsaari sandarmite poolt üles ja vahistati. Aleksander III käsul poodi viis neist üles, teised aga heideti eluajaks kindlusse või saadeti sunnitööle.

Narodnikute äpardus polnud juhuslik. Nende tsarismi vastu võitlemiseks valitud tee, terrori tee, osutus veaks ja revolutsioonile väga kahjulikuks.

Narodnikute tegevus oli kahjulik sellepoolest, et nad takistasid töölisklassi mõistmast oma juhtivat osa revolutsioonis ja pidurdasid marksistliku töölispartei loomist, et nad rõhujate klassi üksikute esindajate tarbetute tapmistega juhtisid töörahva tähelepanu kõrvale võitlusest kogu

selle klassi vastu ja pidurdasid tööliste ja talupoegade liidu loomist.

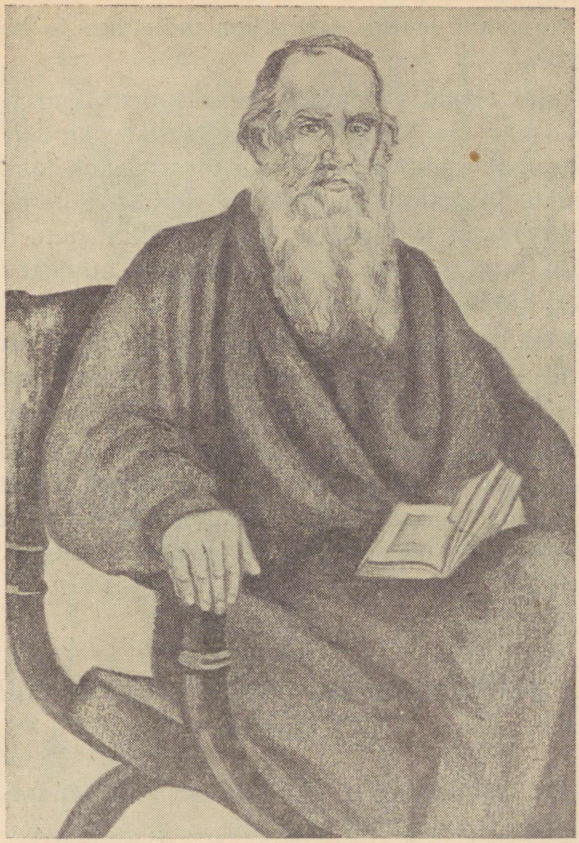
Aastal 1887 püüdis väike rühm revolutsionääre jälle tappa tsaari (Aleksander III), kuid tagajärjetult. Atentaadi organiseerijad, Lenini vanem vend Aleksander Uljanov ja tema seltsimehed, võeti sandarmite poolt kinni ja poodi üles. Teistkordsest veast tulenes sama kahju.

Vladimir Iljitš Uljanov (Lenin) oli siis juba 17-aastane. Venna hukkamise teate saamisel ütles ta: „Ei, niisugust teed me ei lähe! Mitte säärast teed ei tule minna!" Leninil oli õigus. Alles organiseeritud töölisklass, liitunud talurahvaga ning juhtides talurahvast, võis saavutada täieliku võidu tsaari ja mõisnike üle.

Vene teadlased, kirjanikud ja kunstnikud. XIX sajandi teisel poolel oli palju andekaid teadlasi, kirjanikke, kunstnikke ja heliloojaid.

Sel ajal elasid suured vene teadlased: Dimitri Ivanovitš Mendelejev tegi silmapaistvaid leiutusi keemia alal. Ta töötas palju, uurides meie maa looduslikke rikkusi. Ivan Mihhailovitš Setšenov esimesena selgitas teaduslikult inimaju tegevust. Nikolai Jegorovitš Žukovski leiutas seadused, millede tundmine on hädavajalik lennukitööstuses. Teda nimetatakse „vene lennuasjanduse isaks". Aleksander Stepanovitš Popov leiutas raadio.

Suurim vene kirjanik Leo Nikolajevitš Tolstoi hakkas oma teoseid kirjutama juba noores eas, kui ta võttis osa sõdadest Kaukaasia mägilaste vastu ja Sevastoopoli kaitsmisest Krimmi sõja ajal. Oma suurimad teosed kirjutas Tolstoi pärast seda, kui ta oli sõjaväeteenistusest lahkunud ja asunud oma Jasnaja Poljana mõisa (Tuula linna ligidal). Tema peateoses „Sõda ja rahu" jutustatakse ilmekal, kunstipärasel viisil Venemaa sõjast Napoleon I-ga

L. N. Tolstoi (1828—1910).

1812. aastal. Oma teoseis kirjeldas Tolstoi mõisnike elu pärisorjuse ja kapitalistliku korra ajal. Oma elu lõpul ta hakkas kirjutama ka talupoegade väljapääsmatust seisundist pärast 1861. aasta reformi. Tolstoi polnud revolutsiooni pooldaja, kuid ta nägi talupoegade rasket elu ja

piitsutas valusalt tsaari ametnike, mõisnike ja kapitalistide omavoli.

Samal ajal elasid ka suured vene kunstnikud Ilja Jefimovitš Repin ja Vassili Ivanovitš Surikov. Repin sündis Ukrainas sõduriperekonnas ja armastas juba lapsepõlvest peale joonistamist. Surikov sündis Siberi kasaka perekonnas. Repin ja Surikov tundsid hästi vene talupoja kibedat elu, sest nad ise olid pärit rahva hulgast. Nende maalid olid kuulsad kogu maailmas.

XIX sajandi teisel poolel elasid ning lõid suurimaid heliteoseid suured vene heliloojad Mussorgski, Rimski-Korsakov, Borodin ja Tšaikovski.

Mussorgski kirjutas ooperi „Boris Godunov" ja Rimski-Korsakov ooperid „Snegurotška" ja „Sadko". Oma oopereis nad kasutasid laialiselt Venemaal elavate rahvaste laule. Kõiki neid suurepäraseid teoseid kuuleme sageli nüüdisajalgi.

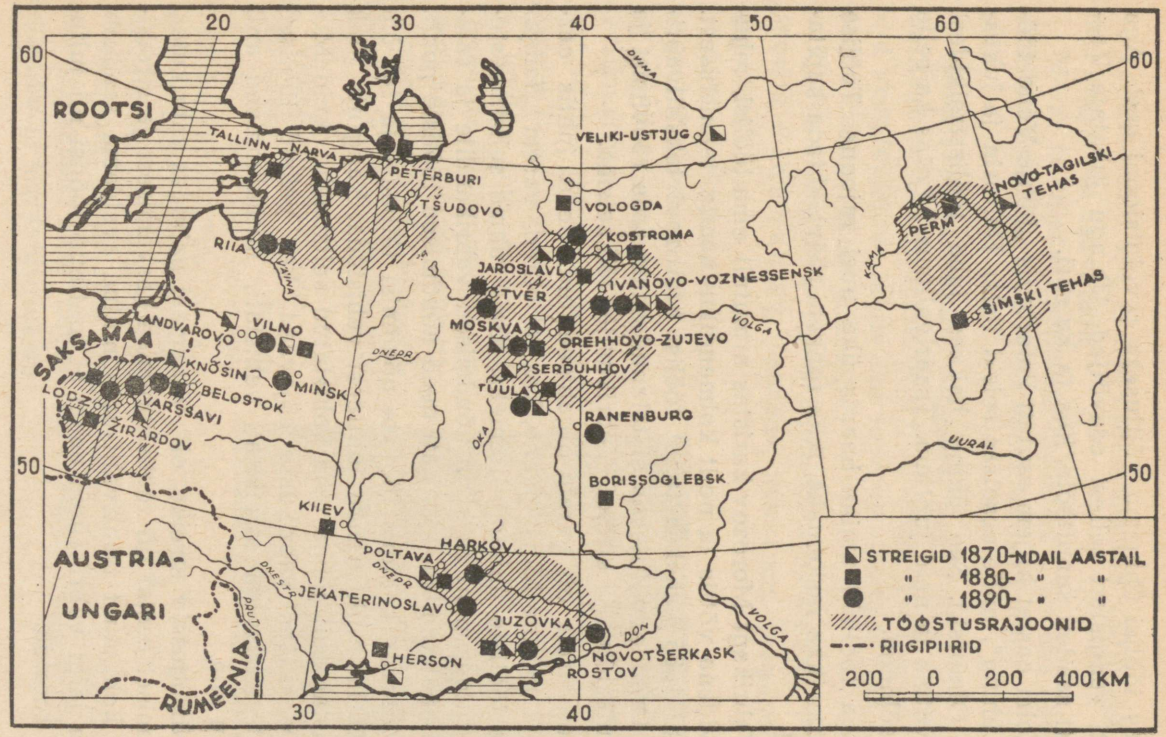
44. Töölisliikumine 70—90-ndail aastail. V. I. Lenin.

Esimesed töölisühingud. Juba tsaar Aleksander II ajal alustasid töölised võitlust kapitalistidega.

Töölised nõudsid ühiselt vabriku või tehase omanikelt oma olukorra parandamist ja keeldusid enne tööd alustamast, kui peremees on nende nõudmised täitnud. Seda nimetatakse streigiks.

Et edukamalt võidelda kapitalistidega, hakkasid töölised organiseeruma ühinguisse.

Esimesena tekkis „Lõuna-Venemaa ühing" 1875. aastal Odessas. Ühing valmistus võitlusele isevalitsusega ja

Streigiliikumine XIX sajandi teisel poolel.

kutsus töölisi ühinema võitluseks revolutsiooni eest. Aga varsti vangistati sellest osavõtjad. Ühingu juhataja Zaslavski saadeti sunnitööle, kus ta ka suri.

Kolm aastat hiljem asutati Peterburis „Põhja-Vene tööliste ühing", mille eesotsas seisid tisler Halturin ja lukussepp Obnorski. See ühing hakkas juba töölisstreikidest osa võtma ja neid juhtima. Tsaarivalitsus hävitas ka selle töölisühingu.

Aga töölisliikumine haaras üha uusi rajoone. Töölise elu läks ikka raskemaks, ikka rohkem röövisid teda kapitalistid.

Vabrikant Morozov karistas armutult oma töölisi, rahatrahvidena võttis ta neilt kolmandiku nende teenistusest. Aastal 1885 kaheksa tuhat töölist Morozovi tekstiilvabrikust Orehhovo-Zujevos ei talunud enam seda röövimist ja kuulutasid välja streigi. Vabrikus jäi töö seisma.

See streik oli varem organiseeritud. Seda juhtis eesrindlik tööline Moissejenko, kes oli olnud varem „Põhja-Vene tööliste ühingu" liikmeks. Koos rühma seltsimeestekangrutega pani ta kirja nõudmised vabrikandile ja salajasel hääletamisel kinnitati need nõudmised tööliste poolt.

Morozov keeldus tööliste nõudmisi täitmast ja tal õnnestus lasta üht nende juhtidest vahistada. Kangrute jõuk vabastas küll jõuga oma vahistatud seltsimehe, kuid Morozov kutsus vabrikusse sõjaväed, kes peksid töölised laiali. Kuussada streikijat vahistati, mitukümmend anti kohtu alla.

Niisuguseid streike oli Venemaal paljudes vabrikutes. Järgmisel aastal oli töölisliikumise kasvamisest ja streikidest kohkunud tsaarivalitsus sunnitud avaldama seaduse, mille järgi vabrikandid enam ei tohtinud töölisi nii jultunult koorida.

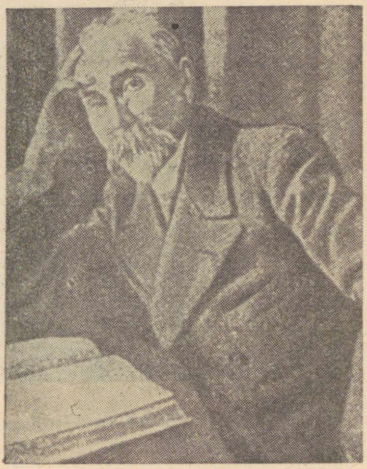
Töölised said aru, et nad organiseeritud võitlusega paljugi suudavad saavutada.

Marxi ja Engelsi õpetusega hakkasid Venemaa eesrindlikud töölised tutvuma esmajoones töölisringides ja -ühinguis.

Rühm „Töö vabastus". Venemaal esines juba siis proletaarlikke revolutsionääre, Marxi õpetuse pooldajaid, kes olid veendunud, et juhtiv osa revolutsioonilises liikumises peab kuuluma proletariaadile.

Üheks niisuguseks revolutsionääriks oli Georgi Valentinovitš Plehhanov, esimene marksismi propageerija Venemaal.

Asunud välismaale, organiseeris Plehhanov 1883. aastal revolutsioonilise marksistliku rühma „Töö vabastus". Rühm tõlkis Marxi ja Engelsi teoseid vene keelde ja levitas neid Venemaal. Ta osutas ühtlasi, missugust suurt kahju toovad töölisliikumisele narodnikute õpetused ja nende võitlusmeetodid.

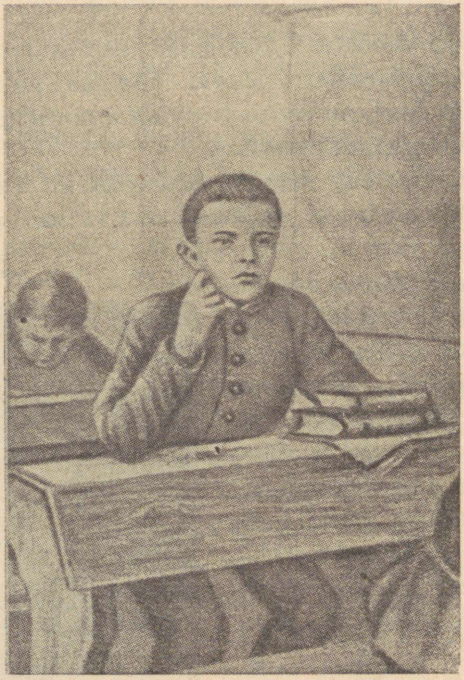

Georgi Valentinovitš Plehhanov (1856—1918).

Venemaal hakkasid kiiresti arenema ringid, milles tutvuti Marxi teostega. Kuid ka rühm „Töö vabastus" ja need ringid polnud veel seotud töölisliikumisega.

Seda tegi Lenin, kes organiseeris bolševike partei ja viis töölisklassi ning talurahva võitlusse tsaarivalitsuse, mõisnike ja kodanluse vastu.

V. I. Lenin — töölisklassi juht ja bolševismi looja. Vladimir Iljitš Lenin (Uljanov) sündis 1870. a. Simbirski (praeguses Uljanovski) linnas. Koolis ta õppis ülihästi.

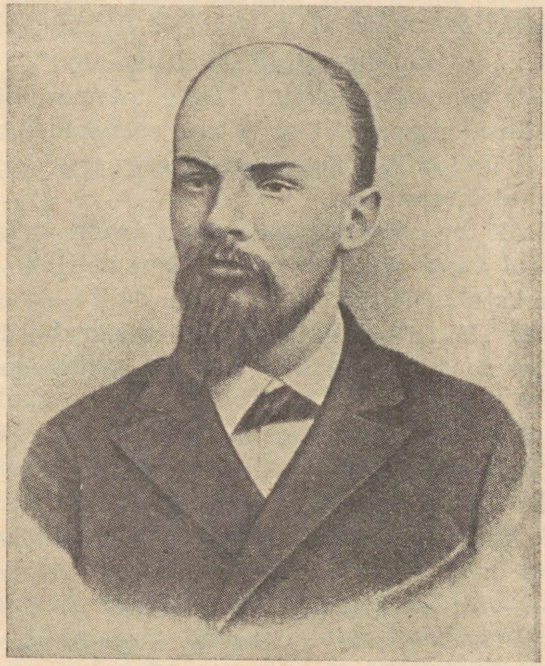
Lenin koolis.

17-aastasena sai Lenin Kaasani ülikooli üliõpilaseks, heideti aga varsti välja osavõtmise pärast üliõpilaste revolutsioonilisest liikumisest. Siis ta hakkas valmistuma eksamite sooritamisele kogu ülikoolikursuse ulatuses. Need eksamid ta sooritaski.

Juba Kaasanis astus Lenin marksistlikku ringi, õppis

tundma Marxi ja Engelsi töid ja üllatas kõiki oma teadmistega.

Aastal 1893 sõitis Lenin Peterburisse ja hakkas siin ringides tegelema töölistega.

Vladimir Iljitš Lenin 90-ndail aastail.

Lenin ühendas Peterburis kõik töölisringid Töölisklassi Vabastusvõitluse Liiduks ja valmistas sellega ette tõelise revolutsioonilise töölispartei asutamist. Tema õhutusel loodi niisamasuguseid liite ka teistes linnades.

Lenin võitles armutult narodnikutega ja kõikidega, kes valesti tõlgitsesid Marxi õpetust.

Lenin tungis ka tööliselu pisiasjadesse, kirjutas töölistele lendlehti ja raamatuid, kutsudes üles visale võitlusele kapitalistidega.

Tsaari nuhkidel õnnestus Leninit vahistada. Kaua peeti teda vanglas ja saadeti siis kolmeks aastaks Siberisse asumisele.

Lenini poolt organiseeritud „Võitlusliidud" tegid esimese katse ühineda parteiks. Selle eesmärgiga kutsuti **1898.** a. Minski linna kokku Vene sotsiaaldemokraatliku töölispartei (VSDTP) I kongress. Kuid partei loomine sel kongressil ei õnnestunud.

Asumiselt tagasi pöördunud, sõitis Lenin välismaale ja hakkas seal välja andma esimest marksistlikku ajalehte, mille nimeks oli „Iskra".

Ajalehte „Iskra" trükiti õhukesel maispaberil, et seda oleks hõlpsam mitmesuguste salajaste võtetega üle piiri Venemaale tuua.

Lenin kirjutas „Iskras" artikleid, kutsudes töölisi ühinema revolutsioonilisse poliitilisse parteisse võitluseks isevalitsuse ja kapitalistide vastu.

Lenini „Iskra" valmistas ette bolševikkude partei asutamist.

Tööliste võitlus hoogustus ja haaras varsti Venemaa piiriäärsed osad, nende hulgas ka Taga-Kaukaasia, kus möödunud sajandi 90-ndate aastate lõpust tegutses Lenini õpilane seltsimees Stalin.

X. ESIMENE KODANLIK REVOLUTSIOON VENEMAAL.

45. Revolutsiooni eelõhtul.

Obuhhovi kaitsmine ja Rostovi streik. XX sajandi algusest peale tugevnes tööliste revolutsiooniline võitlus. Töölised korraldasid streike, tulid välja meeleavaldusiks ja tõusid üles võitluseks kapitalistide ja tsaarivalitsuse vastu. Tsaariks oli tol ajal Nikolai II. (Ta hakkas valitsema 1894. aastal.)

1901. aasta 1. mail (kogu maailma tööliste pühal) hakkasid Peterburis streikima Obuhhovi sõjatehase töölised. Nad esitasid oma nõudmised ülemusele. Pea kaotanud administratsioon ei teadnud, mis teha, ja küsis töölistelt: „Niimoodi te nõuate viimaks mitte üksnes meie, vaid varsti isegi ministrite vallandamist?" — „Mitte ainult ministrite, vaid ka tsaari enese," vastasid neile streikijad.

Tehase juhatus kutsus tööliste vaigistamiseks kohale politsei ja sõjaväe. Aga streikijad püstitasid tehasesse ja selle ümbrusse barrikaadid ja võtsid kohalejõudnud vaigistajad vastu kivide ja rauatükkide rahega. Politsei ja sõdurid avasid tule. Mitu tundi võitlesid töölised sõduritega. Mitu töölist sai surma või raskesti haavata. Seda töölisvõitlust nimetati Obuhhovi kaitsmiseks. Umbes 800 kaitsest osavõtnut vahistati, paljud neist suleti kauaks vanglaisse või saadeti sunnitööle.

Teade Obuhhovi kangelastest levis kulutulena üle kogu maa. Piiritu Venemaa kõigis nurkades tõusid töölised üles võitlema.

Aastal 1902 puhkes Rostovis Doni ääres suur raudteelaste streik. Nendega liitusid teiste tehaste töölised. Streiki ja tööliste koosolekuid juhtis Vene sotsiaaldemokraatliku töölispartei komitee. Komitee liikmed astusid koosolekuil avalikult üles, kutsudes töölisi otsustavale ja püsivale võitlusele kuni täieliku võiduni tsaarivõimu üle. Mitu päeva kestsid tööliste miitingud linna taga. Nendele koosolekuile kogunes kuni 30 tuhat töölist Rostovist Doni äärest. Politsei ja kohalikud Rostovi väed ei suutnud streikijatele midagi teha.

Streigi summutamiseks kutsusid Rostovi võimud kohale kasakaid naaberlinnadest. Alles siis katkes streik.

Rostovi streik näitas, et Vene töölisklass virgus juba avalikuks poliitiliseks võitluseks tsaarivalitsuse vastu.

Talupoegade liikumine. Tööliste järel tõusid üles talupojadki. 1902. aasta kevadel ja suvel haaras talurahva võitlus Ukrainas ja Volga piirkonnas üle 300 suur- ja väikeküla. Talupojad hävitasid mõisahooneid, jagasid näljaste vahel mõisavilja, võtsid ära mõisamaad.

Talupoegade vastu saadeti sõjaväed. Talupoegi tulistati ja peksti vitstega surnuks. Tuhandeid talupoegi vahistati ja heideti vanglaisse. Talurahva-liikumine suruti maha. Talupojad ei mõistnud veel, et mõisnike võitmiseks on kõigepealt vaja hävitada tsaarivõim.

Lenin kutsus oma ajalehes „Iskra" talupoegi üles võitlema tsaarivõimu vastu koos töölistega. Aga sotsiaaldemokraatide, „Iskra" pooldajate tööd külades segas XX sajandi algul tekkinud sotsialistide-revolutsionääride partei (esserid). Talupoegade kaitsmise ettekäändel kaitses see par-

tei kulakute huvę ja püüdis teostada narodnikute ebaõiget programmi.

Lenin pidas visa võitlust sotsialistide-revolutsionääride vastu.

Vene sotsiaaldemokraatliku töölispartei loomine. Lenini „Iskra" koondas laialipillatud Vene sotsiaaldemokraatlikud organisatsioonid enda ümber. Mida ei läinud korda teha varem, nimelt luua revolutsioonilist proletaarset parteid, see õnnestus nüüd.

Aastal **1903** tuli välismaal salaja kokku Vene sotsiaaldemokraatliku töölispartei II kongress. Mitmest Vene linnast sõitis kongressile 43 saadikut. Kongressil võeti vastu partei programm, mis oli välja töötatud V. I. Lenini poolt. Selles kõneldi töölisklassi partei peaülesandest: sotsialistliku revolutsiooni organiseerimisest, proletariaadi diktatuuri kehtimapanekust, sotsialismi võidust. Aga et teostada peaülesannet — kõneldi programmis — peab partei kõigepealt teostama oma lähima ülesande: kukutama Venemaal tsaari isevalitsuse, looma demokraatliku vabariigi, töölise jaoks kehtima panema 8-tunnilise tööpäeva, külas hävitama kõik pärisorjuse jäänused, talupoegadele juurde andma maad.

Nende suurte ülesannete teostamiseks nõudis Lenin, et parteisse võetaks vastu ainult kindlaid töölisasja eest võitlejaid, töölisklassi proovitud sõpru. „Partei," ütles Lenin, „peab olema töölisklassi eelväeks ja tema liikmed peavad olema ennastsalgavalt truud revolutsioonile." Lenin nõudis, et partei liikmeks võib saada ainult see inimene, kes omaks võtab partei programmi ja oma isikliku tööga võtab osa ühest tema organisatsioonidest. Selle Lenini nõudmise vastu olid Martov, Trotski ja mõned teised saadikud. Nad soovitasid parteisse vastu võtta kõik soovijad ja kõik need, kes lubavad parteile ükskõik mil viisil kaasa töötada, kuid ei tööta tema organisatsioones ega alistu tema distsip-

liinile. Niisugune ettepanek nõrgendas parteid kui töölisklassi juhtijat, sest parteisse võis pääseda ebakindlaid, parteile vaenulikke inimesi kodanluse hulgast.

Seejärel Lenini vastased kongressil, eesotsas Martovi ja Trotskiga, soovitasid töölistel võitluseks tsarismiga astuda liitu mitte töötava talurahvaga, vaid kodanlusega. Lenin paljastas Martovi ja Trotski ettepanekute kahjulikkuse ja tõestas, et töölisklass milgi tingimusel ei või kokku leppida kodanlusega, sest see reedab töölised. Töölistel tuleb ühineda mitte kodanlusega, vaid revolutsioonilise talurahvaga ja minna üheskoos võitlusse tsaari ja mõisnike vastu. Lenin ja tema pooldajad seisid selle eest, et pärast tsarismi ja mõisnike kukutamist kohe alustataks võitlust kapitalistidega, võitlust sotsialismi eest.

Kongress valis partei keskkomitee ja ajalehe „Iskra" toimetuse, kellede kätte ta usaldas partei töö juhtimise. Keskkomiteesse ja „Iskra" toimetusse valiti Lenini pooldajad, nad said kongressil häälteenamuse, mispärast neid hakatigi kutsuma bolševikkudeks (enamlasteks), ja nende vastaseid, kes jäid kongressil vähemusse — menševikkudeks (vähemlasteks). Enamik Vene sotsiaaldemokraatlikke organisatsioone toetas pärast kongressi bolševikke.

Seltsimees Stalinit polnud II kongressil, ta viibis vanglas. 1904. aastal ta põgenes asumiselt Siberist ja hakkas Taga-Kaukaasias töölisi juhtima bolševikkude jälgedes.

Eesrindlikud töölised uskusid kindlasti Leninit ja Stalinit. Niisuguseid töölisi oli tol ajal tuhandeid.

1903. aasta suvel toimusid suurtes Ukraina ja Kaukaasia linnades Vene sotsiaaldemokraatliku töölispartei juhtimisel esimesed tööliste üldstreigid. Kõik vabrikud ja tehased jäid seisma. Töölisi kogunes tuhandete kaupa tänavaile ja platsidele. Kõnemehed pidasid kõnesid revolutsioonist. Töö-

lised korraldasid rongkäike — meeleavaldusi punaste lippudega — sümbolitega proletaarlaste võitlusest sotsialismi eest. Koondanud linnadesse sõjavägesid, surus tsaarivalitsus need streigid maha.

Aga streigid avaldasid oma mõju: nad kiirendasid ja lähendasid revolutsiooni.

46. Revolutsioon on alanud.

Sõda Jaapaniga. Tsaar Nikolai II püüdis revolutsiooni kõigi vahenditega summutada. Tsaari lähikondsed soovitasid alustada kiiremini juba ammu ettevalmistusel olnud sõda Jaapaniga. Nad arvasid, et sõda hoiab revolutsiooni tagasi. „Parem sõda kui revolutsioon," soovitasid Nikolai II-le tema õukondlased.

Kuid sõda alustasid esimestena jaapanlased. 1904. aasta jaanuarikuus ründasid nad reetlikult, ilma sõjakuulutuseta, Venemaa poolt Kollase mere kaldale ehitatud Port Arturi kindlust, kus seisid Vene sõjalaevad, ja lasksid parimad neist laevadest miinide abil puruks.

Jaapan tõi sõjaväed oma saartelt merd kaudu Mandžuuriasse. Hästi relvastatud ja õpetatud Jaapani armee hakkas lööma tsaari mahajäänud ja halvasti relvastatud armeed, keda juhtisid andetud kindralid — altkäemaksuvõtjad ning vargad.

Jaapanlased vallutasid Port Arturi kindluse ja purustasid tsaari-armee Mukdeni juures. Kitsas Tsušima väinas hävitasid jaapanlased tsaari-Venemaa viimased sõjalaevad, mis olid saadetud Läänemerest.

Sõjas lüüasaanud tsaari isevalitsus sõlmis Jaapaniga häbistava rahu. Jaapan võttis Venemaalt poole Sahalini saarest ning Port Arturi ja kindlustas end Koreas.

Verine pühapäev ja esimene töölissaadikute nõukogu. Äpardunud Vene-Jaapani sõda süvendas veelgi rahva viha tsaarivalitsuse vastu. Sõda ei hoidnud revolutsiooni tagasi, vaid kiirendas seda.

1905. aasta jaanuarikuu alguses hakkas Peterburis streikima suur Putilovi tehas (praegune Kirovi tehas).

Varsti algas Peterburis üldine streik. Tehaseis toimus tormilisi miitinguid ning koosolekuid. Töölised otsisid väljapääsu oma viletsast ning õigusetust olukorrast. Nad hakkasid nõudma kaheksatunnilist tööpäeva, vabadust organiseeruda ühinguiks, trüki- ning sõnavabadust. Töölised nõudsid ka mõisamaa üleandmist talupoegadele ja Asutava Kogu kokkukutsumist Venemaa riigikorra muutmiseks.

Töölisliikumise vastu võitlemiseks oli tsaarivalitsus mõni kuu enne streiki asutanud „Tööliste seltsi" provokaator papp Gaponiga eesotsas. Kui algas streik, siis Gapon oma seltsi koosolekuil meelitas töölisi korraldama rongkäiku tsaari juurde ja kirjutama temale palvekirja (petitsiooni). Sellesse petitsiooni panid töölised üles kõik oma nõudmised. Bolševikud keelitasid töölisi, et nad ei kuulaks Gaponi. „Vabadust ja maad ei saavutata palvekirjadega tsaarile," ütlesid nad, „see tuleb kätte võidelda relvade abil." Kuid Gapon veenis töölisi ikkagi selle palvekirjaga tsaari juurde minema. Gaponil oli salajane nõu: korraldada verevalamine tööliste seas ja nõrgendada niiviisi töölisliikumist.

1905. aasta 9. jaanuari pakasel varahommikul asusid tööliste hulgad ühes naiste ja lastega teele Talvepalee juurde. Kogunenud oli üle 140 000 inimese.

Tsaari väed võtsid relvastamata rahva vastu kogupaukudega. Üle tuhande inimese tapeti, raiuti maha mõõkadega või tallati kasakate hobuste alla. Peterburi tänavad olid tööliste verega üle ujutatud.

Töölised said sel päeval verise õppetunni. Kõigile sai selgeks, et ei saa usaldada tsaari ja ta käsilasi. Veel sama päeva õhtul hakkasid töölised linnaäärtel ehitama barrikaade. Barrikaadidel lehvisid punased lipud. Töölised tungisid kallale ohvitseridele ja politseinikele ja võtsid neilt relvad ära. Tööliste võitlust juhtisid bolševikud.

Vihahoog tsaari verise kuriteo pärast tormas üle kogu maa. Töölised lakkasid töötamast ja ilmusid tänavale revolutsiooniliste lauludega ja loosungiga „Maha tsaari isevalitsus!" Revolutsioon haaras varsti kogu maa.

Kogu kevade kestsid massilised streigid ja tööliste väljaastumised.

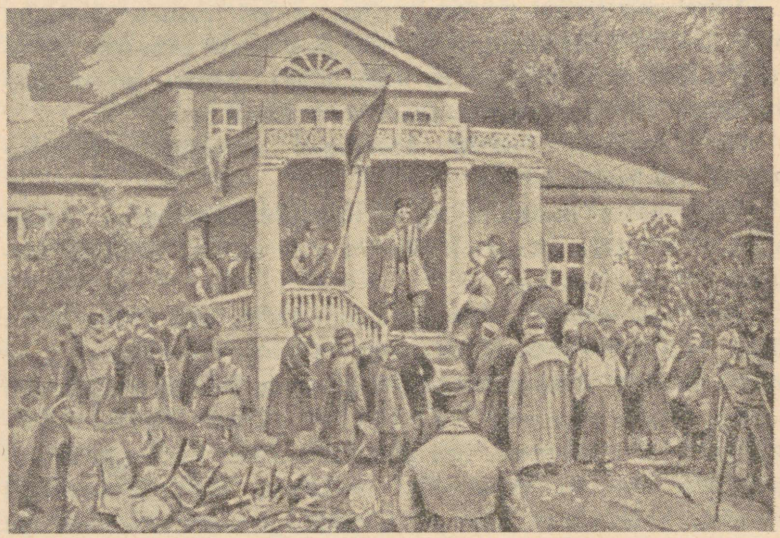
1905. aasta maikuus algas tekstiiltööstuslinnas Ivanovo-Voznessenskis eriti visa streik. Tööliste juhtideks olid bolševikud.

Töölisi kogunes tuhandete kaupa linna taha Talka jõele. Oma võitluse juhtimiseks tsaarivalitsuse ja vabrikantide vastu valisid töölised saadikuid, kes moodustasid nõukogu.

See oli esimesi tööliste saadikute nõukogusid Venemaal. Iga päev pidas see nõukogu istungeid, ümbritsetuna tuhandeist töölistest. Tööliskoosolekuil esinesid bolševikud, kes seisid nõukogu eesotsas. Hoolega kuulas rahvahulk revolutsiooniliste kõnemeeste kõnesid. Tööliste sangarlik võitlus kestis üle kahe kuu. Töölised ja nende perekonnad nälgisid, kuid ei andnud alla. Tsaari kuberneri korraldusel hakkasid sõjaväed töölisi tulistama. Viimaks tööliste jõud kuivasid kokku. Nõukogu ettepanekul otsustati neljakümne tuhande töölise koosolekul streik lõpetada. Streik karastas töölisi ja valmistas neid ette edaspidisele veelgi visamale võitlusele.

Talurahva-liikumine. 1905. aasta kevadest peale algasid talurahva rahutused. Venemaa keskosas ja Volga piirkonnas võtsid talupojad endi kätte maid ja metsi, vedasid

mõisa-aitadest vilja ja jagasid seda näljaseile. Nad põletasid mõisu, nõudsid maade jagamist ja mitmel pool võtsidki ära mõisamaad. Kohkunud mõisnikud põgenesid oma mõisadest sõjavägede ja politsei kaitse alla. Tsaarivalitsus saatis talupoegade vastu sõdureid ja kasakaid. Sõjaväed lasksid

Talupojad võtavad mõisa üle.

talupoegi maha, heitsid neid vanglaisse ja peksid neid. Talupojad aga, keda toetasid töölised linnades, ei lakanud võitlemast. Talurahva-liikumine laienes iga päevaga.

Gruusias lõpetasid talupojad maksude maksmise mõisnikele. Mitmes kohas nad võtsid endi kätte maad, karjamaad ja metsad ega tunnustanud mingeid tsaarivõime. Asjaajamist juhatasid talupojad ise.

Lätis ja Eestis tõusid 1905. a. kevadel ja suvel

üles maatöölised. Nad relvastusid ja moodustasid revolutsioonilisi talurahvakomiteesid. Neile organisatsioonidele toetudes ajasid nad Läti ja Eesti küladest välja mõisnikud — saksa parunid.

Ka Ukraina ja Valge-Venemaa talupojad tõusid üles võitlema tsaarivalitsuse ja mõisnikega.

Venemaa sotsiaaldemokraatliku töölispartei III kongress. Lenini nõudel kutsuti 1905. aasta aprillis Londoni kokku Venemaa sotsiaaldemokraatliku töölispartei III kongress. Tol ajal oli parteis kokku kuni 8500 liiget. Kongressile sõitsid saadikud 20 bolševikkude parteikomiteest. Menševikud loobusid kongressi tööst osa võtmast ega ilmunud kongressile.

Kongressil ütles Lenin, et revolutsiooni võiduks on parteil vaja: luua ja kindlustada tööliste ja talupoegade liitu, ühiste jõududega alustada relvastatud ülestõusu, kukutada tsaar ning luua tööliste ja talupoegade revolutsiooniline valitsus. Talupojad peavad looma oma revolutsioonilised komiteed ja võtma enda kätte tasuta kõik mõisamaad. Töölised peavad seda talupoegade võitlust juhtima ning toetama.

Edasi ütles Lenin, et pärast tsaari ja mõisnike võimu kukutamist peavad bolševikud töölisi ja kehvemaid talupoegi viima võitlusse kapitalistide ja kulakute vastu, võitlusse sotsialistliku revolutsiooni eest.

III kongress võttis kõik need Lenini ettepanekud vastu. Saadikud tulid Venemaale tagasi ja hakkasid tohutu energiaga kongressi otsuseid ellu viima.

Samal ajal juhtis võitlust revolutsiooni võidu eest ühes Leniniga ka Stalin, kes töötas Taga-Kaukaasias. Stalin kindlustas siin bolševike komiteesid, valmistas ette bolševike kongressi, asutas põrandaaluse trükikoja, kirjutas tööliste jaoks lendlehti, õpetas ning koondas revolutsioonilisi töölisi ning talupoegi ja juhtis relvastatud ülestõusu eeltöid.

Seltsimees Stalin nägi palju vaeva selleks, et töölisi ja Taga-Kaukaasia ning kogu Venemaa töötavaid rahvaid üheks pereks kokku liita.

47. Relvastatud ülestõusu ettevalmistamine.

Ülestõus soomuslaeval „Potjomkin". Revolutsioon kandus ka sõjaväkke. 1905. aasta juunis puhkes madruste ülestõus Mustal merel soomuslaeval „Potjomkin".

Soomuslaev seisis ankrus Odessa lähedal, kus töölised streikisid. Madrused teadsid Odessa sündmustest, olid väga erutatud ja kippusid lahingusse, appi töölistele, kes kutsusid neid võitlusse.

Kord lõunaajal hüüdis üks madrustest:

„Poisid! Peedisupis on ussid!"

Laeva ohvitserid toitsid meremehi roiskunud lihaga, raha aga võtsid endile.

See juhtum ussidega kiirendas ülestõusupuhangut. Madruste hulgas tõusis nurin. Laeva komandör käskis madrustel laiali minna. Madrused ei kuulanud sõna. Komandör käskis 30 madrust vahistada ja maha lasta. Madruste südamed lõid keema vihast ja solvumisest. Madrus Matjušenko üleskutsel nad relvastusid ja tormasid hüüdega „Surm nurjatuile!" vihatud ohvitseride kallale, tapsid nad ja heitsid üle parda.

„Potjomkinil" tõusis lehvima punane lipp.

Tsaar saatis sõjalaevad „Potjomkinit" rahustama. Aga nende laevade madrused keeldusid ülestõusnud soomuslaeva tulistamast. „Potjomkin" aga ei võinud ilma kivisöe ja toidumoonata kaua vastu panna. Tal polnud ka küllaldaselt vilunud juhte-bolševikke.

Potjomkinlased olid sunnitud Rumeeniasse minema ja endid sealsete võimude kätte andma.

Ülestõus soomuslaeval „Potjomkin" juunis 1905.

„Potjomkini". ülestõusu ebaõnnestumisest hoolimata tiivustas see töölisi siiski. Nad nägid, et laevastik ja sõjavägi hakkab revolutsiooni poole üle tulema.

Oktoobrikuu üldstreik. 1905. aasta sügiseks haaras revo-

lutsiooniline liikumine kogu maa. Iga päevaga täienesid streikijate read uute vabrikute ja tehaste töölistega. Tänavail korraldasid töölised koosolekuid ja astusid sageli võitlusse neid laiali ajava politsei ja sõjavägedega.

Oktoobrikuu alguses algas Moskva raudteedel streik, mis varsti haaras kogu maa raudteed. Post ja telegraaf katkestasid töö.

Tööliste järel hakkas võitlusse tõmbuma ka õpetajaid, arste, professoreid ja üliõpilasi. Harkovis ja Jekaterinoslavis (nüüd Dnepropetrovsk) hakkasid töölised barrikaade ehitama; rüüstanud relvakauplused, astusid nad sõjavägede ja politseiga tulevahetusse.

Bolševikkude juhtimisel organiseerus paljudes linnades t ö ö l i s t e a m e t i ü h i n g u i d. Suurtes tööstuskeskustes asutati t ö ö l i s t e s a a d i k u t e n õ u k o g u d. Need olid uue tööliste ja talurahva revolutsioonilise võimu algeod. Paljud tööliste saadikute nõukogud valmistusid ülestõusule, muretsedes mitmesugusel teel relvi ja õpetades töölistele sõjaasjandust. Peaaegu kõigis suuris tehaseis ja vabrikuis, kus oli bolševikkude parteiorganisatsioone, loodi l ö ö k r ü h m a d. Tsaarivalitsus andis sõjaväele käsu — „padruneid mitte hoida" ja streikijaid armutult tulistada.

Paljudes linnades tulistasid sõjaväed töölisi, ajades laiali koosolekud. Relvastatud ülestõusu alustada töölised veel ei saanud. Löökrühmi oli väga vähe, ei jätkunud relvi. Aga revolutsioonilise liikumise mahasurumiseks polnud ka tsaaril jõudu. Tema sõjavägedes toimus tugev käärimine: sõdurid hakkasid ilmselt revolutsioonile kaasa tundma. Selleks aitas kaasa bolševikkude töö sõjaväes, kus nad salaja levitasid oma lendlehti, kutsudes sõdureid liituma revolutsiooniga. Selleks aitas kaasa ka tsaari lüüasaamine Jaapani sõjas.

Hirmutatud revolutsiooni kasvamisest, andis tsaar Nikolai II 17. oktoobril manifesti. Manifestis ta lubas anda rahvale vabaduse ja kokku kutsuda rahvaesindajaist Riigiduuma, kes koos tsaariga otsustaks kõiki Venemaa riigiasju. 17. oktoobri manifest oli ilmseks pettuseks. Tsaristlikul valitsusel oli tarvis võita aega, et koguda jõudu ja uputada revolutsioon verre. Vabaduste manifestist hoolimata jätkas politsei koosolekute laialiajamist, tööliste ja nende bolševikkudest juhtide vahistamist ja tapmist. Moskvas tapsid tsaristlikud rüüstajad suurepärase bolševiku, Moskva tööliste juhi Nikolai Ernestovitš Baumani. Baumani matusel järgnes tema puusärgile, eesotsas Moskva bolševike partei komiteega, sajatuhandeline Moskva tööliste hulk.

1905. aasta novembrikuus saabus Lenin välismaalt Venemaale. Ta juhtis partei tööd ja töötajate võitlust.

Samal ajal valmistas Stalin Taga-Kaukaasias niisama kindlakäeliselt, leninlikult, töötajaid võitluseks tsaari ja ta teenritega. Ta paljastas menševikke, kes olid relvastatud ülestõusu ettevalmistamise vastu. Seltsimees Stalin kõneles Tbilisi linna töölistele: „Mida on tarvis, et tõesti võita? Selleks on tarvis kolme asja, saage hästi aru ja pidage meeles: esiteks vajame — relvastust, teiseks — relvastust ja kolmandaks — veel ja veel kord relvastust."

1905. aasta detsembrikuus oli relvastatud ülestõusu küsimus arutusel bolševikkude konverentsil. Siin kohtusid Lenin ja Stalin esimest korda isiklikult. Seni nad olid endi vahel ühendust pidanud kirja teel ja seltsimeeste kaudu.

48. Detsembri relvastatud ülestõus.

Moskva tööliste relvastatud ülestõus. 1905. aasta 7. detsembril algas Moskvas üldstreik, mis varsti muutus relvas-

tatud ülestõusuks. Bolševike poolt ettemääratud tunnil jäid seisma vabrikud, tehased ja raudteed, kustus elekter. Ajalehed lakkasid ilmumast. Töölised hakkasid relvastuma, võitlussalgad kasvasid. Politsei ja sõjaväed ajasid tööliste koosolekud laiali ja tulistasid maju, kuhu kogunes võitlussalku. Bronnaja ja Tverskaja (praegu Gorki) tänaval, raudteejaamade juures ja Goujon'i (praeguse „Sirbi ja Vasara" nimelise) tehase juures hakkasid töölised ehitama barrikaade. Varsti kattus hulk Moskva tänavaid barrikaadidega vankreist, trammivaguneist, vaatidest, kastidest ja tänavalaternaist. Kõik see kuhjati keset tänavat ja mässiti telegraafi- ja trammijuhtmetega ümber. Tsaari ratsavägi ja ratsapolitsei ei pääsenud neist tõketest üle. Paljude barrikaadide juures tulistasid revolvritega relvastatud tööliste võitlussalgad sõjaväge. Moskva tänavail käis mitu päeva vahetpidamatu tulevahetus. Moskvale ruttas appi võitlussalku mujaltki. Nii tuli Ivanovo-Voznessenskist julge bolševik M. V. Frunze oma töölistest võitlussalgaga.

Talupojad tõid Moskva töölistele vilja ning kartuleid ja vahel asusid barrikaadidele võitlejate ridadesse. Võitluse keskkohaks sai Presnja (töölisrajoon Moskvas). Võitlussalkade eesotsas seisid bolševikud. Nende juhtimisel suutis Presnja tsaari vägedele vastu panna 10 päeva. See oli proletaarlaste kindluseks, kus võim oli ülestõusnud tööliste käes. Presnja töölised kaitsesid oma rajooni sangarlikult. Töölisi aitasid nende naised. Nad sidusid haavatuid ja toitsid neid. Määratu suure vahvusega hiilgas noorsugu. Ta käis luureretkil, aitas ehitada barrikaade ning peidupaiku ja võidelda sõjavägede vastu.

Visalt võitlesid tsaari vägedega ka töölised Kaasani raudteel.

Ülestõusnud rahva vastu ei jätkunud Moskvas sõjavägesid. Tsaar saatis Moskva kaks rügementi sõdureid.

Alles suurtükkide ja kuulipildujate abiga läks korda ülestõusnuid purustada. Moskvat rüüstas kindral Dubassov. 18. detsembril tuli võitlussalkadel barrikaadid maha jätta ja peita relvad salaladudesse. Moskvas tapeti üle tuhande inimese. Linnas kestsid kahurimürskudest tekitatud tulekahjud mitu päeva. Tänavail vedeles tapetud tööliste, naiste ja laste laipu. Palju revolutsioonivõitlejaid lasti tsaari vägede poolt maha või poodi üles.

Nii õiendasid tsaari timukad arveid ülestõusnud Moskvaga.

Relvastatud ülestõusu ajal viibis Lenin Peterburis. Bolševikkude Keskkomitee võttis tarvitusele kõik abinõud, et õhutada Peterburi töölisi ülestõusule. Kuid Peterburi nõukogus istuvad menševikud Trotskiga eesotsas asusid Moskva relvastatud ülestõusu toetamise vastu. Menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid püüdsid tööliste revolutsiooni nurja ajada. Nad toetasid kodanlust, kes revolutsiooni mahasurumise suhtes oli tsaarivalitsusega kokku leppinud. Detsembrikuus Peterburis alanud streik lõppes relvastatud ülestõusuta.

Talupoegade võitlus mõisnikega. Töölisliikumise ja bolševike partei üleskutsete mõjul tõusid revolutsiooni kestel talupojad peaaegu kogu Venemaal üles oma rõhujate — mõisnike vastu. Peaaegu kõik Venemaa kubermangud olid haaratud talurahva-liikumisest. Kolme revolutsioonilise võitlusaasta jooksul pandi talupoegade poolt toime enam kui 7 tuhat revolutsioonilist väljaastumist. Talupojad võtsid mõisnikelt ja kloostreilt maad, raiusid mõisnike ja kloostrite metsi, tungisid igal pool mõisadesse ja põletasid need maha. Ainuüksi Saraatovi kubermangus hävitasid talupojad 1905. a. sügisel ja talvel kuni 300 mõisa. Talupojad ajasid minema politsei ja valla- ning külavanemad ja panid kehtima omaenda valitud võimu. Eesrindlikumad

talupojad ühinesid talurahva ühinguisse. Bolševikud abistasid neid selles. Tsaar ja mõisnikud saatsid kohtadele oma karistussalgad ja lämmatasid talupoegade ülestõusud.

Venemaa rõhutud rahvaste relvastatud ülestõusud. Taga-Kaukaasias võitlesid töölised ja talupojad seltsimees Stalini juhtimisel südilt tsaari vägede vastu. Kogu Gruusia oli haaratud ülestõusust. Gruusiasse paisati hulk tsaari vägesid. Korduvalt astusid nendega võitlusse Gruusia töölised ja talupojad.

1905. aasta detsembris põles palju Gruusia linnu ja asulaid tuleriitadena, süüdatud tsaari vägede poolt.

Ukrainas ilmnesid esimesed relvastatud ülestõusu puhangud juba oktoobrikuu üldstreigi ajal. Kõige suurem ülestõus toimus 1905. aasta detsembris Donbassis, nimelt Gorlovkas ja Luganskis (praeguses Vorošilovgradis). Tehaste ja kaevanduste töölised võitlesid tsaari vägedega mitu päeva. Luganskis juhtis tol korral töölisi lukksepp Kliment Vorošilov.

Soomes moodustasid töölised oma relvastatud Punakaardi. Punakaart võttis tsaari politseilt relvad ära. Sandarmid, politseinikud ja vene ametnikud jätsid oma teenistuskohad Soomes maha ja põgenesid Venemaale.

Soome rahvas valis oma valitsuse. Tööliste revolutsioonilise liikumise tugevnemisest hirmunud Soome kodanlus asus kokkuleppe-teele tsaariga ja reetis töölised.

Töölisliikumine summutati varsti karmilt. Punakaart hävitati, valitsus aeti laiali.

Rõhutud rahvad võitlesid igal pool vihatud tsaarivalitsuse vastu. Nende rahvaste kodanlus aga, nagu venegi rahva oma, võitles käsikäes tsaariga revolutsiooni vastu.

Töölised ja talupojad pidid seekord taganema. Tsaar, mõisnikud ja kodanlus osutusid neist tugevamaks. Revolutsiooni ajal kõigi Venemaa rahvaste tööliste ja talupoe-

gade valatud veri lähendas töötajaid omavahel ja ühendas nad tihedaks suureks liiduks uue võitluse jaoks.

1905. aasta revolutsioon kajastus kogu maailmas. See oli proletaarlaste võimsaimaks võitluseks pärast 1871. aasta Pariisi Kommuuni.

Vene revolutsiooni mõjul algas Lääne-Euroopas massiline streigiliikumine. Türgimaal kukutasid töötajad oma sultani, Iraanis — šahhi ja Hiinas — keisri. Hiinas pandi kehtima vabariik.

49. Revolutsiooni mahasurumine.

Revolutsiooniliste väljaastumiste mahasurumine. Hoolimata veriseist arveteõiendamistest ülestõusnud rahvaga jätkus revolutsioon. 1906. aastal kordusid tööliste streigid, talupoegade, sõdurite ja madruste väljaastumised. Eriti märkimisväärsed olid meremeeste ülestõusud 1906. aasta juuli- ja augustikuus Kroonlinnas ja Sveaborgis. Tuhanded madrused tõusid üles, tapsid ohvitsere, seadsid sisse kindluste üksikuis osades oma valitsuse. Aga madrused olid halvasti organiseeritud ja tsaari ohvitseridel õnnestus ülestõusu maha suruda. Valitsus vangistas üle 4 tuhande meremehe.

Tsaari minister Stolõpin andis seaduse revolutsionääride armutuks hävitamiseks. Selle seaduse järgi poodi aastail 1906—1909 üle 2000 inimese, saadeti sunnitööle ja asumisele ning suleti vanglaisse kakskümmend viis tuhat inimest. Kümneid tuhandeid revolutsionääre lasti maha ja piinati surnuks ilma kohtuta. Vangistatud revolutsionääre koheldi jõhkralt: neid piinati piinakambreis, torgiti nõelu küünte alla, kõrvetati tulise rauaga, piinati näljaga. Eriti

Vangistatute salku saadeti üksteise järel Siberisse.

ägedasti ründas Stolõpin bolševikke. Tuhandeid töölisasjale andunud revolutsionääre hukkus võllas ja sunnitööl.

Palju bolševikkude parteiorganisatsioone hävitati, purustati tööliste saadikute nõukogud, suleti ametiühingud ja kõik talurahva organisatsioonid.

Riigiduuma. Samasuguse revolutsioonilise liikumise mahasurumise mõttega kutsus Nikolai II 1906. aastal kokku Riigiduuma. Duuma valimise seaduse alusel võis käputäis mõisnikke ja kapitaliste duumasse saata rohkem saadikuid kui kümned miljonid töölisi ja talupoegi. Naistel puudus valimisõigus. Niisugune oli tsaariaegne konstitutsioon.

Aga sedagi konstitutsiooni tsaar rikkus varsti. Tsaari poolt kokkukutsutud esimene ja teine riigiduuma saadeti tema poolt laiali, sest need ei olnud tsaarile ega ta ministreile alati kuulekad. Eriti ei meeldinud tsaarile teine duuma. Sinna oli valitud palju saadikuid talupoegade ja tööliste hulgast. Sotsiaaldemokraate oli saadikute seas 65. Töölised

ja talupojad paljastasid duumakõnedes tsaarivalitsust ja kõiki ta vempe ning rahvapetmist. Tsaar käskis duuma laiali saata.

Tsaari ametnikud koostasid duuma valimisteks uue seaduse. Selles oli tööliste ja talupoegade õigusi veelgi enam kärbitud. Valimisõigustest olid ilma jäetud kõik Siberi ja Kesk-Aasia rahvad. Kaukaasia ja Poola rahvaste õigusi oli vähendatud.

Ja kui 1907. aasta sügisel astus kokku kolmas duuma, siis olid Peterburis Tauria palees, kus toimusid duuma istungid, esindajate kohad peaaegu täielikult täidetud mõisnike, kaupmeeste, vabrikantide, pappide ning kullatud mundreis kindralite ja tsaari võimukandjatega.

Ainult vähestel kohtadel istus tööliste, talupoegade ja Venemaa rõhutud rahvaste saadikuid.

Riigiduuma ei muutnud vana korda. Endiselt valitsesid Venemaad ja röövisid teda mõisnikud eesotsas tsaariga.

Kolmas duuma kinnitas tsaari ministri Stolõpini maaseaduse. Mõisnikele jäeti kõik nende maad alles. Talupojad pidid leppima selle maaga, mis neil enne oli, kuid ainult uutel tingimustel. Varem valdas enamik talupoegi maad ühiselt ja jagas aeg-ajalt need ühismaad endi vahel ära, vastavalt töötajate arvule perekondades. Stolõpini seadus lõpetas maa ühise valdamise. Igal talunikul tuli võtta oma osa isiklikule valdamisele, eralduda kogukonnast ja hakata peremeheks oma maatükil. Niisuguseid kogukonnast eraldunud talupoegi nimetati üksiktalunikeks ehk lahklasteks.

Vaesed talunikud, kellel polnud tööloomi, inventari ega raha maksude maksmiseks, müüsid oma osa ära kulakutele — rikastele talupoegadele. Seda tsaarivalitsus tahtiski. Ta tahtis teha kulakutest väikesi mõisnikke, kes kaitseksid tsaarivalitsust.

Üle miljoni talukehviku jäi hoopis maata ja laostus.

Rahulolematuid talupoegi asundas valitsus Venemaa piirimaadel elavate rahvaste aladele. Kohalikke elanikke aeti väevõimuga oma kodukohtadest minema kõrbetesse ja mägedesse.

Riigi majandus pärast revolutsiooni. Tsaarivalitsust aitasid revolutsiooni mahasurumisel ka välismaised kapitalistid. Juba enne revolutsiooni ostsid nad Venemaal maa-alasid, kus leidus maake, naftat ja kivisütt, ning ehitasid oma vabrikuid ja tehaseid. Prantsuse ja inglise pankurid laenasid tsaarivalitsusele palju raha, mis kulutati raudteede ehitamiseks ning sõjaväe ja tsaari ametnike ülalpidamiseks. Revolutsioon Venemaal ähvardas välismaa kapitaliste nende kapitalide ja Venemaalt saadavate tohutute tulude kaotsiminekuga.

Juba enne revolutsiooni hakkasid kapitalistid Venemaal liituma ühinguisse, et kaupade hindu tõsta ja töölistega kiiremini toime tulla. Niisuguseid kapitalistide ühinguid nimetati t r u s t i d e k s ja s ü n d i k a a t i d e k s. Pärast revolutsiooni suurenes kodanlike trustide ja sündikaatide arv üha enam ja enam.

Pärast mõneaastast tööstuse seisakut Venemaal elustus see uuesti 1910. aastast alates: kasvas kivisöe-, metalli- ja naftatoodang, suurenes suhkru ja tekstiilkaupade valmistamine. Tugevasti kasvas vilja väljavedu välismaale.

Venemaa majandus tegi tol ajal küll edusamme, kuid Lääne-Euroopaga võrreldes oli ta siiski mahajäänud maa ja jäi sõltuvaks välismaa kapitalistidest. Venemaal polnud veel masinate ja tööstusseadmete tootmist, neid toodi kapitalistide poolt välismailt sisse, polnud ka keemiatööstust. Venemaa ei tundnud mineraalväetiste tootmist. Relvade valmistamises jäi Venemaa samuti maha kõigist teistest kapitalistlikest maadest.

Selgub, et esimese Vene kodanliku revolutsiooni maha-

surumise põhjusi oli enam kui tarvis. Peamine neist oli tööliste ja talurahva kindla liidu puudumine. Kui talupojad tundsidki, et tagajärjekas võitlus mõisnikega pole võimalik tööliste abita, siis ei saanud nad aru sellest, et ilma tsarismi kukutamiseta pole võimalik jagu saada mõisnikest. Talupojad uskusid ikka veel „isakese-tsaari" heasse tahtesse. Sellepärast ei tahtnudki paljud talupojad töölistega ühineda tsarismi kukutamiseks, ja talurahva pojad, riietatud sõdurisineleisse, aitasid tsaaril maha suruda tööliste streike ja ülestõuse. Talupojad uskusid rohkem leplikke sotsialiste-revolutsionääre kui bolševikke-revolutsionääre.

Ka tööliste juures ilmnes puudusi. Töölisklass oli küll revolutsiooni eesrindlikuks jõuks, aga ta polnud veel ühtne ja üksmeelne, sest tema partei, sotsiaaldemokraatia, oli lõhutud kahte ossa, menševikkudeks ja bolševikkudeks. Esimesed olid kokkuleplased ega tahtnud revolutsiooni lõpuni viia. Teised, s. o. bolševikud, olid järjekindlad revolutsionäärid-leninlased ja kutsusid töölisi üles tsarismi kukutamisele. Sellepärast ei toimunudki tööliste väljaastumised alati üksmeelselt ja töölisklassil puudus võimalus saada tõeliseks revolutsiooni juhiks (hegemooniks).

Ka kiiresti sõlmitud rahu Jaapaniga aitas tsaaril revolutsiooni maha suruda. Niikaua kui kestis sõda ja tsaari väed kannatasid kaotusi, oli tsaar nõrk ja sunnitud tööliste survele järele andma. Pärast rahusõlmimist aga olukord muutus ja tsaar sai võimaluse koguda jõude võitluseks revolutsiooniga.

50. Uus revolutsiooniline tõus.

Lenini sõit välismaale. Stalin põrandaalusel tööl Venemaal. Arvukatele vahistamistele ja hukkamistele vaatamata jätkasid bolševikud revolutsioonilist võitlust. Nad trükki-

sid lendlehti, ajalehti, brošüüre. Bolševikud kasutasid Riigiduuma valimiskoosolekuid ja duuma endagi koosolekuid, et neis avalikult teatavaks teha oma revolutsioonilisi nõudmisi ja rahvamasside viha kehtiva korra vastu.

Kogu tsaaripolitsei oli jalul, et püüda tabamatut Leninit. Partei tungival palvel sõitis Vladimir Iljitš ära, esiteks Soome ja siis välismaale, Šveitsi. Sealt ta jätkas tööliste võitluse juhtimist.

Lenini kaasvõitleja ning abiline seltsimees Stalin jäi Venemaale. Tema keev energia sütitas bolševikke raskele, visale tööle. 1908. aastal Stalin vahistati uuesti ja saadeti asumisele ühte Siberi kubermangu. Kuid Stalini raudset tahet ei suutnud murda vanglad ega asumisele saatmine: järgmisel aastal Stalin põgenes Siberist ja tuli tagasi Bakuusse. Möödus aasta. Stalin vahistati uuesti ja saadeti jälle asumisele. Ta põgenes taas. Peagi said tsaari nuhid tema jälile ja valitsus saatis Stalini elaniketa Narõmi maakonda. Kuid kindel revolutsionäär ei andnud alla. 1912. aasta suvel tuli ta salaja Peterburisse tagasi.

Lenin välismaal ja Stalin Venemaal põranda all jätkasid suurt võitlustööd sotsialismi kasuks, valmis tilk-tilgalt ära andma oma verd töörahva asja eest.

Bolševikud-sangarid aitasid töölisklassi üle elada revolutsiooni lüüasaamise rasket aega ja uuesti virguda revolutsioonilisele võitlusele.

Tööliste tulistamine Leena jõel. Kaugel Siberi taigas Leena jõel oli inglise kapitalistide kullakaevandusi. Tööliste elu neis kaevandustes erines vaevalt milleski sunnitööliste elust. Aga inglise kapitalistid said neist kaevandustest kasu 7 miljonit kuldrubla aastas.

1912. aasta kevadel jätsid Leena kaevanduste töölised töö seisma.

Inglaste nõudmisel saatis tsaarivalitsus kaevandustesse

sõjaväesalga sandarmiohvitseriga eesotsas. See vahistas jalamaid kõik tööliste juhid ja nende hulgas ka asumisele saadetud bolševikud. Töölised nõudsid vahistatute vabastamist. Nad läksid kontorisse. Töölised sammusid kitsal teerajal, mõne mehe kaupa reas. Äkki kostis signalisti sarvepuhumine. Sandarmiohvitseri käsklusel soldatid rivistusid piki teed. Kostis käsklus: tulistada!

Ragisesid paugud. Mitu ja mitu korda tulistasid soldatid töölisi. 250 tapetud ja 270 haavatud töölist jäi lumme vereloikudesse lamama.

Sõnum tulistamisest Leena jõel levis kulutulena kogu Venemaal. Sadu tuhandeid töölisi lahkus töölt ja läks tänavale, protesteerides uue tapatalgu vastu.

1912. aasta 1. mail streikis Venemaal pool miljonit töölist. Külades haarasid talupojad uuesti kirved, vikatid ja viglad kätte ning hävitasid mõisu. Aastail 1910—1914 toimus enam kui 13 tuhat revolutsioonilist väljaastumist talupoegade poolt.

Vene rahvas hakkas virguma uuele võitlusele ja läks vastu uuele revolutsioonile.

Bolševikud — iseseisev Venemaa sotsiaaldemokraatlik töölispartei. Aastal **1912.** sõitsid vene bolševikkude komiteede esindajad konverentsiks kokku välismaale, Praha linna Tšehhoslovakkias. Konverents otsustas parteist välja ajada kõik menševikud ja ebakindlad ning kõikujad.

Loodi ühtlane bolševikkude leninlik võitluspartei. Ta juhtis töölisklassi ja talupoegkonda uuele revolutsioonile tsaarivalitsuse kukutamiseks ja tööliste ning talupoegade valitsuse sisseseadmiseks, 8-tunnise tööpäeva kehtimapanekuks ja kõigi maade tasuta üleandmiseks talupoegade kasutusse.

Bolševikud kindlustasid oma salajasi parteiorganisatsioone Venemaal, ametiühinguid, töölisklubisid ja muid

Barrikaadid Peterburis 1914. a. juulis.

avalikke töölisorganisatsioone, mis olid bolševikkude juhtimisel.

Peterburis hakkasid ilmuma bolševistlikud ajalehed, esiteks „Zvezda", hiljem „Pravda". Bolševistlikus „Pravdas" kirjutati lihtsas ning kõigile töölistele arusaadavas keeles. Ta oli töölistele abiks bolševike partei õpetuse omandamisel. Politsei jälitas alalõpmata seda ajalehte, keelas tema müümist ja pani toimetajaid vanglasse. V. I. Lenin kirjutas „Pravda" jaoks artikleid ja juhtis teda välismaalt. „Pravda" juures töötasid J. V. Stalin, V. M. Molotov jt.

Sel ajal kasvatas partei hulga tugevaid ning julgeid bolševikke-revolutsionääre. Nende hulka kuulus ka J. M. Sverdlov. Ta alustas revolutsioonilist võitlust 17-aastaselt. Palju aastaid istus ta vanglas ja oli asumisel, kust põgenes korduvalt; viimaks pääses ta Peterburisse ja alustas heidutamatult võitlust tsarismi vastu. S. M. Kirov

alustas oma revolutsioonilist tegevust juba 1905. aastal ega katkestanud seda minutikski. Ainult vangistused ja asumisele saatmised eemaldasid seda leegitsevat revolutsionääri ajuti tööst. M. V. Frunze, G. K. Ordžonikidze, V. V. Kuibõšev, F. E. Dzeržinski — kõik nad olid vaprad võitlejad parteis töölisasja eest. Säästmata oma jõudu töötasid parteis M. I. Kalinin, K. J. Vorošilov, L. M. Kaganovitš, N. K. Krupskaja ja paljud teised. See oli partei raudne kaardivägi, Lenini ja Stalini väsimatud ning kindlad õpilased ja kaasvõitlejad.

Lenin sõitis Pariisist, kus ta elas, Austriasse, Vene piirile lähemale, et paremini juhtida bolševikkude tööd Venemaal.

Sel ajal puhkes Venemaal streike üksteise järel. Bakuus, kus Stalin oli loonud tugeva bolševikkude organisatsiooni, kuulutasid naftatööstuse töölised välja üldstreigi. Ligemale kuu aega võitlesid töölised, kuid vabrikuomanike jõud oli suurem.

1914. aasta suvel Peterburi töölised katkestasid uuesti töö vabrikuis ja tehaseis. Nad tulid tänavale punaste lippudega. Sõjaväe ja politsei pealetungile hakkasid töölised vastu barrikaadidel.

Revolutsiooni tõusu aga takistas samal ajal puhkenud Maailmasõda. Selles sõjas otsis tsaarivalitsus uuesti pääsu revolutsiooni eest.

XI. TEINE KODANLIK REVOLUTSIOON VENEMAAL.

51. Imperialistlik Maailmasõda.

Venemaa osavõtt sõjast. 1914. aasta suvel algas Maailmasõda. Juba ammu valmistati seda sõda ette. Suured kapitalistlikud riigid võistlesid omavahel. XX sajandi alguseks polnud maakeral lapikest maad, mis poleks olnud vallutatud mingi riigi poolt. Eri maade kapitalistid püüdsid üksteise käest ära võtta rikkaid, rohkearvulise rahvastikuga maid. Eriti ahnelt taotlesid maadevallutusi Saksamaa kapitalistid ja mõisnikud. Saksamaa püüdis ära võtta Inglismaalt mõnda tema Aafrika asumaad, Venemaalt Ukrainat, Poolat ja Baltimaid; Venemaa katsus Türgimaalt endale saada Konstantinoopolit, Inglismaa Mesopotaamiat ja Palestiinat; Prantsusmaa püüdis Saksamaalt tagasi saada Elsass-Lotringit, mille see oli hõivanud. Selle röövsõja ettevalmistamisel jagunesid kapitalistid kahte leeri. Ühes leeris olid Inglismaa, Prantsusmaa ja neist sõltuv Venemaa. Nende liitu nimetati Entente'iks (loe: antaant). Teise leeri moodustasid Saksamaa, Austria-Ungari, Türgimaa ja Bulgaaria. Entente'i toetasid peaaegu kõik Euroopa riigid. Nendega olid liidus Jaapan ja Põhja-Ameerika Ühendriigid.

Selleks röövsõjaks valmistus sõdivate maade kodanlus salaja, rahva teadmata. Esimesena tungis Austria-Ungari Serbia kallale, seejärel kuulutas Venemaale sõja Saksa-

maa, kes juba ammu oli teinud ettevalmistusi sõjaks. Pärast seda astusid sõtta ka teised riigid. Kui sõda algas, pettis kõigi sõdivate maade kodanlus rahvast sellega, et kuulutas selle sõja oma kodumaa kaitse ja vaenlasest vabastamise sõjaks. Venemaa kodanlusel aitasid rahvast petta ka väikekodanlikud lepitusparteid — menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid.

Vene sõdur läkitab traattõkete keskelt sajatusi tsaarivalitsusele.

Maailmasõda kestis 4 aastat ja maksis inimkonnale umbes 30 miljonit inimelu. Kõige suuremad olid kaotused tsaari-Venemaa armees.

Ajal, kui sakslased külvasid Vene armeed üle mürskude rahega, jätsid tsaari ministrid ja kindralid ta küllaldase laskemoonata.

Kümneid tuhandeid vene sõdureid hukkus iga päev saksa kahurite ja kuulipildujate tule all ning haiguste kätte. Tsaari kindralid aga, olles tsaar Nikolai II ja En-

tente'i kuulekad käsutäitjad, kihutasid sõdureid ikka uutele ja uutele pealetungidele. Kaotusi kindralid ei arvestanud, nende jaoks olid sõdurid ainult kahuriliha. Juba esimestel kuudel tsaari andetud kindralid hukutasid Saksamaa võitlusväljadel tervelt 200-tuhandelise armee. Venemaal käis ikka uute ja uute sõdurite värbamine. Algul võeti sõduriks ainult noori, siis aga mindi edasi ka kõrgema vanuseni, neljakümneaastasteni. Kogusummas mobiliseeriti Venemaal kuni 19 miljonit meest.

Sõja kestel lõi Vene armee mitmel korral purustavalt Austria-Saksa vägesid. Eriti edukas oli 1916. a. suvel venelaste pealetung edelarindel andeka kindral Brussilovi juhtimisel. Vene armee sai suuri trofeesid, nende hulgas üle 100 000 vangi. See võit sundis sakslasi paiskama suure hulga sõjavägesid läänerindelt idarindele venelaste vastu ja aitas seega Itaalias, Prantsusmaal ja Inglismaal seisutada sakslaste pealetung läänerindel.

Kuid suurejoonelist „Brussilovi läbimurret" ei toetanud teised Vene armeed. Andetu ülemjuhatus ja tsaarivalitsus ei osanud armeed relvastada ega varustada kõigega mis tarvilik. Õukonnas, ministeeriumides ja armees oli rohkesti saksa salakuulajaid, kes andsid sakslastele edasi sõjasaladusi. Verest tühjaks jooksev, gaasirünnakute all hukkuv, kaitsekraavides külmav, oma andevaestest kindralitest juhitud tsaariarmee oli sunnitud taganema. 1916. aastaks vallutasid sakslased Poola, Leedu ja osa Lätist. Aga sõja lõppu polnud näha.

Sõda laostas tugevasti Venemaa majandust. Ei jätkunud metalli, kivisütt, naftat. Tehased jäid seisma. Raudteed ei jõudnud isegi sõjavägesid vedada. Sõjaväel ja rahval polnud riideid ega jalatseid. Rahvas ja sõdurid rindel nälgisid. Vähenesid viljakülvid: ei olnud ühtegi maa harijat. Talurahvalt võeti sõjaväe jaoks hulk hobuseid ja sarvloomi.

Pikaleveniv sõda laskus uskumatu koormana tööliste ja talupoegade õlgadele.

Bolševikud sõja-aastail. Bolševike partei astus välja maailma tapatalgu vastu. Lenin ja partei kutsusid töölisi ja talupoegi üles pöörama relvi omaenda rõhujate vastu ning paljastasid menševike ja sotsialistide-revolutsionääride ja nende isandate — kapitalistide alatust.

Juba sõja esimesil päevil purustati ja suleti töölisorganisatsioonid. Bolševike ajaleht „Pravda" oli ära keelatud juba enne sõja kuulutamist. Neljanda duuma saadikud — bolševikud saadeti Siberisse asumisele selle eest, et nad kutsusid võitlusele sõja vastu, et nad töölisi üles kutsusid revolutsioonile.

Raske oli bolševikel töötada sõja-aastail. Leninit lahutasid Venemaast piirid ja rinded. Teised bolševike partei juhtivad tegelased olid asumisel. Paljud bolševikest istusid vanglais.

Aga bolševike töö ei katkenud.

Revolutsiooniline liikumine sõja-aastail. Venemaal algasid bolševike juhtimisel massilised streigid.

1915. aastal oli Venemaal 928 streiki, 1917. aasta jaanuari- ja veebruarikuus aga juba — 1330 streiki. Töölised jätkasid võitlust loosungi all:

„Maha sõda! Maha tsaari isevalitsus!"

Petrogradi (nii nimetati Peterburi aastail 1914—1924) töölised võitlesid esimestes ridades. 1916. aasta oktoobrikuus organiseerisid nad sõja ja tsaari isevalitsuse vastu hiiglasuure poliitilise streigi. Nad võitsid enda poole isegi rügemendi sõdureid.

Töölisi toetasid ka talupojad, nad tõusid külades üles võitluseks sõja, mõisnike ja Stolõpini maaseaduse vastu.

Kõige eesrindlikumad talupojad aga olid sõjaväes. Seal kasvas rahulolematus ja varsti tekkisid partei poolt sõja-

väkke tööle saadetud bolševike mõjutusel ka sõdurite sõjavastased väljaastumised.

Tsaari sõdurid hakkasid rindel vennastuma saksa ja austria sõduritega. Samasugune vennastumine toimus ka teistel sõdivate riikide rinnetel. Sõdurid nõudsid verise tapatalgu lõpetamist.

Sõja ajal hakkasid ka rõhutud rahvad tõusma revolutsiooniliseks võitluseks tsaarivalitsuse vastu. Rasked maksukoormad, loomade-võtmised ja vägivald töötava rahva kallal kutsusid esile suure rahulolematuse. Rahulolematus kasvas veelgi, kui rahvast hakati võtma rindetaguseile töödele.

1916. aastal tõusid üles kasahhid, kirgiisid, usbekid, tadžikid ja turkmeenid. Nad ründasid linnu, astusid võitlusse tsaari vägedega ja politseiga ning tapsid oma vallavanemaid, kes olid tsaarivõimude käsilasiks.

Kasahhid asutasid oma relvastatud väeosad. Ülestõusu juhiks oli kasahhi rahva julge kangelane Amangeldõ Imanov.

Ülestõusnud usbekid lõhkusid raudteid, et tõkestada sõjavägede kohalesaatmist, põletasid jaamahooneid ja lõikasid läbi telegraafitraate.

Kirgiisias soetasid ülestõusnud endile relvi, vallutades sõjaväevoore. Mägedes nad ehitasid sepikodasid ja püssirohutööstusi.

Tsaarivõimud saatsid ülestõusnute vastu sõjavägesid suurtükkide, kuulipildujate ja soomusautodega. Veres ja põlemasüüdatud kišlakkides ning auulide suitsus nad lämmatasid need ülestõusud.

Kõrvalekaldumatult kasvas aga tööliste, talupoegade, sõdurite ja rõhutud rahvaste ühine võitlus sõja ja tsaarivalitsuse vastu.

52. Tsarismi kukutamine 1917. aasta veebruaris.

Ülestõus Petrogradis. Tsaar Nikolai II ja tema ministrid ei teadnud, kuidas hakkama saada kaotusega sõjaväljal ja läheneva revolutsiooniga. Nad rabelesid, teadmata, mida ette võtta. Isegi kodanlik partei, „kadettide partei" ja selle juht Miljukov, lakkas tsaari toetamast kaotuste tõttu sõjaväljal, kuid ta kartis ka revolutsiooni. Kodanlus otsustas kõrvaldada võimult Nikolai II ja panna tema asemele tsaariks tema venna Mihhaili, summutada alanud revolutsioonilise liikumine ja jätkata sõda.

Tsaari lähedased inimesed soovitasid Nikolai II-le lõpetada sõda, sõlmida sakslastega rahu liitlastest eraldi (separaatrahu) ja siis revolutsioon maha suruda.

Tsaari ja kodanluse kavatsused ei teostunud. Neile jõudis ette tööliste ja sõdurite ülestõus, mis algas 1917. a. veebruarikuus.

1917. aasta alguses hakkasid Petrogradi nälginud ja sõjast piinatud töölised streikima. Bolševikud juhtisid tööliste võitlust. Nad tungisid ka sõdurite kasarmutesse, kutsudes sõjaväge üles toetama töölisi võitluses tsaari vastu. Mees- ja naistöölised ilmusid tänavale ja nõudsid:

„Maha sõda! Maha tsaarivalitsus! Leiba! Rahu!"

Peagi hakkasid töölised aru saama, et ainuüksi streigiga tsaarivalitsusest jagu ei saa, on tarvis relvastatud ülestõusu — ja nad tõusidki üles.

Tsaari ministrid andsid käsu tulistada töölisi ilma armuta. Politseinikud paigutasid kesklinna majade katuseile ja pööninguile kuulipildujad ja tulistasid sealt meeleavaldajaid.

Petrogradi tööliste sangarlik võitlus tõmbas ka sõdurid revolutsiooni poole.

27. veebruaril keeldusid sõjaväed Petrogradis töölisi tulistamast ja hakkasid rahva poole üle minema.

Ülestõusnud töölised ja sõdurid vahistasid tsaari ministrid ja heitsid nad vanglasse. Vanglaist vabastati vangistatud revolutsionäärid. Rahvahulgad põletasid maha politsei ja kohtute hooned. Töölisnoored ja töölisnaised võtsid ülestõusust osa ühes vendade ja meestega.

Tsaar Nikolai II, kes oli siis väljaspool Petrogradi, saatis ülestõusnud rahva vastu sõjaväljalt vägesid. Kuid revolutsioonilised töölised ja sõdurid sõitsid neile vastu, seletasid neile, mille eest nad võitlevad, ja veensid sõjavägesid tsaari ja kindralite käske täitmata jätta. Sõdurid võtsidki töölisi kuulda. Revolutsioon võidutses tsaarivõimu üle.

Kui sõnum revolutsiooni võidust Petrogradis jõudis teistesse linnadesse ja sõjaväljale, kukutasid töölised ja sõdurid tsaarivõimu ka kohapeal.

1905. aasta esimese revolutsiooni eeskujul asutati igal pool nõukogusid, kuid need olid juba mitte ainult tööliste saadikute nõukogud, vaid t ö ö l i s t e j a s o l d a t i t e s a a d i k u t e n õ u k o g u d. Selles ilmnes vahe 1917. a. revolutsiooni ja 1905. aasta revolutsiooni vahel. Soldatite saadikud nõukogudes olid ju õieti talupoegade saadikud, kes sõja puhul olid riietatud sõdurimundrisse. Tähendab, tööliste ja soldatite saadikute nõukogud olid tõelised tööliste ja talupoegade saadikute nõukogud. See tähendab, et juba oli asutatud tööliste ja talupoegade liit tsaarivõimu vastu. Tööliste ja talupoegade saadikute nõukogud aga kujunesid selle liidu organiteks.

Ilma selle liiduta rahvas poleks saanud kukutada tsaari ja revolutsioon poleks pääsenud võidule.

Kaks võimu. Kodanlus oskas ära kasutada väikekodanlikke poliitikuid, vähemlasi ja sotsialiste-revolutsionääre, kelle käes oli nõukogudes enamus, ja haaras nende abil

Revolutsioonilised töölised ja sõdurid tervitavad 3. aprillil 1917 Petrogradi jõudnud proletariaadi juhti V. I. Leninit.

võimu riigis enda kätte. Revolutsiooni äraandjad, vähemlased ja sotsialistid-revolutsionäärid, andsid kodanlusele võimaluse luua oma kodanlik ajutine valitsus.

Kuid ajutise valitsuse kõrval kestsid edasi ka nõukogud. Riigis kujunes kaks võimu.

Kodanlus ja nõukogudes istuvad menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid taotlesid sõja jätkamist Saksamaaga kuni võiduka lõpuni. Maa oli endiselt mõisnike kätes. Kapitalistid jätkasid tööliste riisumist. Venemaa rahvaste rõhumine jäi püsima.

Lenin oma välismaalt saadetud kirjades ja bolševikud, asumiselt tagasitulnud seltsimees Staliniga eesotsas, pal-

jastasid rahva ees ajutist valitsust ja tegid avalikuks menševikkude ja sotsialistide-revolutsionääride pettemängu.

3. aprillil 1917 jõudis Lenin suure vaevaga välismaalt Venemaale. Leninit vastu võtma kogunes kogu revolutsiooniline Petrograd: töölised, madrused ja sõdurid. Lenini tervitamisel polnud lõppu. Lenin astus soomusautole, hakkas rahvale kõnelema ja heitis vaikseks jäänud rahva hulka tulise üleskutse: „Elagu ülemaailmne sotsialistlik revolutsioon!" See oli üleskutse võitlusele kodanliku ajutise valitsuse vastu, töölisklassi võimu püstitamise, sotsialismi eest.

XII. SUUR SOTSIALISTLIK OKTOOBRI-REVOLUTSIOON VENEMAAL.

53. Bolševikud valmistavad ette sotsialistlikku revolutsiooni.

Massid järgnevad bolševikkudele. Pärast Lenini päralejõudmist kutsus partei kokku bolševikkude konverentsi. Igast Venemaa nurgast sõitsid Petrogradi saadikud, kes olid 80 000 parteiliikme esindajad. Konverentsile saabusid Molotov, Vorošilov, Sverdlov, Kuibõšev, Dzeržinski ja paljud teised. Lenin ja Stalin juhtisid konverentsi tööd. Nad vihjasid sellele, et töölisklass on täitnud ainult esimese ülesande — on hävitatud tsaari isevalitsus Venemaal. Nad ütlesid, et on tarvis lahendada veel teine ülesanne — teostada sotsialistlik revolutsioon, et parteil seisab ees veel raske ja tõsine võitlus, sest kodanlus, kes asus valitsema maad, ei lahku ägeda vastupanuta võimu juurest.

Nad kutsusid parteid üles võitma enda poole enamust tööliste ja soldatite saadikute nõukogudes, ühtlasi ka talupoegade saadikute nõukogudes ja välja tõrjuma neist menševikke ja sotsialiste-revolutsionääre.

Lenin ja Stalin kutsusid bolševikke organiseerima masse võitluseks sotsialistliku revolutsiooni eest. Sotsialistliku revolutsiooni võiduks, ütlesid nad, peab töölisklass tihedas liidus kõige vaesema talupojaklassiga kukutama kodanluse võimu. On tarvis taltsutada kodanlust, ära kis-

kuda mõisnike käest maa ja anda see talupoegadele kasutamiseks, anda vabadus Venemaa rõhutud rahvastele, lõpetada viivitamata sõda.

Lenini ja Stalini ettepanekud võeti konverentsi poolt vastu. Bolševikud arendasid hiiglatööd tööliste, sõdurite ja

Talupojad nõuavad maad. Nende kodukohast päritolev madrus kutsub üles mõisnike maade kiireks ja organiseeritud ülevõtmiseks.

madruste masside hulgas. Samuti alustasid bolševikud tööd talupoegade keskel. Nad selgitasid konverentsi otsuseid ja kutsusid rahvast võitlusse ajutise valitsusega, et sisse seada nõukogude võim, lõpetada sõda ja kogu maa kohe üle anda talupoegadele.

Petrogradis algasid tööliste ja sõdurite konverentsid. Aprillis korraldati tööliste ja sõdurite meeleavaldus. Mee-

leavaldajad kandsid plakateid ja lippe bolševistlike loosungitega:

Maha sõda!

Maha ministrid-kapitalistid!

Kogu võim nõukogudele!

Ajutine valitsus koos menševike ja sotsialistide-revolutsionääridega oli sunnitud vallandama rahva poolt kõige enam vihatud ministrid-kapitalistid Gutškovi ja Miljukovi ning võtma oma koosseisu mõned menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid.

Kuid valitsuse poliitika jäi endiseks. Sõda kestis, maa oli endiselt mõisnike valduses, rõhutud rahvad jäid õigusetuks, töölisi ähvardati lokautidega (ettevõtete sulgemisega).

Masside revolutsiooniline meeleolu kasvas. Nad jäid üha enam kuulatama bolševike häält. Bolševike partei tugevnes.

Juuni alguses 1917 toimus Petrogradis I ülevenemaaline tööliste ja soldatite saadikute nõukogude kongress.

Sel kongressil menševikel ja sotsialistidel-revolutsionääridel oli esialgu veel enamus. Menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid saavutasid nõukogude kongressi heakskiidu kodanlikule valitsusele ja pealetungile rindel.

Samal ajal algas rünnak rindel. See lõppes Vene armee purustamisega. Sõdurid ei tahtnud minna lahingusse, keeldusid võitlemast kodanluse huvide eest, nõudsid kogu võimu üleandmist nõukogudele. Asjata mõjutas ajutise valitsuse sõjaminister, sotsialist-revolutsionäär Kerenski sõdureid oma verd valama neile võõra asja eest. „Sõda vajavad buržuid," vastasid sõdurid, „võidelgu nad siis ka ise." Ajutine valitsus käskis lahingusse minekust keelduvad sõdurid maha lasta.

Sõdurid veendusid üha enam, et menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid reedavad nende huve, ja hakkasid üle minema bolševike poole. Venemaa tähtsamates linnades algasid uuesti tööliste ja sõdurite meeleavaldused.

Juuli-meeleavaldus ja kindral Kornilovi mäss. Saabus 1917. aasta suvi. Ajutine valitsus ei rahuldanud endiselt ühtegi tööliste, sõdurite, talupoegade ja Venemaa rõhutud rahvaste nõudmist.

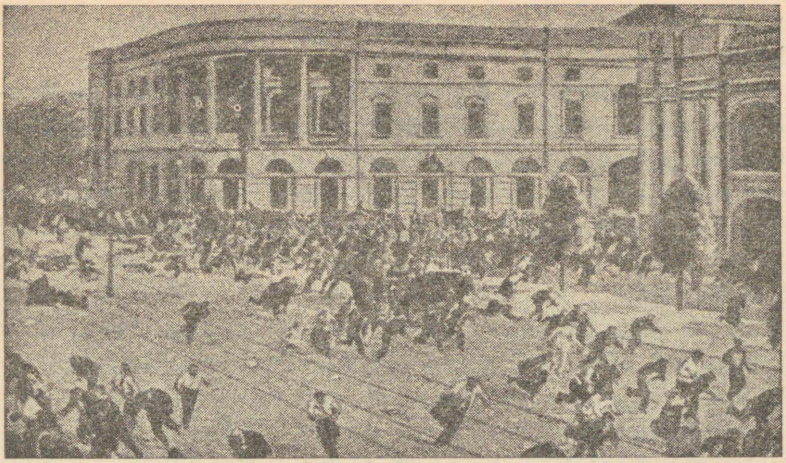
Kuid laostumine tööstuses ja raudteedel suurenes. Tehased ja vabrikud jäid seisma, polnud toormaterjale ega kütet. Ei jätkunud leiba, liha. Lähenes nälg.

Tööliste võitlus kapitalistidega ja nende valitsusega teravnes. Streigid kestsid pidevalt. Töölised organiseerisid oma relvastatud üksused — P u n a k a a r d i. Külades algasid talupoegade ülestõusud.

Sõdurid lahkusid tuhandete kaupa rindelt. Rõhutud rahvad, kes ei saavutanud vabastamist ajutiselt valitsuselt, esinesid oma õigustatud nõudmistega.

3. juulil 1917 Petrogradi tööliste, sõdurite ja madruste massid astusid välja meeleavalduses bolševistlike loosungite all. Kodanlus, leppinud kokku menševike ja sotsialistide-revolutsionääridega, kutsus frondilt väljavalitud junkrute ja kulaklike sõjaväeüksuste osad, tulistas meeleavaldajaid ja purustas töölisorganisatsioonid.

Junkrud ja ohvitserid ründasid ajalehe „Pravda" toimetust. Bolševikke areteeriti ja heideti vanglasse. Bolševikud pidid uuesti kaduma põranda alla. Ajutine valitsus käskis areteerida Lenini. Lenin hoidis end partei nõudmisel varjul. Ta riietus tööliseks ja Ivanovi-nimelise töölise passiga varjas end onnis Petrogradi ümbruses Sestroretski lähedal, kust mõne aja pärast sõitis Soome. Asjata ajasid kodanlikud nuhid Leninit taga. Töölised kaitsesid oma armastatud juhti kõigi abinõudega.

1917. a. 3. juuli meeleavaldajate tulistamine Petrogradis.

Kodanlus märatses tagalas ja rindel. Isegi kõige mahajäänumad töölised hakkasid taipama, milleni viivad menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid, kes kaitsesid kodanluse huve. Bolševike ridadesse astus ikka uusi ja uusi töölisi. Bolševike partei liikmete arv kasvas 200 000-ni.

Juuli lõpul astus Petrogradis kokku bolševike partei VI kongress.

Leninit kongressil ei olnud. Ta viibis redus. Stalin juhatas kongressi tööd. Ta kutsus parteid valmistuma relvastatud ülestõusuks.

Kongress seadis üles tähised sotsialistliku revolutsiooni võiduks ja töötas välja võitlusabinõud maa laostumise vastu.

Mööda Venemaad laiali sõitnud saadikud hakkasid töölisi ja maakehvikuid ette valmistama ülestõusuks ajutise valitsuse vastu, tema võimu kukutamiseks ja nõukogude

võimu — tööliste ja talupoegade võimu — kehtimapanekuks.

Siis organiseerisid kodanlus ja mõisnikud salanõu revolutsiooni vastu. Nende ülesandel kogus kindral Kornilov suured üksused ohvitseridest, kasakaist ja tagurlikest väeosadest ning suunas need Petrogradi peale, et purustada tööliste ja soldatite saadikute nõukogud, lämmatada töölisi ja talupoegi ja kuulutada ennast Venemaa piiramatuks valitsejaks.

Bolševikkude kutsel tõusid üles Petrogradi töölised ja Petrogradi sõjaväed. Kornilovi vägede vastu saadetud revolutsioonilised agitaatorid — töölised ja sõdurid — jutustasid Kornilovi sõduritele nende kindrali tõelisist kavatsusist. Kornilovi polkude sõdurid keeldusid revolutsiooni vastu välja astumast. Kodanluse salanõu nurjus. Tööliste ja talupoegade survel Kerenski oli sunnitud Kornilovi areteerima ja vanglasse paigutama.

Tööliste ja sõdurite võit Kornilovi üle kindlustas veel enam bolševike partei mõju.

Pärast Kornilovi mässu hakkasid töölised ja sõdurid nõukogudest eemaldama menševikke ja sotsialiste-revolutsionääre ning valima nende asemele bolševikke. 1917. a. sügisel läks enamus Petrogradi ja Moskva nõukogudes bolševike kätte. Nõukogud muutusid proletaarse revolutsiooni tõelisteks keskusteks. Nad relvastasid töölisi, asutasid Punakaardi, valmistasid ette relvastatud ülestõusu.

Oktoobri algul Lenin, varjates end kodanliku valitsuse eest, ilmus Petrogradi, et asuda ülestõusu etteotsa. Lenin rääkis, et tööliste võit on nüüd kindlustatud, et tuleb jalamaid alustada relvastatud ülestõusu, kukutada kodanlik valitsus, menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid ning kehtima panna nõukogude võim.

54. Sotsialistlik revolutsioon võitis.

Võidukas ülestõus 25. oktoobril (7. novembril) 1917. Bolševike partei valmistus viimaseks otsustavaks lahinguks — kodanliku võimu kukutamiseks relvastatud jõuga. Ülestõusu aeg oli õnnelikult valitud. Maailmasõda kestis. Venemaal järgnes enamik töölisi bolševikele. Kokku-

V. I. Lenin juhtimas ülestõusu oktoobripäevil 1917.

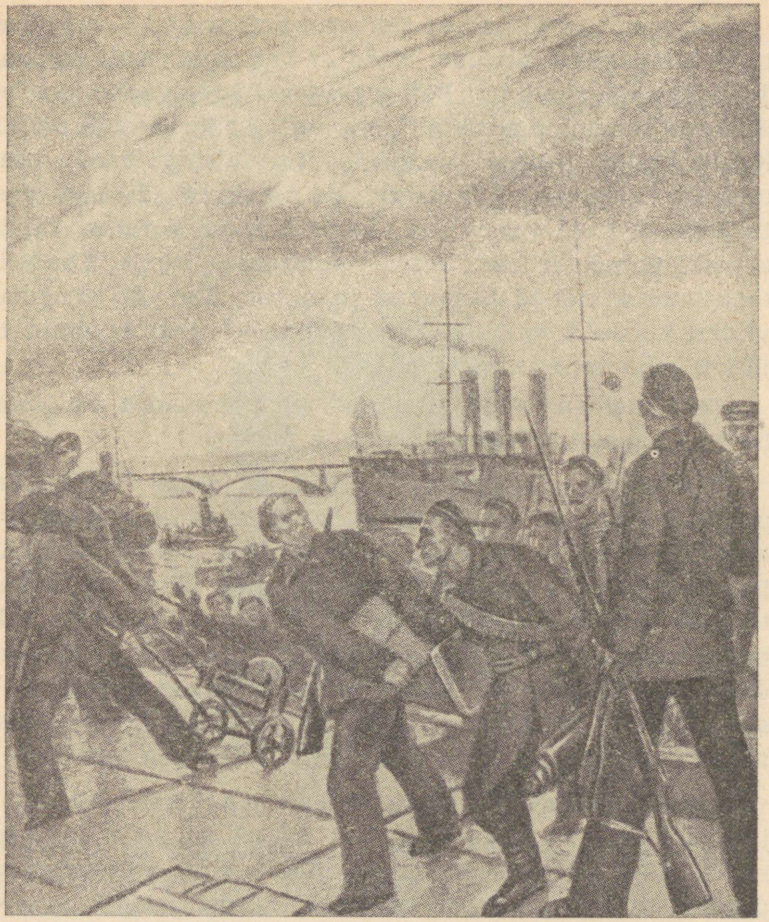
lepet taotlevad menševike ja sotsialistide-revolutsionääride parteid kaotasid töötajate usalduse. Paljud tööliste ja soldatite saadikute nõukogud olid bolševike käes. Töölistel olid oma tugevad ametiühingud ja Punakaart. Talupojad ei tahtnud oodata Asutava Kogu kokkukutsumist, nagu seda neile soovitasid kokkuleppemehed sotsialistid-revolutsionäärid ja menševikud, ning läksid kaasa bolševikega, kes nõudsid mõisnike maade viivitamatut ülevõtmist. Nad

ajasid mõisnikud mõisadest välja ja hakkasid maid üle võtma. Sõdurid ei tahtnud jätkata sõda. Nad hülgasid Kerenski käsu — sõdida võiduka lõpuni — ja nõudsid rahu. Kerenski ajutise valitsuse vastu tõusid üles mitte ainult Vene töölised ja talupojad, vaid ka Taga-Kaukaasia, Ukraina, Valge-Vene, Kesk-Aasia ja Soome rahvad. Bolševikud valmistasid energiliselt ette ülestõusu. Selle plaan oli hoolikalt välja töötatud.

Kuid kõige otsustavamatel ülestõusu ettevalmistamise päevadel Kamenev ja Zinovjev meelega, Trotski aga oma hoopleva lobisemisega reetsid kodanlusele ülestõusu plaanid ja tähtajad. Ajutine valitsus, saanud reetjate kaudu ülestõusust teada, mobiliseeris kiires korras temale truuks jäänud väeosad võitluseks ülestõusuga. Kuid kodanluse võimupäevad olid loetud. Bolševike partei Keskkomitee moodustas ülestõusu juhtimiseks löögikeskuse seltsimees Staliniga eesotsas. Täites Lenini korraldust, alustas löögikeskus ülestõusu **24. oktoobril 1917.** Selle juhtimisele asus Lenin.

Nagu üks mees tõusid üles bolševike partei kutsel punakaartlased, revolutsioonilised sõdurid ja Kroonlinna meremehed. Vaprus, revolutsiooniline pinge ja revolutsioonilise sõdurite distsipliin sooritasid ruttu oma töö. Kõik valitsusasutised ja sõjalised punktid Petrogradis võeti üle punakaartlaste poolt. Talvepalees kindlustasid end ajutise valitsuse ministrid koos ohvitseride ja junkrute väeüksustega.

25. oktoobril piirasid revolutsioonilised sõjaväed palee ümber. Revolutsiooniline ristleja „Avrora" ja kolm miinilaeva sõitsid Neeva jõele. Palee piiramine kestis õhtuni. Saabus pimedus. Ainult määratu suur Talvepalee oli valgustatud. Ööseks võitlus tugevnes. Hakkasid ragisema kuulipildujad. Kostsid kogupaugud püssidest. Algas vastasti-

Revolutsioonilised madrused lähevad ründama Talvepaleed oktoobris 1917.

kune tulistamine palees asuvate sõjavägede ja pealetungivate revolutsionääride vahel. Punakaartlased alustasid tormijooksu paleele.

Talvepalee vallutamist juhtivad bolševikud tegid piiratuile ettepaneku alistuda. Need ei vastanud. Anti signaal. Talvepaleele avati tuli Petropavlovski kindluse kahureist. Kõmasid suurtükid ristlejalt „Avrora". Kahurväe tuli mõjus. Kuulipildujad palees vaikisid. Revolutsioonilised väed tungisid paleesse. Ohvitserid ja junkrud jätkasid veel tulistamist, kuid varsti nad alistusid. Kitsa koridori kaudu astusid punakaartlased lossi ümmargusse tuppa. Laudade taga istusid mõned hirmunud inimesed. See oli Venemaa viimne kodanlik valitsus. Kerenskit nende seas ei olnud, ta jõudis põgeneda ja peitu pugeda.

Revolutsiooni nimel kuulutati kõik ministrid vangistatuks. Vangistatud ministrid viidi kindlusse.

Proletaarse revolutsiooni võit kogu maal. Töölisklass pühitses võitu. 25. oktoobril lugesid petrogradlased sügava liigutusega Lenini kirjutatud üleskutset. Selles ta kirjutas, et ajutine valitsus on langenud ning võim on läinud tööliste ja soldatite saadikute nõukogude kätte. Asi, mille eest võitles rahvas: sõja lõpetamine, mõisnike maaomandusõiguse tühistamine, nõukogude valitsuse loomine — see kõik on kindlustatud. Nüüd võis võitluseks laostumise vastu sisse seada tööliste kontrolli vabrikuis ja tehastes.

Samaaegselt avati II ülevenemaaline tööliste ja soldatite saadikute nõukogude kongress. Lenin esitas ja kongress kinnitas kolm esimest suure proletaarse revolutsiooni dekreeti: rahust, maast ja võimust.

Rahudekreet tegi kõigile sõdivatele riikidele ettepaneku astuda viibimata läbirääkimistesse sõja lõpetamise ja rahu sõlmimise üle üheõigusluse alustel.

Maadekreet hävitas mõisnikuseisuse, tühistas eraomandusõiguse maale ja andis maa kõigi töötajate kasu-

tada. Talupojad said nõukogude võimult üle 150 miljoni hektaari maad.

Võimudekreet andis kogu võimu riigis nõukogude kätte. Meie maast sai Nõukogude Vabariik.

Kongress valis Ülevenemaalise Kesk-täitevkomitee ja Rahvakomissaride Nõukogu.

Jakov Mihhailovitš Sverdlov
(1885—1919).

Rahvakomissaride Nõukogu etteotsa asus seltsimees Lenin. Rahvuste rahvakomissariks valiti seltsimees Stalin.

Varsti pärast kongressi valiti seltsimees Sverdlov Ülevenemaalise Kesk-täitevkomitee esimeheks.

Sõnum Petrogradi proletariaadi võidust levis kiiresti üle kogu maa. Terves reas linnades tuli töölistel pidada ägedaid lahinguid, et haarata võimu enda kätte.

Moskvas vallutasid ohvitserid ja junkrud Kremli ja rea suuri hooneid. Töölistel-punakaartlastel tuli kaevata

kaitsekraave ja pidada lausa sõda kontrrevolutsionääridega. Nädal aega kestsid lahingud Moskvas. Alles suurtükitulega sundisid töölised ja sõdurid ohvitsere ja junkruid alistuma.

Kõigist Venemaa linnadest lendasid Petrogradi telegrammid ja teated võimu üleminekust nõukogudele. Siberi, Kesk-Aasia, Valge-Vene, Volgamaa ja Dnepri vasakul kaldal asuva Ukraina rahvad vabanesid nõukogude valitsuse abil mitme sajandi pikkusest kodanluse ja mõisnike survest.

Sotsialistliku nõukogude revolutsiooni võit on niisiis seletatav järgmiste põhjustega:

1) Sotsialist-revolutsionäär Kerenski kodanlik valitsus oli tööliste ja talupoegade silmis lõplikult läbi kukkunud. Kerenski püüdis jätkata sõda võiduka lõpuni, kuid töölised, talupojad ja sõdurid nõudsid sõja lõpetamist ja rahu sõlmimist. Kerenski taotles maade säilitamist mõisnikele, töölised ja talupojad aga nõudsid mõisnike maa viivitamatut äravõtmist talupoegade kasuks. Kerenski püüdis taltsutada töölisi, töölised ja talupojad aga nõudsid vabrikantide ja töösturite taltsutamist ja töölisorganisatsioonide kontrolli teostamist nende üle.

2) Teine põhjus seisab selles, et nende nõudmiste põhjal tekkis ja kujunes tööliste ja talupoegade tugev liit tööliste ja soldatite saadikute nõukogude näol kodanliku ajutise valitsuse ja tema käsilaste — sotsialistide-revolutsionääride ja menševike — vastu, bolševike partei toetuseks.

3) Kolmas põhjus seisab selles, et töölised ja talupojad suures enamikus lahkusid kokkulepet taotlevaist sotsialistidest-revolutsionääridest ja menševikest ning koondusid bolševike partei ümber, tunnistades selle oma juhiks ja suunajaks.

Vladimir Iljitš Lenin (1870—1924).

Ilma nende põhjusteta poleks Oktoobrirevolutsioon võitnud.

Bolševike partei organiseerib Nõukogude riiki. Suure proletaarse revolutsiooni võidu esimestest päevadest peale asusid Lenin ja Stalin organiseerima Nõukogude riiki kui kõigi rahvaste vennalikku sotsialistlikku liitu. Venemaa rahvad said nõukogude võimult täieliku vabastuse, mida polnud ühelgi rahval maailmas.

Tööliste kontrolli sisseseadmine vabrikutesse.

Varsti pärast rahu- ja maadekreedi avaldamist anti välja tööliskontrolli dekreet. Tööliskontroll seati sisse kapitalistide üle vabrikuis ja tehastes saaduste tootmise üle, kõigi saaduste ja toormaterjalide säilitamise, ostu ja müügi üle.

Rahvakomissaride Nõukogu kuulutas välja, et ta keeldub välisriikidele tasumast igasuguseid võlgu.

Kuid pealinnades ja maa keskustes lüüa saanud nõukogude võimu vaenlased — mõisnikud, kapitalistid, kindralid ja papid ning nendega ühes ka menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid — põgenesid Vene piirimaadele.

Nad püüdsid endid kindlustada Doni ääres, läänepoolses Ukrainas, Kaukaasias, Orenburgi rohtlais ja Siberis ning organiseerida sõjakäiku nõukogude võimu vastu. Kuid oma jõude oli neil vähe, töölised ja talupojad ei ühinenud nendega. Mässud ja vandenõud, mida korraldasid menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid, kukkusid läbi. Punakaardist ja võitluseks kontrrevolutsiooniga asutatud Ülevenemaalisest Erakorralisest Komisjonist (VTšK), mille eesotsas seisis F. E. Dzeržinski, piisas selleks, et likvideerida need sotsialistide-revolutsionääride, menševike ja nende liitlaste kadettide salanõud.

Nõukogude võimu võitlus kontrrevolutsiooniliste sepitsustega muutus pisut raskemaks siis, kui kadettidest ja sotsialistidest-revolutsionääridest-menševikest mässajaile hakkasid otsest sõjalist toetust andma kapitalistlikud riigid. See oli kapitalistlike riikide sõjaline interventsioon (vahelesegamine) nõukogude võimu ja nõukogude korra vastu. Nõukogude võitlus interventsiooni vastu kestis tervelt kolm aastat.

XIII. SÕJALINE INTERVENTSIOON. KODUSÕDA.

55. Nõukogude võitlus rahu pärast. Ukraina vallutamine sakslaste poolt.

Rahu Saksamaaga. Kuigi sõda kestis, polnud vana Vene armee enam suuteline võitluseks ja jooksis rindelt koju. Vagunite katustel, puhvreil ja rongide pidureil pöördusid sõdurid tagasi koju. Sõjaga kurnatud maa ja armee vajas hingetõmmet. Dekreedi põhjal, mis võeti vastu II nõukogude kongressil, pöördus Rahvakomissaride Nõukogu kõigi sõdivate riikide poole ettepanekuga sõlmida üldine rahu. Inglise ja Prantsuse valitsus, kellega siis ühinesid ka Ameerika Ühendriigid, vastasid sellele ettepanekule vaikimisega. Saksamaa ja tema liitlased, enam nõrgestatud sõja tõttu kui Inglis- ja Prantsusmaa, astusid nõukogude võimuga rahuläbirääkimistesse. Saksamaa tahtis endale jätta osa Venemaalt võetud maid. Upsakail saksa kindraleil tuli pidada läbirääkimisi Nõukogudemaa tööliste ja talupoegade saadikutega. Sakslased seadsid Nõukogude delegatsioonile röövellikke rahutingimusi.

Et vana armee oli lagunenud, noor regulaarne Punaarmee aga polnud veel loodud ega võinudki olla loodud nii lühikese ajaga, siis ei saanud Nõukogud enam sõda jätkata. Sellepärast kohustas Lenin delegatsiooni hulka kuuluvat Trotskit alla kirjutama rahulepingule sakslastega.

Kuid Trotski, toimides ilmselt sakslaste kasuks ja provotseerides neid uuele pealetungile relvastumata Nõukogudemaa vastu, ajas rahuläbirääkimised nurja. Sakslased kasutasid seda, alustasid uut pealetungi Petrogradile. Lenini pealekäimisel sõlmiti sakslastega Bresti linnas kiiresti rahu. See oli Bresti rahu.

Peale sakslaste poolt haaratud Nõukogude maade loovutamise tuli nõustuda veel teistegi järeleandmistega Saksamaale. Reetur Trotski ja tema käsilane Buhharin püüdsid igati nurja ajada Bresti rahuläbirääkimisi ja reeta noort Nõukogude Vabariiki. Lenin ja Stalin, nõustudes sellise kahjuliku rahuga, ei kaotanud selles, et saabub aeg, millal Saksamaal võidab revolutsioon, kuna samal ajal suudab nõukogude võim Venemaal luua Punaarmee, suudab end kindlustada ja kaotused tagasi võita. Bresti rahu sõlmimisega sai nõukogude võim hinge tagasi tõmmata ja asus rahvamajanduse ülesehitamisele ning P u n a a r m e e loomisele ja tugevdamisele. Punaarmee rajati **1918.** aastal.

Sakslased haaravad Nõukogude maid. Kuigi Nõukogude valitsuse poolt sakslastega sõlmitud Bresti rahu kehtis kogu Nõukogude riigi territooriumil, muuseas ka Ukrainas, ei tahtnud mõned sakslaste poolt äraostetud Ukraina saadikud Nõukogude valitsusele alluda ja sõlmisid sakslastega eraldi rahulepingu. Selle reeturliku lepingu põhjal kuulutati Ukraina mitte nõukogude, vaid kodanlikuks vabariigiks. Kui aga Nõukogud oleksid sellele vastu seisnud, siis sakslased kohustusid abistama oma sõjavägedega Ukraina kodanlikku valitsust, mida siis nimetati Ukraina Raada'ks. Saksa maadeahnitsejad kasutasid seda kokkulepet ja tungisid oma vägedega Ukraina piiridesse. Nad vallutasid Ukraina ja hiljem ka Donimaa ning Gruusia. Oma teekonnal ajas pealetungiv saksa sõjavägi laiali nõukogud, poos bolševikke ja tööliste ning talupoegade võimu toetajaid.

Punaarmee jõud oli siis veel üsna nõrk, kuid ta ei loovutanud sakslastele Nõukogude maid ilma lahinguta.

Donetsi kaevandustöölistest, maakehvikuist ja revolutsioonilistest madrustest moodustatud tööliste väeosade eesotsas seisis tööliste lemmik, Luganski lukksepp, uljasjulge bolševik, Lenini ja Stalini parimaid õpilasi — Kliment Jefremovitš Vorošilov.

Poolteist kuud panid Vorošilovi väeosad pealetungivatele sakslastele ja valgete kasakate vägedele Donil vastu. Kasakad lõhkusid silla Donil. Valgete kasakate kuulirahe ja mürskude all tegid punased võitlejad silla üle Doni. Osa inimesi töötas, osa võitles kasakatega. Vorošilov julgustas võitlejaid ja oma isikliku vapruse eeskujuga sisendas väeosadele kindlust ja oskas punased viia üle Doni Tsaritsõni (nüüd Stalingrad).

Saksa ja Austria sõjavägi hõivas kogu Ukraina. Sakslased seadsid Ukraina hetmaniks ukraina suurmõisniku, tsaari kindral Skoropadski; nad andsid mõisnikele tagasi maa ja kapitalistidele vabrikud.

Töölisorganisatsioonid olid Ukrainas keelatud. Kuul, võllas ja irvitused said Ukraina töölisklassile ja talupoegadele osaks mõisnike, kapitalistide ja saksa sõdurite poolt. Sakslased võtsid talupoegadelt loomad, tuhnisid aitadest välja teravilja. Iga päev lahkusid rongid Saksamaale ja Austriasse Ukraina vilja, suhkru, peki, liha, sõe ja rauamaagiga. Saksa vallutajate riisumised ja vägivald kihutasid Ukraina töölisi ja talupoegi võitlusse. Eriti kuulsaks sai oma vapruse tõttu võitluses sakslastega raudteelase poeg Nikolai Štšors. Ta võitles niisama sangarlikult Ukraina tööliste ja talupoegade vaenlastega kui vene rahva kangelane Vassili Ivanovitš Tšapajev. Kuid kaua ei pidanud sakslased Ukrainas vastu. Saksa sõdurid kaitsesid end suuri vaevu Ukraina ülestõusnud tööliste ja talupoe-

gade vastu. Ja kui 1918. aasta lõpul Saksamaal puhkes revolutsioon, hajusid saksa sõdurid Saksamaale. Ukraina sai jälle nõukogude maaks.

Sakslastega tehtud röövellik Bresti rahu tühistati nõukogude võimu poolt.

56. Nõukogude Vabariik interventsiooni ja kontrrevolutsiooni rõngas.

Vabrikud ja tehased — riigi omand. Võitlus leiva pärast. Maailmasõja tõttu laostunud Venemaa alustas sotsialistlikku revolutsiooni kogu maa majanduse äärmise languse ajal. Vabrikandid ja töösturid ei tahtnud alistuda tööliskontrollile. Nad rikkusid ja lõhkusid masinaid, ei teinud neile remonti, jätsid vabrikud ja tehased ilma toormaterjali ja kütteta või sulgesid oma ettevõtted hoopis. Nende vaenlastega, kes sel teel püüdsid lämmatada revolutsiooni, alustas nõukogude võim otsustavat võitlust.

Kapitalistidelt võeti pangad, raudteed ja hiljem vabrikud ning tehased. 1918. aastal muutusid kapitalistide ettevõtted Nõukogude riigi omandiks. Vabrikuisse ja tehastesse pandi direktoreiks töölised ja nõukogude insenerid. Kuid mitmeid vabrikuid ja tehaseid ei saadud kütte- ja toormaterjali puuduse pärast kohe käima panna.

Kogu maale ei jätkunud leiba. Kulakud, revolutsiooni loomastunud vaenlased, matsid vilja maa sisse, määndasid seda, müüsid ülikõrge hinna eest spekulantidele, et ainult mitte anda leiba Nõukogude riigile ja Punaarmeele. Vilja juurdevedu viljarikastest rajoonidest Venemaa tööstuskeskustesse oli ära lõigatud nõukogude võimu vastu ülestõusnud kontrrevolutsionääride ja interventide poolt. Nälg ähvardas revolutsiooni hävitada.

Lenini üleskutse kohaselt lõid töölised toitlustamissalku, et koguda vilja ülejääke külades ja võidelda kulakute vastu. Lenini ettepanekul organiseeriti külades kehvikute komiteed (kombedid). Need aitasid toitlustamissalkadel kulakuilt vilja korjata, andsid kehvikuile kulakuilt äravõetud hobuseid ja kariloomi.

Partei ja kehvikute komiteede poolt tõmmati ka keskmised talupojad töölisklassiga ja kehvikutega liitu ning sõprusse. Keskmise jõukusega talupojad nägid, et nõukogude võim, kes andis neile maad, kaitseb neid mõisnike eest ja lööb vaenlasi, ning hakkasid koos töölisklassi ja kehvikutega võitlema nõukogude eest.

Inglismaa, Prantsusmaa ja Jaapan alustavad sõjalist vahelesegamist (interventsiooni) Nõukogudemaal. Välismaa kodanlus kartis, et revolutsioonilise tulekahju sädemed süütavad revolutsiooni kogu maailmas. Välismaa kapitalistid ei suutnud leppida ka sellega, et nad ei saa enam suuri sissetulekuid oma kapitalidelt, mis nad enne revolutsiooni olid mahutanud Vene ettevõtetesse. Koos vene mõisnike ja kodanlusega alustasid Inglismaa, Prantsusmaa ja Jaapani valitsused kodusõda nõukogude võimu vastu. Kevadel 1918 alustasid tšehhid, kes Maailmasõjas venelaste kätte vangi langesid, Prantsusmaa toetusel kontrrevolutsioonilist ülestõusu Nõukogude-Vene vastu. Sotsialistid-revolutsionäärid ja menševikud koos tšehhidega vallutasid osa Volgamaad, Uurali ja Siberi. 1918. aasta suvel tegid inglased Arhangelskis Valge mere ääres oma sõjavägedega dessandi ja aitasid kohalikel valgekaartlastel kukutada nõukogude võimu. Vladivostokis teostasid dessandi jaapanlased.

Kõiki neid kodanlikke riike, kes alustasid sõda nõukogude võimu vastu, nimetati siis Ententeiks (loe: antaant), mis tähendab liitu ehk liitlasi.

Liitlased korraldasid ülestõuse mitmes Nõukogude-Vene linnas kadettide, menševike ja sotsialistide-revolutsionääride abil. Kodanlus palkas bandiite revolutsiooni juhtide tapmiseks. Tapeti bolševik Uritski ja Petrogradi tööliste lemmik-oraator bolševik Volodarski. Sügisel 1918 sooritati pärast miitingut ühes Moskva tehases V. I. Leninile atentaat, mille korraldasid sotsialistid-revolutsionäärid koos buhharinlastega ja trotskistidega. Verest tühjaks jooksev Lenin viidi koju. Palju päevi võitles Vladimir Iljitš surmaga. Kõik töötajad jälgisid Iljitši haiguse käiku. Kergendus- ja rõõmuohe pääses töötajate hulgas valla, kui paranenud Iljitš riigi valitsemise juurde jälle tagasi pöördus.

Selleks ajaks vallutasid Ententi riigid Valge mere kaldad, Uurali ja Siberi. Valgekasakad püüdsid vallutada Tsaritsõni — suurt linna Volga ääres — ja ära lõigata vilja juurdevedu maa keskustesse. Bolševike Keskkomitee saatis Tsaritsõni kaitseks seltsimees Stalini. Siin kohtus Stalin Vorošiloviga, kes tuli Punaväe osadega Donbassist. Päevad ja ööd, ilma puhkuseta, töötas Stalin Tsaritsõni rinde kindlustamisel. Ta rookis välja reetjad, kes tungisid Punaarmee tagalasse, hoolitses sõjaväe relvastamise ja varustuse eest, saatis Volgat mööda vilja Moskva, Petrogradi ja teiste linnade töölistele. Valgekasakad püüdsid mitu korda vallutada Tsaritsõni, kuid asjata. Stalin ja Vorošilov andsid kasakaile hoobi hoobi järel ja hoidsid endi käes selle tähtsa linna Volga ääres.

Koos Tsaritsõniga võitles valgete vastu ka Astrahan, kus Punaarmee eesotsas seisis seltsimees Kirov. Valgetel ei õnnestunudki Astrahani vallutada.

Kodusõda Taga-Kaukaasias ja Kesk-Aasias. Saksamaa aitas gruusia rahva vaenlasi — menševikke — kindlustada end Gruusias. Suure verevalamisega saavutasid menševi-

kud võimu Gruusias. Nad lasksid maha palju töölisi ja talupoegi, kes võitlesid nõukogude võimu eest.

Ka Armeenia töölistel ja talupoegadel ei õnnestunud end kohe kodanluse ikkest vabastada. Armeenias toetasid liitlased armeenia rahva vaenlasi — dašnakke.

Türklased plaanitsesid Aserbaidžanis Bakuu vallutamist selle laialdase naftatööstusega. 1918. aastal oli Bakuus nõukogude võim. Bakuu nõukogu eesotsas seisis bolševik Stepan Šaumjan ja teised vanad bolševikud — seltsimees Stalini sõbrad ja õpilased. Bakuu natsionalistid kutsusid suvel 1918 Inglise väed Bakuusse selle ettekäändega, et päästa linn türklaste käest. Vallutanud linna, vangistasid inglased Šaumjani, Azizbekovi, Džaparidze ning teised Bakuu komissarid, arvult 26 inimest, viisid nad Turkmeeniasse ja lasksid seal maha.

Inglased hävitasid nõukogude võimu Turkmeenias ja seadsid sisse neile igati kuulekate valgekaartlaste — sotsialistide-revolutsionääride ja menševikkude võimu.

Hiivas ja Buhhaaras aitasid inglased säilitada võimu usbeki rahva vaenlastel — Hiiva khaanil ja Buhhaara emiiril.

57. Revolutsioon Lääne-Euroopas.

Novembrirevolutsioon Saksamaal. Suur proletaarne revolutsioon Venemaal jagas kogu maailma kahte laagrisse. Ühel kuuendikul maakerast, Venemaal, jäi kindlalt püsima proletariaadi — sotsialismi ehitaja — võim.

Nagu tuletorn valgustas Nõukogude-Venemaa kapitalistlike maade tööliste teed sotsialismi võidule.

Esimestena Lääne-Euroopa töölistest tõusid üles saksa proletaarlased. Saksamaa lüüasaamine Maailmasõjas kiirendas masside avalikku meelepaha. **1918. aasta novembris**

puhkes Saksa linnades, tööliskeskustes, armees ja mereväes laevadel ülestõus. Ülestõus kandus varsti ka Austriasse.

Töölised tõukasid Saksamaa ja Austria-Ungari keisri troonilt. Koos oma kindralite ja lähikondlastega põgenesid need rahva viha eest teistesse maadesse. Saksamaal ja Austrias kuulutati välja vabariik.

Saksamaal hakati organiseerima nõukogusid, kuid neis, nagu selgus, oli suur hulk revolutsiooni reetjaid — saksa menševikke, sotsiaaldemokraate.

Kodanlus ja tema truud teenrid — sotsiaaldemokraadid hakkasid looma relvastatud väeosi võitluseks töölistega. Need väesalgad purustasid tööliste ülestõusud, kes võitlesid kogu võimu ülevõtmiseks nõukogude kätte. Tööliste ülestõus Saksamaa pealinnas Berliinis, mis puhkes 1919. a. alguses, suruti valgekaartlaste poolt maha. Hulk töölisi hävis revolutsioonilisis lahinguis, tuhanded revolutsiooni parimad võitlejad heideti türmi.

Areteeriti ja tapeti saksa tööliste juhid Karl Liebknecht ja Rosa Luxemburg.

Proletariaadi ülestõus lämmatati. Kodanlus ja tema liitlased — sotsiaaldemokraadid — asusid võimule. Mõne aja pärast heitis kodanlus sotsiaaldemokraadid valitsusest välja.

Nõukogude vabariigid Baieris ja Ungaris. Ainult ühes Saksamaa osas, Baieris, võitsid töölised **1919.** aastal kodanluse ja seadsid sisse oma võimu — nõukogude vabariigi.

Saksa kodanlus mobiliseeris Baieri töölisvalitsuse vastu salgad valgekaartlasi, spioone ja revolutsiooni reetureid. Kahe nädala jooksul tõrjusid Baieri töölised vaenlase rünnakud kangelaslikult tagasi, kuid nende jõud oli nõrk. Töölised said lüüa.

Samal ajal puhkes proletaarne revolutsioon Saksamaa naaberriigis Ungaris. **1919. aasta märtsis** võitis Ungaris nõu-

kogude võim. Nõukogude vabariigi etteotsa asus töölisvalitsus. Loodi Ungari Punaarmee. Vabrikud, tehased, kaevandused, pangad, raudteed kuulutati töölisriigi omandiks. Pimedaist ja niiskeist keldreist kolisid töölisperekonnad valgeisse, avaraisse, rikastelt võetud majadesse. Seltsimehed Lenin ja Stalin ning kogu Nõukogude rahvas tervitas soojalt Ungari Nõukogude Vabariiki. Kuid väikest Nõukogude-Ungarit ründasid igast küljest kodanlike naabermaade sõjaväed. Nõukogude-Ungari lämmatati nende poolt.

Kommunistlik Internatsionaal. Saksa ja Ungari revolutsioon sai lüüa sellepärast, et neis maades polnud veel revolutsioonilist bolševike parteid. Töölised järgnesid reetureile — II Internatsionaali juhtidele. Juba enne Maailmasõda võitles Lenin nende äraandjatega. Maailmasõja ajal alustas Lenin võitlust uue, III Internatsionaali, Kommunistliku Internatsionaali loomiseks.

Revolutsiooni päevil tekkisid Läänes — tööliste streikide ja talupoegade rahutuste ajal, mis tugevnesid Maailmasõja järel — terves reas Euroopa maades kommunistlikud parteid.

2. märtsil 1919 tulid paljudest maadest: Saksamaalt, Inglismaalt, Prantsusmaalt, Poolast, Šveitsist, Iraanist, Norrast, USA-st, Hiinast, Koreast — riskides eluga, varjates end jälitavate spioonide eest, — Moskvasse esimesele kongressile (koosolekule) kogu maailma kommunistlike parteide esindajad.

Sel kongressil asutati Kommunistlik Internatsionaal (Komintern) — kogu maailma töölisklassi juhtiv organ.

Kongressil valiti Kominterni Täitevkomitee. Selle asukohaks määrati Nõukogude Moskva.

58. Koltšaki, Denikini ja Judenitši purustamine.

Koltšak — liitlaste käsilane. Liitlaste kodanlus otsustas Venemaa nõukogud hävitada. Ta saatis oma sõjaväed Põhja-Venemaale, Siberisse, Kesk-Aasiasse, Kaukaasiasse, Ukrainasse. Liitlased organiseerisid armeesid ja vene kontrrevolutsiooniliste kindralite pealetunge Moskvale.

1918. aastal kuulutasid liitlased S i b e r i s tsaari admirali Koltšaki Venemaa ülemvalitsejaks. Nad hankisid Koltšakile suurtükke, mürske, püsse ja sõdurimundreid.

Koltšak lõi valge armee. Ta laskis armutult maha töölisi, peksis ja tappis talupoegi. Kõikjal Siberis seadis ta jalule tsaariaegse korra.

Igast Venemaa nurgast jooksis Koltšaki juurde kokku tsaari ohvitsere, mõisnikke, kapitaliste ja pappe, nähes temas oma huvide parimat kaitsjat. Koltšak alustas varsti pealetungi Nõukogude Venemaale.

Tal õnnestus vallutada Permi linn.

Koltšaki hävitamiseks bolševike partei mobiliseeris ja paiskas rindele oma parimad jõud. Uuralis kindlustasid bolševikud rinde ja pidurdasid valgete armeede pealetungi.

1919. aasta k e v a d e l alustas Koltšak liitlaste käsul sõda Nõukogude-Venemaa vastu. Idast ähvardas nõukogude võimu hirmus oht. Koltšakile abiks liikus lõunast kindral Denikin, läänest suundus Petrogradi peale kindral Judenitš. Igast kaarest ähvardasid nüüd Nõukogude rahvast vaenlased, keda varustasid välismaa kapitalistid.

Kuid tähtsaimaks vaenlaseks oli tol ajal Koltšak. Tema vastu juhiti ka Punaarmee peajõud. Punaarmee võitlejad sõdisid ennastsalgavalt Koltšaki armeega. Punased komandörid ja poliitilised komissarid-bolševikud läksid koos

võitlejatega rasketel silmapilkudel pealetungile ja paiskusid esimestena rünnakule koltšaklaste vastu, sütitades punaarmeelasi oma vapruse, julguse ja kartmatusega.

Punaarmee jõude juhtis siin M. V. Frunze. Tema juhtimisel lõi Punaarmee purustavalt Koltšakki Volgamail ja Uuralis 1919. aastal. Frunze armees hakkas silma paistma rahvakangelane Vassili Ivanovitš Tšapajev. Valged kartsid Tšapajevi diviisi nagu tuld. Koltšak saatis Tšapajevi vastu korduvalt sõjavägesid, mis ületasid mitmekordselt Tšapajevi väeosad, kuid siiski lahkus Tšapajev võitjana lahinguist valgetega. Kuid hiljem, piiratuna valgearmee poolt, hukkus Tšapajev ühes oma väesalgaga.

Vassili Ivanovitš Tšapajev, kodusõja kangelane.

Üksikuist kaotusist hoolimata purustas Punaarmee **1919. a.** sügisel Koltšaki lõplikult ja ajas ta armee jäänused Uurali taha, Siberisse.

Sel ajal tõusid Siberi töölised ja talupojad üles Koltšaki vastu ja moodustasid kõikjal partisanide salku.

1919. aasta detsembrikuus alustasid Irkutski töölised ülestõusu ning võtsid kinni Koltšaki ja tema ministrid. Revolutsioonilise komitee poolt lasti Koltšak maha.

Punaarmee pühitses Siberis võitu.

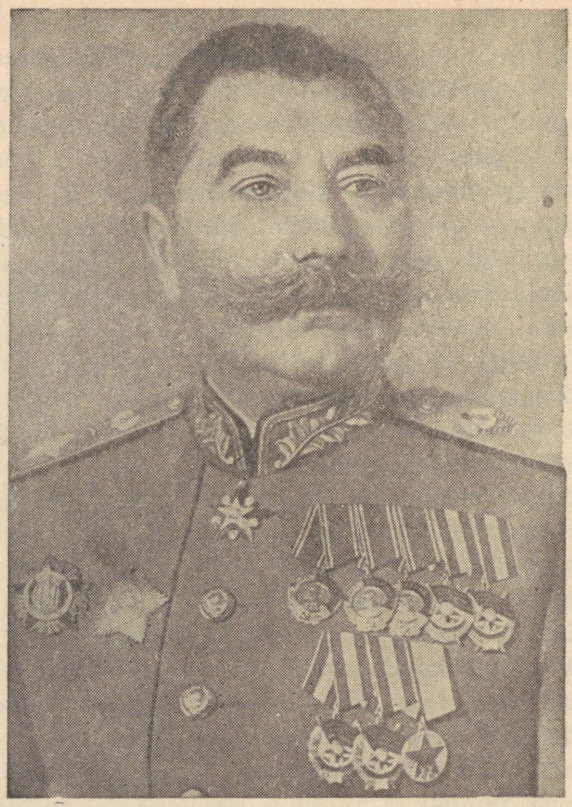
Välismaa intervendid-vallutajad olid sunnitud põgenema Lääne- ja Ida-Siberist. Punaarmee kihutas nad meie maalt välja Siberi partisanide — vene tööliste ja talupoegade, burjaat-mongolite, jakuutide, evenkide, oirootide ja teiste Siberi rahvaste abil.

Denikin ja Judenitš — liitlaste käsilased. Koltšaki hävitamine ei pannud seisma liitlaste võitlust Nõukogude Vabariigi vastu. Välisriigid organiseerisid uut pealetungi Nõukogudemaale. Lõunas oskas kindral Denikin saavutada edu ja vallutada rea rajoone Donil ning Ukrainas. Liitlased andsid talle sõjalist abi nagu Koltšakilegi. Denikin kogus mobiliseeritud elanikest ja valgekasakatest suure valgete armee ning suunas selle kontrrevolutsiooniliste ohvitseride juhtimisel liikuma Moskva peale.

Nõukogude võim võttis kokku kõik jõud Denikini vastu. Lenin pöördus kirjaga kõigi partei organisatsioonide poole ja kutsus neid üles: „Kõik võitlusse Denikini vastu." Bolševike partei saatis oma paremad pojad lõunarindele. Tuhanded töölised ja talupojad astusid partei ridadesse ja läksid rindele. Paljud kommunistlike noorte organisatsioonid siirdusid võitlusse terves koosseisus. Rea kommunistlike noorte komiteede ustel võis näha kuulutusi: „Komitee on suletud, kõik läksid rindele." 1919. aasta sügiseks võis Punaarmee lugeda oma ridades kuni kaks ja pool miljonit võitlejat tööliste ja talupoegade hulgast.

Partei Keskkomitee tegi Denikini hävitamise ülesandeks seltsimees Stalinile. Seltsimees Stalin tutvus kiiresti raske seisukorraga rindel ja töötas välja Denikini valgekaartlaste hävitamise plaani.

Selleks ajaks oli Denikin juba vallutanud kogu Ukraina ja lähenes revolutsiooni südamele — Moskvale. See oli revolutsiooni kõige kardetavam aeg. Vallutades Nõukogude territooriumi, seadis Denikin kõikjal jalule mõisnike

Semjon Mihhailovitš Budjonnõi.

ja kapitalistide võimu. Ta andis mõisnikele üle maad, vabrikantidele vabrikud ja tehased, võttis elanikelt ränki makse, laskis maha kommuniste ja nõukogude võimu eest võitlevaid töölisi ning talupoegi. Denikini ohvitserid põletasid külasid, korraldasid juutide pogromme (rüüstamisi).

Punaarmee ülesandeks oli — hävitada pealetungivad valgekaartlased. S. M. Budjonnõi ratsakorpus ründas

oktoobris 1919 Denikini polkusid. Budjonnõi lendas oma võitmatu ratsaväega tuuleiilina Voroneži peale ja hävitas valgete ratsaväe otsustava löögiga.

Ratsaväe kannul liikusid Orjoli poolt valgete suunas Punaarmee löögipolgud. Siin juhtis pealetungi sm. Ordžonikidze. Denikini valge armee ei suutnud punaste hävitavale survele vastu panna ja tõmbus lõuna poole.

Talvetuisus kiilasjääl jätkasid punaarmeelaste polgud ja Budjonnõi ratsavägi peaaegu vahetpidamata valgete jälitamist ikka kaugemale ja kaugemale Musta mere suunas. Deniikinlased taganesid paanikas, nende tagalas tekkisid partisanide ülestõusud. Eriti laialt haarasid need Põhja-Kaukaasiat. Seltsimees Kirovi ja teiste bolševike juhtimisel sooritasid mägirahvaste töölised ja talupojad kiirrünnakuid deniikinlastele. Ülestõusjad võtsid valgetelt linnu, hävitasid mõisnikke, ohvitsere. Suuremad salgad pidasid lausa lahinguid valgete vägedega.

Üheaegselt Denikiniga saatsid liitlased temale abiks Petrogradi peale kindral Judenitši armee. Judenitš lähenes Petrogradile 1919. aasta oktoobris.

Terasmüürina tõusid Petrogradi töölised revolutsiooni esimese linna kaitseks. Päevad ja ööd kaevasid töölised ja nende perekonnad kaitsekraave ja püstitasid traattõkkeid. Petrograd muudeti võitmatuks kindluseks. Kümned tuhanded töölised ja kommunistlikud noored asusid Petrogradi kaitsjate ridadesse. Nad asusid pealetungile ja andsid Judenitšile 1919. aasta lõpul surmava hoobi. Tema armee jäänused paisati Eestisse.

Liitlaste sõjakäik lõppes ka seekord valgete kindralite täieliku hävitamisega. Denikin ja Judenitš põgenesid välismaale. Liitlased viisid oma väed kiiresti Nõukogudemaalt välja. Punaarmee kihutas nad minema Arhangelskist ja Murmanskist. Ukraina ja Põhja-Kaukaasia rahvad said

vabaks mõisnike, kapitalistide, tsaari kindralite ja välismaiste vallutajate rõhumisest. Punaarmee aitas neil muutuda Nõukogudemaa täieõiguslikeks kodanikeks.

Ainult Krimmis asusid veel kindral Wrangel ja Denikini vägede jäänused. Kuid läänest koondas Poola liitlaste käsul jõude uueks Nõukogude-Venemaa ründamiseks.

59. Sõda poola panidega. Wrangeli hävitamine.

Sõda valge Poolaga. Saabus aasta 1920. Liitlased jätkasid võitlust Nõukogude Vabariigiga. Nüüd ässitasid nad Nõukogude vastu Poola.

Iseseisva riigina oli Poola jalule seatud alles 1918. aasta lõpul. Suur proletaarne revolutsioon jättis poola rahvale õiguse lahti lüüa Venemaast. Poola panid, olles võimul Poolas, ei hinnanud seda. Veel 1919. aastal haarasid nad endile Valge-Venes selle pealinna Minski ja osa Ukrainast.

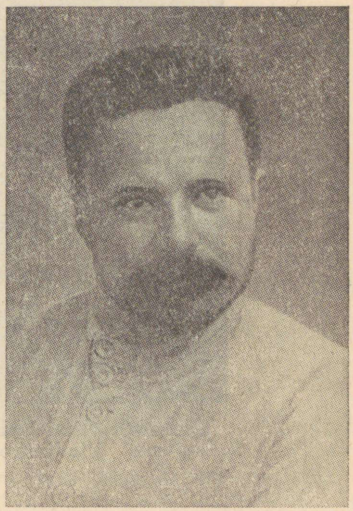
Korduvalt pani Rahvakomissaride Nõukogu poolakaile ette loobuda vallutustest ja vägivallast Valge-Vene ning Ukraina rahuliku elanikkonna vastu ja sõlmida rahu, kuid panid ei tahtnud sellest kuuldagi. Poola panid unistasid Ukraina vallutamisest Musta mereni. Liitlased varustasid poolakaid suurtükkide, kuulipildujate ja püssidega. Prantsusmaa andis neile kuni 135 lennukit ja oma parimaid sõjaspetsialiste. **Kevadel 1920** asusid poolakad sõjakäigule Nõukogude-Vene vastu ja vallutasid Kiievi. Läinud üle Dnepri, valmistus Poola armee ka idapoolse Ukraina vallutamiseks. Poolakad lootsid ühineda Krimmis peatuvate Denikini armee jäänustega, keda juhtis parun Wrangel — ka liitlaste käsilane.

Kiiresti koondati Punaarmee mitmelt rindelt, et lüüa poola vallutajaid. Budjonnõi ratsaarmee paisati Kaukaasia rindelt Poola rindele. Uljad ratsaväelased tegid tuhande-

kilomeetrilise kiirmarsi, lahkumata sadulast. Budjonnõi ratsavägi läks poolakaile seljataha ja lõi neid Kiievi all.

Poolakad põgenesid. Punaväed jälitasid neid peatamatult. Punaarmee vabastas varsti Valge-Vene ja lähenes Poola pealinnale — Varssavile. Kuid Varssavit Punaarmee ära ei võtnud. Sealt tuli taganeda.

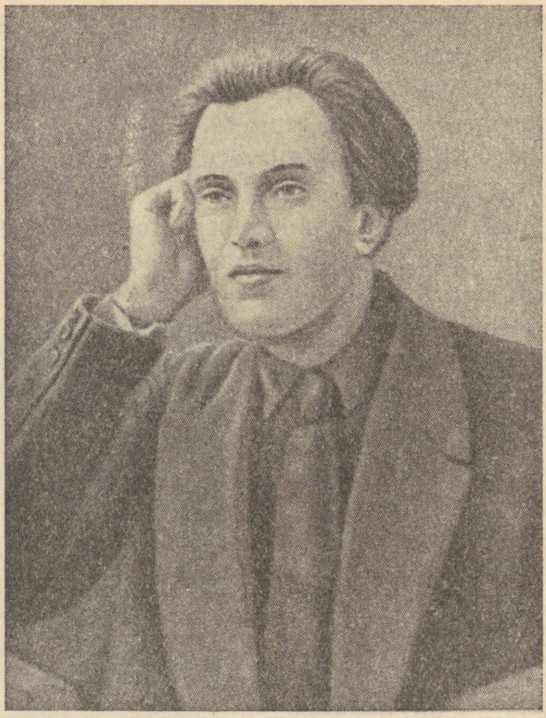
Nõukogude vägede taandumisest hoolimata olid poolakad sõjas kaotanud nii palju jõude, et nad ei suutnud enam peale tungida ja tegid Nõukogude-Venemaale ettepaneku sõlmida rahu. Nõukogude valitsus nõustus rahuga ja **sügisel 1920** lõpetati sõda. Valge-Vene ja Ukraina said tagasi oma maad, mis varem olid vallutatud panide poolt. Kuid osa ukrainlasi ja valgevenelasi, kes elasid Lääne-Ukrainas ja Lääne-Valge-Venemaal, jäid Poola ikke alla.

Mihhail Vassiljevitš Frunze (1885—1925).

Wrangeli hävitamine. Kuid jäi veel üks suur Nõukogude riigi vaenlane — parun Wrangel. Liitlaste abiga ehitas Wrangel Krimmi maakitsusel Perekopi juurde tugevad kindlustused. Partei ja valitsus tegid M. V. Frunzele ülesandeks hävitada Wrangel. Koos Vorošiloviga valmistus Frunze seltsimees Stalini näpunäidete järgi hoolikalt pealetungile.

Algasid ägedad lahingud. Ukrainas lüüa saanud Wrangel jäi varitsema oma kindlustustes Krimmis. Proletaarse revolutsiooni kolmandal aastapäeval algas M. V. Frunze käsul

Valerian Vladimirovitš Kuibõšev (1888—1935).

ööl vastu 8. novembrit tormijooks Wrangeli Perekopi kindlustuste peale. Punavägede pealetung toimus täiesti lagedal maastikul. Valgekaartlased tulistasid punaarmeelasi vägevaist suurtükkidest ja kastsid neid kuulivihmaga kuulipildujaist. Kangelased-punaarmeelased läksid vankumatu müürina valgete betoonkindlustuste vastu. Marutule all tungisid punaarmeelased vaenlase kaevikuisse ja rabasid ta jalust. Lahing Perekopi all lõppes punavägede võiduga. Valgekaartlased põgenesid paanikąs. Wrangel oma

Grigori Konstantinovitš Ordžonikidze (1886—1937).

väe riismetega asus laevadele ja pages Musta merd kaudu oma kaitsjate — liitlaste juurde.

Ei poolakad ega Wrangel aidanud liitlastel purustada nõukogude võimu meie maal. Kolmas ja viimne liitlaste sõjakäik lõppes samuti krahhiga nagu kaks esimestki.

Nõukogude võimu maksmapanek Kesk-Aasias ja Taga-Kaukaasias. Kesk-Aasia elanikkond kannatas kodusõja-aastail hirmsat puudust. Välisvallutajad, kulakud-baid ja mul-

lad organiseerisid bandiitlikke basmaatšide salku Basmaatšid riisusid elanikke ja põletasid kišlakke ja auule. Lenin ja Stalin saatsid Kesk-Aasia töötajatele appi suurel arvul punaväeosi M. V. Frunze ja V. V. Kuibõševi juhtimisel. Liivakõrbetes ja kaljustes mägedes hävitas Punaarmee basmaatšide salgad, vabastades Kesk-Aasia rahvad rõhujate võimust.

1920. aastal hakkasid töötajad usbekid Hiivas khaanivõimule vastu. Nad saavutasid võidu khaani vägede üle ja panid maksma rahvavõimu. Hiiva järel puhkes ülestõus ka Buhhaaras. Töötajad, kelle juurde jõudis Punaarmee, kukutasid emiiri valitsuse ja seadsid sisse rahvavõimu. Samal ajal vabanesid välismaiste vallutajate võimu alt ka turkmeenid.

1920. aasta kevadel algasid Taga-Kaukaasias, kus valitsesid liitlaste toetusel kodanlikud rahvuslased, tööliste ja talupoegade ülestõusud. Neile tuli appi Punaarmee eesotsas sm. Ordžonikidze, Kirovi ja Mikojaniga. Kodanlik võim kukutati ja Taga-Kaukaasia — Aserbaidžani, Armeenia ja Gruusia — rahvad astusid Nõukogudemaa rahvaste sõbralikku perre.

Nüüd olid tööliste ja talupoegade peavaenlased võidetud ja Nõukogudemaalt välja aetud. Nõukogude võim saavutas võidu välismaa ja vene kapitalistide üle seetõttu, et töötajate eesotsas seisis kommunistlik partei. Partei koondas töölised ja talupojad võitluseks vaenlastega ja oskas kõik riiklikud abinõud vaenlaste hävitamiseks ära kasutada.

Suurt abi Nõukogude Vabariigile interventide purustamisel osutasid Saksamaa, Inglismaa ja Prantsusmaa töölised. Nad takistasid raudteel ja merel relvastuse ja varustuse vedu, mida saadeti võitluseks nõukogudega. Nad nõudsid võitluse lõpetamist Nõukogude Vabariigiga ja

pidasid võitlust loosungi all: „Käed ära Nõukogude-Vene küljest!"

Võitnud intervendid, võisid Nõukogude Liidu töötajad asuda rahulikule tööle majanduslikul alal, alustada sotsialismi ülesehitamist, ravida Maailmasõja ja kodusõja poolt tekitatud raskeid haavu.

XIV. ÜLEMINEK RAHULIKULE TÖÖLE MAA MAJANDUSE JALULESEADMISEKS.

60. Rahvamajanduse jaluleseadmine ja NSV Liidu loomine.

Lenini plaan laostumisest väljapääsuks. Maailmasõda ja liitlaste ning kontrrevolutsionääride poolt pealesurutud kodusõda viisid maa äärmise laostumiseni. Paljud vabrikud ja tehased seisid: polnud kütet ega toormaterjali. Raudteedel lebasid lõhutud vedurid, purustatud vagunid. Sillad ja raudteeliinid olid mitmes kohas valgete poolt õhku lastud ja need tuli uuesti ehitada. Tööstus tootis 5 korda vähem kaupu kui enne sõda.

Talupoegade põllud olid puudulikult haritud. Palju loomi rekvireeriti juba tsaari sõja ajal. Palju tapeti neid ka kodusõja vältel. Põllumajandus andis kaks korda vähem saadusi kui 1914. aastal. Maal valitses nälg.

Erakaubandus oli kodusõja ajal keelatud. Talupojad, harjunud kaubandusega, väljendasid tol ajal selle keelu puhul rahulolematust. Kodanlus ja kulakud, kasutades seda rahulolematust, kihutasid mitmel pool talupoegi nõukogude võimu vastu.

Partei ja nõukogude valitsus otsustasid rakendada rea vahendeid maa majanduse tõstmiseks.

Vladimir Iljitš esitas 1921. aastal sellise plaani. Kodusõja ajal andsid talupojad kõik vilja ülejäägid tööstuse tarviduseks, töölistele ja Punaarmeele. Töölistel ja talupoega-

del oli sõjaline liit mõisnike ja vabrikantide vastu. Nüüd nad vajasid liitu majanduse ülesehitamiseks, et üles ehitada sotsialismi. Ärgu andku talupojad riigile kogu oma saaduste ülejääki, kuid maksku täpselt määratud naturaalmaksu. Ülejäänud produkte võivad nad kasutada kuidas tahes. Selleks otstarbeks on vaja lubada erakaubandust. Eratööstu ritele ja -kaupmeestele tuleb lubada avada väikesi ettevõtteid ja kaubelda. Las eraettevõtjad ja -kaupmehed toodavad esialgu kaupu ja müüvad neid. Meie aga tugevneme jõudsalt ja tõrjume erakapitali välja. Ning kui saabub aeg, siis me hävitame lõplikult kapitalistide ja kulakute jäänused oma maalt, ütles Lenin. Lenini plaan võeti vastu. Seda nimetati u u e k s m a j a n d u s p o l i i t i k a k s (nep).

Et kiirendada majanduse ülesehitamist, korraldas kommunistlik partei laupäevikuid nagu kodusõja aastailgi. Neist võtsid osa kõik töötajad. Nad töötasid tasuta oma kodumaa kasuks.

Lenini plaan oli õige. Kolme-nelja aasta pärast astus maa majandus kindlale jalale: vabrikud ja tehased hakkasid tööle, paranes olukord ka raudteedel. Ka põllumajandus arenes. Talupojad tõid turgudele vilja, liha ja mune. Nad hakkasid külvama peete, lina ja suurendasid puuvillakülvi. Maal hakkasid tööle suhkruvabrikud ja tekstiiltööstused.

Töölistel ja talupoegadel oli leiba, suhkrut, riiet ja palju muid aineid. Avati hulk riiklikke ja kooperatiivkauplusi. Need ettevõtted hakkasid erakaupmehi välja tõrjuma.

Vladimir Iljitš Lenin — see mägede kotkas, nagu teda nimetas Stalin, nägi kaugele ette. Ta ütles, et töölised ja talupojad võivad kergesti üle saada laostumisest ja hakata elama õnnelikku elu. Neil peab oma maa majanduses olema tehaseid, kus toodetakse masinaid, ja need masinad pea-

vad töötama elektrijõul. Lenin rõhutas korduvalt, et on vaja katta kogu maa elektrijaamade võrguga. Töötati välja maa elektrifitseerimise kava. Lenini ettepanekul alustati Volhovi jõel Leningradi (nii nimetatakse Petrogradi 1924. aastast peale) lähedal esimese suure hüdro-elektrijaama ehitamist. 1926. aastal, pärast V. I. Lenini surma, lõpetati selle jaama ehitus ja see hakkas andma elektrienergiat Leningradi vabrikuile ning tehastele. See soodustas maale nii tähtsa Leningradi tööstuse ülesehitamist.

Elektrijaamu ehitati ka teistes rajoonides: Uuralis, Ukrainas, Taga-Kaukaasias.

Lõpp jaapani interventidele. Sel ajal, kui kogu Nõukogudemaa ehitas üles majandust, hoidsid jaapanlased meie rikast maa-ala — Kaug-Ida — 1918. aastast peale endi käes. Kuid 1922. aastal Punaarmee koos Siberi partisanidega lõpetas sõja ka siin ja vabastas kogu Kaug-Ida jaapani röövlitest ja valgekaartlastest. Punased võitlejad saavutasid kuulsaid võite lahinguis valgete ja jaapanlastega Spasski ja Volotšajevka küla all. Volotšajevka küla alla ehitasid valgekaartlased tugevad traattõkked. Talvel käreda külmaga, puudulikult riides ja peaaegu jalanõudeta, tungisid punased võitlejad traattõketeni, kiskusid traati kätega ning raiusid seda mõõkadega. Kindlustused võeti ära. Valged ja jaapanlased põgenesid.

Oktoobris 1922 vabastas Punaarmee ka Vladivostoki.

Jaapani ike Kaug-Idas oli kõrvaldatud.

Kuid veel kaua mäletavad Siberi ja Kaug-Ida töötajad vägivalda ja rüüstamisi, mida sooritas Jaapani armee. Kunagi ei unusta töölised ja talupojad, kuidas jaapanlased põletasid vedurite ahjudes elusalt punaseid partisane. Nii hukkus Kaug-Ida vabastamisel kangelane Sergei L a z o.

NSV Liidu loomine. Nüüd oli kogu maa puhastatud valgete vägedest ja interventidest. Oli tarvis kindlustada maad

ka kodanlike riikide edaspidiste relvastatud rünnakute vastu. Oli tarvis tõsta majandust riigis ja ehitada sotsialismi. Oli tarvis abi anda kõigile Nõukogudemaa rahvaile rahvusliku kultuuri tõstmises. Kõigeks selleks oli vaja luua ühendatud liitriik. Selleks otstarbeks sõitsid **1922.** aastal Lenini ja Stalini ettepanekul liiduvabariikide saadikud Moskvasse I üleliidulisele nõukogude kongressile ja moodustasid seal rahvaste vabatahtliku riikliku ühenduse, liitriigi, nimega Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit (NSVL — SSSR).

Esialgu ühinesid NSV Liiduks mõned nõukogude vabariigid: Vene Nõukogude Föderatiivne Sotsialistlik Vabariik (VNFSV), pealinnaga Moskva; Ukraina Nõukogude Sotsialistlik Vabariik (UNSV), mille pealinn algul oli Harkov, hiljem — Kiiev; Valge-Vene Nõukogude Sotsialistlik Vabariik (V.-VNSV), pealinnaga Minsk; Taga-Kaukaasia nõukogude sotsialistlikud vabariigid Aserbaidžan, Gruusia ja Armeenia moodustasid ühise Taga-Kaukaasia Nõukogude Föderatiivse Sotsialistliku Vabariigi (T.-KNFSV), pealinnaga Tbilisi. Veidi hiljem organiseerusid Kesk-Aasias kolm iseseisvat nõukogude vabariiki: Usbeki, pealinnaga Taškent; Turkmeenia, pealinnaga Ašhabad; Tadžiki, pealinnaga Stalinabad. Kõik need riigid astusid samuti Nõukogude Liitu.

NSV Liidu rahvad hakkasid elama sõbraliku perena. Hulk tsarismi ajal väljasurevaid, tagakiusatud, kirjaoskamatuid rahvusi elustus ja hakkas ehitama sotsialismi rahvaste vennalikus liidus. Rahvusliku kultuuri arenemine edenes kõigis vabariikides kiirel sammul. Avati hulk koole, ülikoole, raamatukogusid, ehitati teatreid, hakati ohtrasti trükkima rahvakeelseid raamatuid. NSV Liidu rahvad, kellel varem puudus kiri, said oma tähestiku. Rahvaste kultuur puhkes hoogsalt õitsele.

61. Lenin on surnud, kuid ta töö elab.

Lenini surm. 21. jaanuaril 1924 suri Gorkis Moskva ligidal 54. eluaastal suur Lenin peale pikka ja rasket haigust. Kogu maailma töötajad kaotasid oma juhi, kes valmistas ette ja teostas proletaarse revolutsiooni ning kaitses seda rasketel aastatel loendamatute vaenlaste vastu. Suri inimene, kes on teinud inimkonna heaks rohkem kui keegi teine.

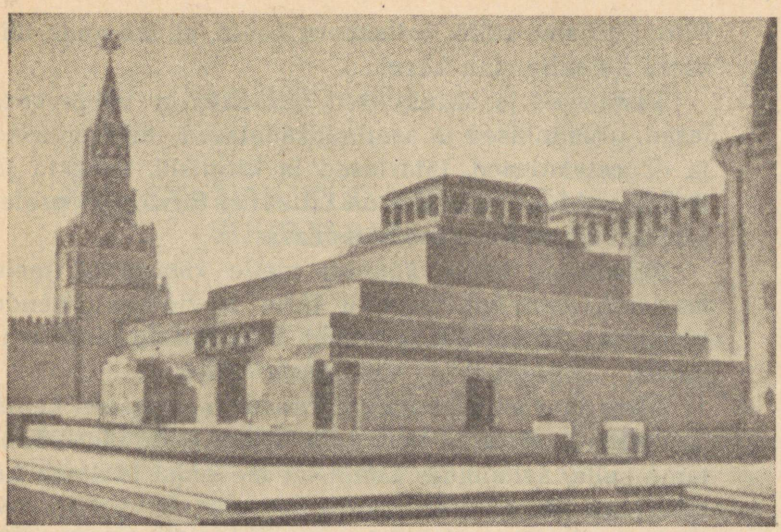
Sügavaim lein haaras miljoneid töötajaid. Käredas jaanuaripakases käisid Moskva töötajad pikas reas hüvasti jätmas oma geniaalse juhi põrmuga. Nad olid sügavasti kurvad, kuid otsustavalt veendunud — minna teed mööda, mida näitas Lenin.

Leinamarsi helide saatel mattis rahvas Lenini Kremli müüri juurde. Seal ta puhkab ka praegu nagu elavana marmorist mausoleumis, klaaskirstus, Punalipu orden rinnal.

Ja meie maa töötajad igast maakaarest, sõites Moskvasse, lähevad mausoleumi, et jätta mällu juhi kuju, kes viis rahva vabasse ja õnnelikku ellu.

Seltsimees Stalini tõotusvanne. 26. jaanuaril, kui igalt poolt NSV Liidust kogunesid saadikud II üleliidulisele nõukogude kongressile, andis seltsimees Stalin bolševike partei ülesandel rahva ees partei nimel tõotusvande. Ta ütles:

> „Meie juurest lahkudes pärandas seltsimees Lenin meile kanda kõrgel ja hoida puhtana parteiliikme suurt nime. Tõotame sulle, seltsimees Lenin, et me auga täidame selle sinu käsu! . . .
>
> Meie juurest lahkudes pärandas seltsimees Lenin meile hoida meie partei ühtsust nagu silmatera. Tõotame sulle, seltsimees Lenin, et me auga täidame ka selle sinu käsu! . . .

Lenini mausoleum Moskva Punasel väljakul.

Ainult meie maal õnnestus rõhutud ja koormatud töötajate massidel raputada maha mõisnike ja kapitalistide valitsus ja selle asemele sisse seada tööliste ja talupoegade valitsus . . .

Seda hiiglaslikku võitlust juhtisid seltsimees Lenin ja tema partei . . .

Lenini nimi sai töötajate ja ekspluateeritud masside armsaimaks nimeks.

Meie juurest lahkudes pärandas seltsimees Lenin meile hoida ja kindlustada proletariaadi diktatuuri. Tõotame sulle, seltsimees Lenin, et me pühendame kogu oma jõu, et auga täita ka seda sinu käsku! . . .

Meie juurest lahkudes pärandas seltsimees Lenin meile kindlustada kogu jõuga tööliste ja talupoegade

liitu. Tõotame sulle, seltsimees Lenin, et me auga täidame ka selle sinu käsu!...

Venelased ja ukrainlased, baškiirid ja valgevenelased, grusiinlased ja aserbaidžaanlased, armeenlased ja dagestaanlased, tatarlased ja kirgiisid, usbekid ja turkmeenid — kõik nad on ühteviisi huvitatud proletariaadi diktatuuri kindlustamisest...

Seltsimees Lenin kõneles meile väsimatult meie maa rahvaste vabatahtliku liidu tarvidusest, nende vennaliku koostöö tarvidusest Vabariikide Liidu raamides.

Meie juurest lahkudes pärandas seltsimees Lenin meile kindlustada ja laiendada Vabariikide Liitu. Tõotame sulle, seltsimees Lenin, et me auga täidame ka selle sinu käsu!...

Lenin kinnitas meile korduvalt, et Punaarmee tugevdamine ja tema olukorra parandamine on meie partei tähtsaimaks ülesandeks...

Tõotagem, seltsimehed, et me pühendame kogu oma jõu selleks, et kindlustada meie Punaarmeed, meie Punalaevastikku."

XV. STALINLIKUD VIISAASTAKUD JA SUUR ISAMAASÕDA.

62. Sotsialistlik tööstus, kollektiivmajandus põlluharimises (kolhoosid).

Sotsialistliku tööstuse ülesehitamine. Käimapandud vanad vabrikud ja tehased olid väga mahajäänud ja vananenud seadistega. Neid polnud palju ja nad tootsid väga vähe maale vajalikke kaupu. Sulatati vähe malmi. Toodeti vähe naftat, sütt. Paljusid kaupu ei toodetud meil üldse. Neid tuli välismaalt sisse vedada.

1925. aastal teatas seltsimees Stalin partei XIV kongressil partei ülesandel, et meie põllumajanduslik maa on tarvis muuta kõige lähemal ajal tööstuslikuks maaks. Selleks on tarvis ehitada hulk uusi vabrikuid, tehaseid ja elektrijaamu, uuendada kõik vanad tehased teaduse ja tehnika viimase sõna kohaselt. Meil on tarvis ehitada traktoreid, kombaine, autosid, uusi masinaid tehaste jaoks, lennukeid. Meil on vaja ette valmistada hulk hästi väljaõpetatud töölisi ja spetsialiste. Meil on vaja jõuda järele ja ette kõigist kõige edukamaist kapitalistlikest maist, „muidu nad tallavad meid puruks". Seda nimetataksegi industrialiseerimiseks.

Kuid selle sotsialismi ehitamise plaani vastu meie maal astusid sel ajal partei ridades olevad reetjad — Trotski, Zinovjev ja Kamenev. Nad püüdsid sotsialistliku tööstuse ehitamist kõigi abinõudega maha kiskuda. Nad väitsid, et

Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidus on võimatu ehitada sotsialistlikku ühiskonda, et töölised ja talupojad ei suuda läbi saada kapitalistideta ja kulakuteta.

Nende võitlust parteiga kasutas välismaa kodanlus laimuks Nõukogude Liidu vastu ja võitluseks temaga. Ta ostis ära osa vanu spetsialiste ja menševike ning sotsialistide-revolutsionääride jäänuseid, kellest moodustas kontrrevolutsioonilised kahjurite grupid NSV Liidu kasvava tööstuse mahalõhkumiseks. Kahjurid rikkusid masinaid, korraldasid varisemisi kaevandustes, kus toodeti sütt ja rauamaaki. Nad põletasid ja purustasid lõhkeainetega tehaseid, vabrikuid ja elektrijaamu. Kuid nad tabati. Kahjureid karistati karmilt. Trotskistid jätkasid siiski võitlust partei ja rahvaga. Partei heitis trotskistid oma ridadest välja. Rahvas ajas Trotski Nõukogude Liidust minema ja ta astus avalikult kodanluse teenistusse.

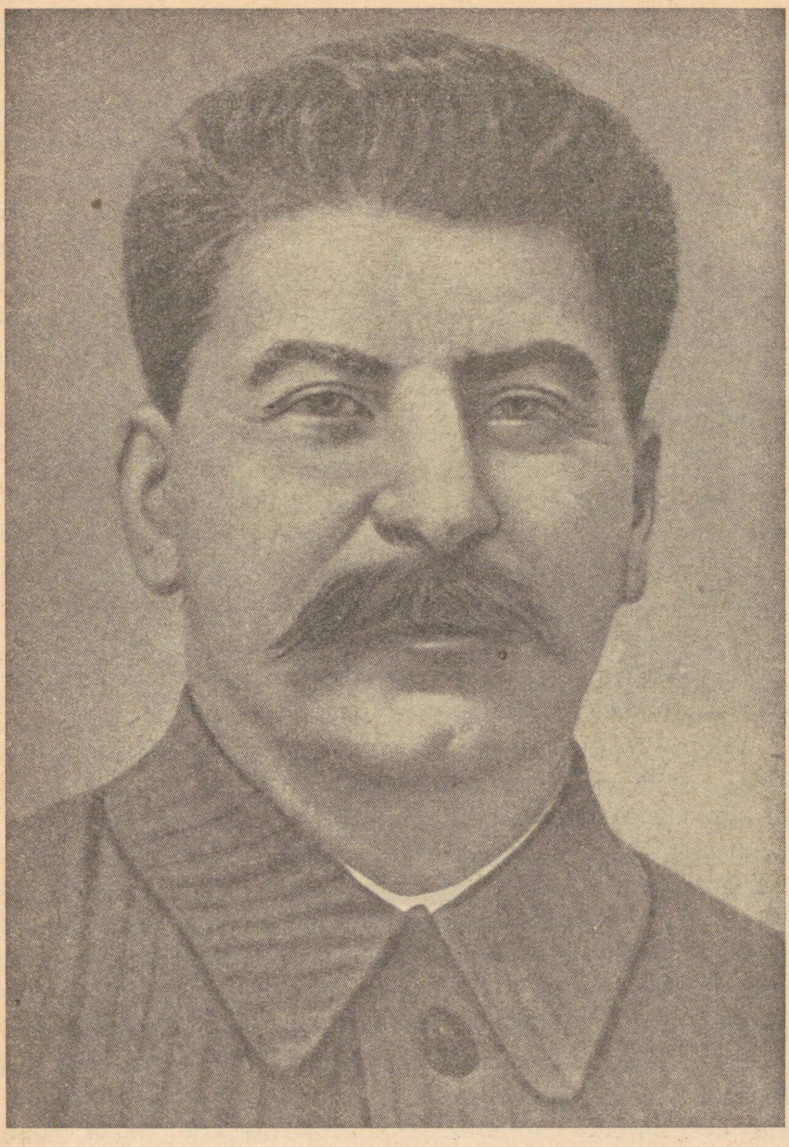
Seltsimees Stalini poolt maale seatud ülesannete teostamiseks töötati **1928.** aastal välja suurte tööde plaan — sotsialistliku ülesehitustöö esimese viisaastaku kava.

Liidu rahvaste töötajad asusid vaimustusega suurele ülesehitusele, näidates töösangarluse eeskuju. Nõukogudemaal sai töö au ja kuulsuse, vapruse ja sangarluse asjaks. Päevad ja ööd vältas ülesehituse pinev töö.

Vabrikuis, tehaseis ja raudteil algas sotsialistlik võistlus. Ehitustöölised näitasid teistel maailma maadel saavutamatuid tulemusi telliskivide ladumises, metsa raiumises ehituste tarvis, vabrikute müüride ehitamises.

1930. aastal hakati ehitama Tomi jõe tühjal kaldal Kuznetski linna lähedal, seal, kus kunagi olid siberi-tatari khaanide valdused, hiiglaslikku Stalini-nimelist metallitehast ja lõpetati see esimese viisaastaku lõpuks.

Seal, kus olid Dnepri kärestikud, kus kunagi oli Zapo-

Jossif Vissarionovitš Stalin.

rožskaja Setš, ehitati võimas Lenini-nimeline elektrijaam „Dneproges". Dneprogesi elektrienergia abil puhkesid õitsengule paljud Ukraina rajoonid. Kärestikuline Dnepri jõgi sai üleni laevatavaks, hulk tehaseid jõujaama ümber saab sealt energiat ja toodab maale palju tarvilikke kaupu.

Läbi veetute rohtlate ja liivakõrbete ehitati 1930. aastal Turkestani-Siberi raudtee. See ühendas rikka ja viljakandva Siberi õitsva Kesk-Aasiaga.

Eriti palju tehaseid ehitati esimesel viisaastakul rahvuslikes vabariikides. Kesk-Aasia, Taga-Kaukaasia, Ukraina ja Valge-Vene ehitasid endale kümneid uusi tehaseid.

Kõik see võimaldas ehitada sotsialistlikku tööstust — see tähendab tööstust ilma kapitalistideta.

Kolhooside (ühistalumajapidamiste) loomine. Talumajanduse jaoks olid valmis terashobused — traktorid. Esimesel viisaastakul ehitati võimas Dzeržinski-nimeline traktoritehas Stalingradis (nii hakati nimetama Tsaritsõni), kombainitehased Saraatovis ja Zaporožjes.

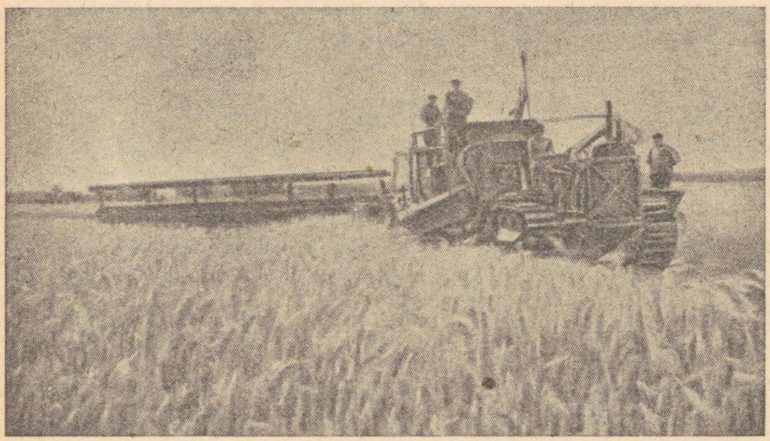
Kõike seda oli vaja selleks, et juhtida talumajandust teaduse ja tehnika viimase sõna järgi.

See võimaldas ühendada talunike väikesi üksikmajapidamisi kolhoosidesse. See polnud kerge. Talupoeg pidas esialgu oma väikesest majapidamisest veel visalt kinni.

Partei suutis näidata talupoegadele mitte ainult sõnadega, vaid ka teoga suure kolhoosimajanduse kõrget kasulikkust ja paremusi väikesega võrreldes. Küladesse saadeti nõukogude valitsuse poolt palju traktoreid, kombaine ja teisi masinaid. 1929. aastal hulk keskmise jõukusega talupoegi liitus hulgaliselt ühes kehvikutega kolhoosidesse. Kulak, nähes, et kolhoosidega saabub temale lõpp, hakkas hullunult kolhooside organiseerimisele vastu. Kulakud tapsid eesrindlikke kolhoosnikke, rikkusid kolhooside masi-

naid, põletasid kolhooside vilja. Kulakute võitlust kolhoosidega toetas armetu kamp rahvavaenlasi eesotsas Buhharini ja Rõkoviga. Ka nemad, nagu trotskistidki, olid viie aasta plaani vastu.

Kuid bolševike partei hävitas need reetjad ja aitas talurahval murda kulakute vastupanu ja hävitada kulaklus.

Kombain kolhoosi põldudel vilja koristamas.

Kolhoosid kasvasid, tugevnesid ja hakkasid kiiresti sammuma õnneliku ning jõuka elu poole. Kolhoosides hakkasid talupojad suurendama külvipinda. Vilja korjati nüüd rohkem. Külades suurenes koolide, raamatukogude, klubide arv. 1932. aastal oli juba üle poole taludest kolhoosides. Nõukogude Liidus tekkis sotsialistlik põllumajandus, s. o. põllumajandus ilma mõisnike ja kulakuteta.

1932. aastaks täideti sotsialistliku ülesehituse viie aasta plaan nelja aastaga.

Töölised ja talupojad võisid pühitseda võitu. Teostanud esimese viisaastaku, kindlustas NSVL sotsialismi võidu.

Nüüd valmistati NSV Liidus masinaid, toodeti metalli, ehitati traktoreid, lennukeid, suurendati söe- ja naftatoodangut. NSVL muutus tööstuslikuks maaks.

Nüüd toodeti kolm korda rohkem produkte kui tsaariaegsel Venemaal. 1933. aastaks jõudis NSVL järele ja ette tervest reast Euroopa riikidest. Tal oli teine koht maailmas nafta, teine koht terase, kolmas koht malmi ja neljas koht söe tootmises.

Kuid vaenlased nii NSV Liidus eneses kui ka välismaal takistasid vabrikute ehitamist meie maal. 1929. aastal ässitasid ja sundisid väliskapitalistid Hiinat NSV Liidu vastu sõda alustama. Hiina kindralite ja valgekaartlaste väed tungisid meie Kaug-Ida piiridesse. Kuid Punaarmee Kaug-Idas oli suur ja tugev, ta purustas vaenlase kiiresti. Oli kahjureid ka sisemaal. 1930. aastal avastati suur kahjurite rühm vanadest inseneridest, menševikest ja sotsialistidest-revolutsionääridest. Nad tahtsid, et meie maale pöörduksid tagasi kapitalistid. Nad valmistasid uut sõda NSV Liidu vastu. Kahjurid avastati ja neid karistati karmilt nõukogude võimu poolt. Töölised ja talupojad hakkasid pärast seda veel enam kõvendama ja relvastama oma kallist Punaarmeed ja aitama tšekiste paljastada nõukogude rahva vaenlasi.

Nii lõpetati töös ja lahinguis esimese viisaastaku suurte tööde kava, mille oli koostanud bolševike partei.

63. NSVL — sotsialismimaa.

Kultuurisaavutused ja sotsialismimaa inimesed. Esimese viisaastaku ajal muutus meie maa ilme tugevasti. T e i s e l

viisaastakul (aastail **1933—1937**) toimus kogu meie elu veel põhjalikum ümbermuutmine. Ühel kuuendikul maakerast, Põhjanabast kuni Turkmeenia kuumade rohtlateni, Läänemerest kuni Vaikse ookeanini, oli loodud uus sotsialistlik kord, oli loodud uus elu ilma ekspluateerimise ja rõhumiseta, kapitalistide ja mõisniketa, kaupmeesteta ja kulakuteta.

Maa hakkas uuel viisil tööle.

Nõukogudemaa inimesed avastasid rikkusi, mis peitusid maapõues. Söe, nafta, kulla, plaatina, rauamaagi ja värviliste metallide tootmine saavutas enneolematu ulatuse.

NSV Liidu rikastes metsades hakati tootma suurel hulgal mitmesugust laadi puumaterjali.

Meie ookeanides, meredes, järvedes ja jõgedes suurendasid inimesed mereloomade ja väärtuslikemate kalaliikide saaki ennenägemata arvudeni.

Teisel viisaastakul varustab maad üle 220 miljoni hektaari sotsialistlikke põlde üha suurema ja suurema vilja, puuvilla, lina ja suhkrupeedi hulgaga.

Sotsialistlikel põldudel ja aedades kasvatatakse üha enam oma teed, oma mandariine, sidruneid, apelsine, õunu, pirne ja viinamarju.

Kümned hiigeltehased, ehitatud nõukogude inseneride poolt teaduse ja tehnika viimase sõna järgi ja varustatud Nõukogudemaa masinatega, laiendavad iga aastaga oma toodangut, parandades produktsiooni. On ehitatud sadu uusi tehaseid sellistel tööstusaladel, mida varem olemaski ei olnud. Meie autod, traktorid, kombainid, lennukid, vabrikute ja tehaste masinad pole milleski halvemad välismaa omadest.

Ainult kapitalistide ekspluateerimisest vabanenud NSV Liidu töölised ja talupojad suutsid luua lühikese ajaga sellise vägeva tööstuse ja sellise jõulise põllumajanduse.

Hool inimese eest — lühim tööpäev maailmas, kõrge tööpalk, puhkekodud, sanatooriumid, töökaitse ettevõtteis, head eluasemed, õpetus tehnilistes ja teistes teadmistes — lõid töö produktiivsuses ennenägematu tõusu. Töö lakkas olemast ike.

Uued, erilised inimesed ilmusid Nõukogude Liidus.

Donetsi basseini söekaevanduste kaevur Aleksei Stahhanov murdis ühel vahetusel 102 tonni sütt, ületades seega normi enam kui 14-kordselt.

Gorki linna autotehases sepp Bussõgin tagus ühel vahetusel 1050 väntvõlli, määratud normi — 675 asemel.

Aleksei Stahhanov — kuulus Donbassi söekaevur.

Naiskangrud Vinogradovid hakkasid töötama 10 asemel 144 teljel. Nende eesrindlike inimeste, keda nimetati stahaanovlasteks, eeskuju järgisid sajad ja tuhanded teised.

Stahaanovlik liikumine haaras kogu maa, minnes tehastest üle põllumajandusse.

Kolhoosnikud hakkasid korjama ennenägematuid saake. Maria Demtšenko korjas ühelt hektaarilt 500 tsentnerit suhkrupeete. Naistraktoristid Paša Angelina brigaadist künnavad suve jooksul iga üksiku traktoriga üle tuhande hektaari.

Meie maa vajas hästikorraldatud transporti. Ka see ülesanne lahendati edukalt.

Kaevati kanaleid — Valgemere-Balti kanal, mis ühendab Läänemerd Valge merega, ja Moskva-nimeline kanal.

NSV Liidu pealinnas Moskvas ehitati haruldaselt kaunis, maailma parim maa-alune raudtee (metroo).

Nõukogude lennukid lendavad teiste maade lennukeist kaugemale ja kõrgemale. Nad rajasid teed seni tundmatuis Arktika jääkõrbetes, vallutasid põhjanaba, kuhu inimesed ehitasid raadiojaama. Inimkonnale avati Nõukogude lendurite poolt seni tundmatu tee üle põhjanaba NSV Liidust Ameerikasse. Kogu maa tunneb Nõukogude nabauurijate ja lendurite — Nõukogude Liidu kangelaste — Šmidti, Tškalovi, Baidukovi, Beljakovi, Gromovi, Jumašovi, Danilini, Vodopjanovi, Molokovi, Slepnjovi ja teiste nimesid.

NSV Liidus tekkisid muinasjutuliselt ruttu uued linnad — Stalinsk Lääne-Siberis, Magnitogorsk Uuralis, Komsomolsk Kaug-Idas ja teised. Vanu linnu ehitati ümber ja muudeti neid tundmatuseni.

Eriti kasvasid ja muutusid kauneiks nõukogude vabariikide pealinnad ja suured tööstuskeskused.

Vana Moskva oma kõverate uulitsakestega muutub Nõukogude Liidu hiilgavaks pealinnaks. Moskvas ehitati sadu ilusaid maju.

Lähemail aastail hakatakse meie pealinnas ehitama 16-, 26- ja 32-kordseid maju. Nõukogude Palee, mille tippu kaunistab V. I. Lenini raidkuju, osutub üheks tähelepanuväärivamaks hooneks maailmas.

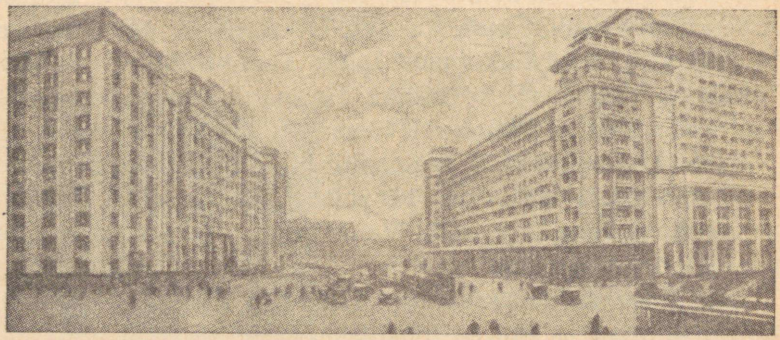
Kapitalistlik kord oli rahva talentide hauaks. Ainult üksikutel õnnestus siis tungida loomingu ja teaduse juurde.

Selline oli I. V. Mitšurin — meie maa suur aednik. Ta aretas hulga uusi puuviljaliike. Need ei karda külma. Mitšurini õunapuud õitsevad ja painduvad vilja raskuse all

külmas Siberis ja äärmises Põhjas. Tema teaduslikke avastusi hindas alles nõukogude võim.

Teine talent — vene lennuasjanduse vanaisa K. E. Tsiolkovski — esitas lennuki projekti 13 aastat enne seda, kui esimene lennuk õhku tõusis. Ta leiutas metallist dirižaabli pool aastat enne Saksamaa esimest dirižaablit. Kuid kõiki neid leiutisi ei hinnatud tsaari-Venemaal. Alles Nõukogudemaal leidsid Tsiolkovski tööd rakendamist.

Alles nõukogude võimu ajal arendas laialt oma teaduslikke töid akadeemik I. P. Pavlov.

Uus Moskva.

Ümbritsetud nõukogude rahva hoolest, toetatud nõukogude valitsuse poolt, tegi I. P. Pavlov inimelust palju uusi avastusi.

Meie maa kasvatas tuhandeid uusi õpetlasi tööliste ja talupoegade hulgast oma rohkearvulistes koolides ja ülikoolides.

Nõukogude helikunstnikud ja näitlejad on esmaklassilised meistrid oma kunsti alal. Rahvusvahelistel võistlustel võitsid esimesi auhindu nõukogude pianistid ja viiuldajad.

Iga kooliõpilane-laps võib saada selleks, kelleks ta tahab.

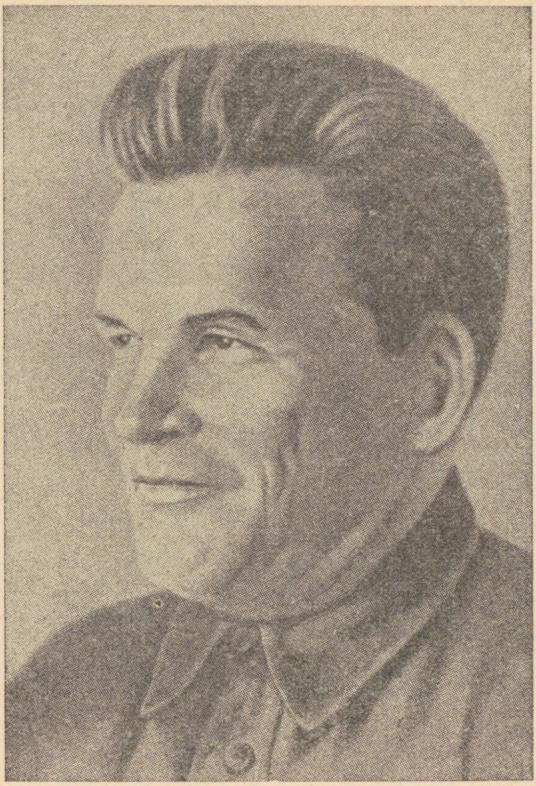
Maksim Gorki (1868—1936).

Kõik Nõukogude Liidu rahvad said võimaluse õppida oma emakeeles.

Üheski teises maailma riigis ei ilmu nii palju raamatuid, ei trükita nii palju ajalehti kui NSV Liidus. Kuskil pole nii palju raamatukogusid kui meil.

Rahvalooming leidis NSV Liidus kõige laiemat arendamist. Puhkesid õitsele rahvatalendid teatris, kirjanduses, kinos.

Neid talente arendas ja kasvatas partei juhtimisel suur proletaarne kirjanik Maksim Gorki, Lenini ja Stalini

Sergei Mironovitš Kirov (1886—1934).

isiklik sõber. Sütitatud sotsialistlikust ehitustööst meie maal, lõi Gorki tuliseid, unustamatuid kirjanduslikke teoseid. Koos kogu rahvaga ehitas Gorki meie maal õnnelikku elu.

1934. aastal ütles rahvaste juht suur Stalin XVII bolševike partei kongressil: „Kõik näevad, et partei joon on võitnud." See tähendab, et partei poolt näidatud tee oli õige tee võitudele.

Kliment Jefremovitš Vorošilov.

Ja miljonid töötajad Nõukogude Liidus ja piiri taga kordasid seltsimees Stalini sõnu: „Partei joon on võitnud."

Hävitati parasiitide klassi jäänused — kapitalistid ja kulakud. Võeti võimalus neil uuesti kasvada Nõukogudemaal.

Partei teostas Lenini suure õpetuse järglasile. Selle juhtimisel lõi rahvas uue sotsialistliku korra. Rahvas tugevdas oma armast emakest — kodumaad.

Ainult sotsialismimaal võisid areneda niisugused julged inimesed, kes armastades oma kodumaad ei säästa oma elu võitluses selle eest.

Kuid seni kui NSVL on ümbritsetud maadest, kus võimutsevad kapitalistid, ei lakka spioonid ja kahjurid püüdmast meie maale tungida ja meid kahjustada.

Valvas peab olema meie töölise ja talupoja silm.

Valvsalt peavad kõik Nõukogudemaa elanikud — kõik, väikesest suureni — kaitsema oma piire.

Nõukogude armee ja meie sõbrad NSV Liidu piiride taga. Nõukogude Liit on tugev ja jõuline nagu mitte ükski teine riik maailmas.

Ta on tugev oma Nõukogude armee tõttu, mis on relvastatud tehnika ja teaduse viimase sõna järgi. Ta on kuulus oma marssalite ja komandöride, oma sangarlike võitlejate poolest.

Veel tugevam on ta selle poolest, et kogu rahvas kui üks mees, mehed ja naised, lapsed, täiskasvanud ja raugad, on valmis kaitsema rinnaga viimse veretilgani oma armast ja kallist kodumaad.

Nõukogude Liit on kogu maailma töötajate sotsialistlik isamaa, kogu eesrindliku inimkonna vabaduse ja õnne võimas tugi. Kõigi riikide eesrindlikud töölised tunnevad poolehoidu NSV Liidule ja soovivad talle edu. Nende rahvaste eesrindlike tööliste toetus teeb NSV Liidu veelgi võimsamaks.

64. NSV Liidu uus konstitutsioon.

Kuidas on ehitatud meie riik. Suur proletaarne revolutsioon purustas ja hävitas vihatud tsaari monarhia ühes selle seadustega, mis aheldasid töölisi ja talupoegi.

Vabanenud töölised ja talupojad ehitasid oma riigi vana Venemaa varemeile. See oli maailmas enne nägematu tööliste-talupoegade riik, mille nad nimetasid Venemaa Nõukogude Föderatiivseks Sotsialistlikuks Vabariigiks (VNFSV).

Kolme aasta jooksul tõrjus Nõukogude Vabariik tagasi talle kõikjalt pealetungivaid vaenlasi. Ta lõi mõisnikke ja kapitaliste, venelasi ja välismaalasi, kes organiseerisid ta vastu kodusõda. Ta aitas kõiki vana Venemaa rõhutud rahvaid heita eneselt mõisnike ja kapitalistide vägivalla iket. Ta aitas neid luua oma vabastatud maal nõukogude võimu. Tekkisid ja kindlustusid nõukogude vabariigid Ukrainas, Valge-Venes, Kesk-Aasias ja Taga-Kaukaasias. Kõigi nende vabariikide ühisel jõul löödi lõplikult puruks kõik vaenlased. Vabastatud rahvad asusid sõja tõttu laostunud majanduse ülesehitamisele. 1922. aastal nad asutasid bolševike partei juhtimisel suure Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu. Algul astus NSV Liitu 4 liitlasvabariiki, hiljem lisandus neile veel 3.

Kuskil maailmas polnud ja ei ole rahvaste vahel sellist sõprust ega vastastikust rahvaste usaldust kui NSV Liidus. **1924.** aastal võtsid NSV Liidu vabad rahvad vastu esimese NSV Liidu konstitutsiooni (riigi põhiseaduse). Selles nad kinnitasid neid võite, mis maa oli saavutanud. Sellest mööd̆us palju aega — ja NSV Liidus ehitati üles ning kasvas hiiglaslik tööstus, loodi kolhoosid ja sovhoosid, kultuur puhkes lopsakalt õitsele, roogiti välja ja hävitati mõisnike, kapitalistide, kulakute jäänused, kaotati töötajate ekspluateerimine, inimeste rõhumine. Kuid meie maal säilisid veel nõukogude rahva vaenlased, NSV Liidu vaenlased. Nemad — Trotski, Zinovjevi ja Kamenevi sõbrad ning koos nendega Rõkov ja Buhharin — olidki need, kes organiseerisid NSV Liidus mõrtsukate, kahjurite ja spioonide jõugu. Nemad just tapsidki roimarlikult rahvatruu bolševiku Sergei Mironovitš Kirovi. Nad saavutasid ka suure vene kirjaniku Maksim Gorki surma. Nad surmasid V. V. Kuibõševi ja V. R. Menžinski.

Trotskistid ja rõkovlased kahjustasid kuidas aga suut-

sid: rikkusid masinaid vabrikutes ja tehastes, lasksid õhku kaevandusi ja raudteesildu, korraldasid rongiõnnetusi. Nad unistasid sovhooside hävitamisest ja meie võimsa kolhoosliku majanduse hukkumisest. Nad unistasid meie rikka Nõukogude Ukraina loovutamisest sakslastele ja Kaug-Ida loovutamisest jaapanlastele. Nad unistasid sõjast ja NSV Liidu sõjalisest lüüasaamisest. Nõukogude valitsus hävitas halastamatult ja õigeaegselt nõukogude rahva vaenlased. NSV Liidus võitis sotsialism.

1936. aastal töötas seltsimees Stalini komisjon välja uue NSV Liidu konstitutsiooni. See anti rahvale laialdaseks läbiarutamiseks ja kinnitati hiljem Liidu kõrgema võimuorgani — Üleliidulise Nõukogude Kongressi — poolt. Konstitutsiooni kinnitamise päev, 5. detsember, kuulutati rahvapühaks. Konstitutsioonis on väljendatud kõik oluline, mis Nõukogudemaa oli saavutanud oma 19-aastase olemasolu jooksul.

Eelmises konstitutsioonis tähendati, et meie vabariiki nimetati sotsialistlikuks sellepärast, et seal asub võimu juures töölisklass ning et see püüab ehitada sotsialismi. Uues konstitutsioonis nimetatakse meie riiki sotsialistlikuks tööliste ja talupoegade riigiks sellepärast, et NSV Liidus on sotsialism juba põhiliselt teostatud.

NSV Liidus kuulub kogu võim linna ja maa töötajaile — töötava rahva saadikute nõukogudele.

Maa, maapõuevarad, vabrikud, kaevandused, tehased, raudteed, suured majad, nõukogude põllumajandused (sovhoosid) — kõik see on riigi, kogu rahva omand.

Kõrvuti riikliku omandiga esineb kooperatiivne-kolhooslik omand, üksikute kolhooside ja kooperatiivsete ühingute omand.

Konstitutsioonis on öeldud, et NSV Liidus on võimaldatud ka väikekäsitööliste ja üksiktalu väikemajandus, kuid

ainult tingimusel, et see väikekäsitööline või üksiktalunik töötaks ise ega ekspluateeriks võõrast tööjõudu.

Kõike seda saavutas meie riik sellepärast, et ta hävitas mõisnikud ja kapitalistid, hävitas kulakluse, hävitas inimese ekspluateerimise inimese poolt.

NSV Liidus peavad töötama kõik töövõimelised inimesed. „Kes ei tööta, see ei söö."

NSV Liit on vabatahtlik ja sõbralik üheõiguslike rahvaste ühendus. „Ja see sõprus on suur asi: kuni ta kestab, jäävad meie maa rahvad vabaks ja võitmatuks," ütleb seltsimees Stalin.

NSV Liiduks on praegu vabatahtlikult ühinenud 16 üheõiguslikku liiduvabariiki. NSV Liitu kuuluvad:

Vene Nõukogude Föderatiivne Sotsialistlik Vabariik,
Ukraina Nõukogude Sotsialistlik Vabariik,
Valge-Vene Nõukogude Sotsialistlik Vabariik,
Usbeki Nõukogude Sotsialistlik Vabariik,
Kasahhi Nõukogude Sotsialistlik Vabariik,
Gruusia Nõukogude Sotsialistlik Vabariik,
Aserbaidžani Nõukogude Sotsialistlik Vabariik,
Leedu Nõukogude Sotsialistlik Vabariik,
Moldaavia Nõukogude Sotsialistlik Vabariik,
Läti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik,
Kirgiisi Nõukogude Sotsialistlik Vabariik,
Tadžiki Nõukogude Sotsialistlik Vabariik,
Armeenia Nõukogude Sotsialistlik Vabariik,
Turkmeeni Nõukogude Sotsialistlik Vabariik,
Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik,
Karjala-Soome Nõukogude Sotsialistlik Vabariik.

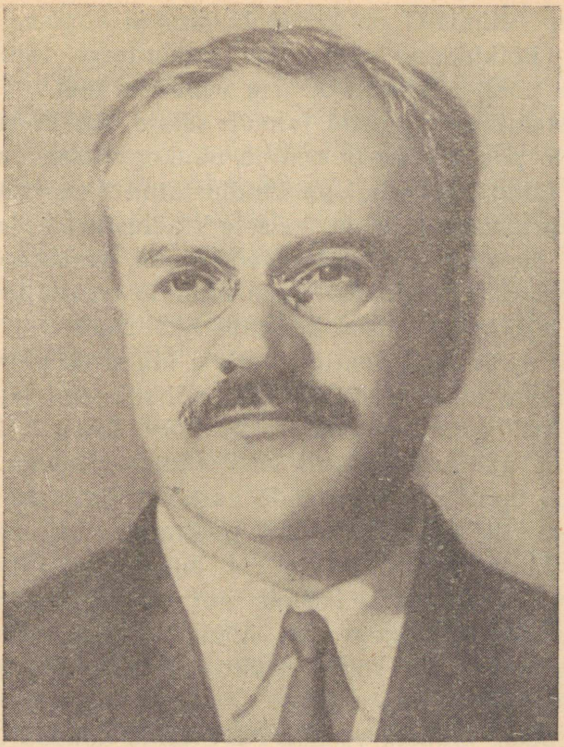
Riigi kõrgemaks organiks NSV Liidus on NSV Liidu Ülemnõukogu. NSV Liidus on ainult Ülemnõukogul

Mihhail Ivanovitš Kalinin (1875—1946).

õigus anda seadusi. Ta moodustab NSV Liidu valitsuse — NSV Liidu Ministrite Nõukogu.

Kohapeal on kõikjal võimuorganeiks töötava rahva saadikute nõukogud. Kõik kohapealsed nõukogud, liidu- ja autonoomsete vabariikide ülemnõukogud, nagu ka NSV Liidu Ülemnõukogu, valitakse NSV Liidu kodanike poolt salajasel hääletusel üldise, võrdse ja otsese hääleõiguse põhjal. Kõigil NSV Liidu kodanikel, nii meestel kui naistel,

Vjatšeslav Mihhailovitš Molotov.

18 eluaastast peale, on õigus — rassi, rahvuse, usu, hariduse, sotsiaalse päritolu, varandusliku seisu ja endise tegevuse peale vaatamata — valida saadikuid ja olla valitud, välja arvatud vaimuhaiged ja need, kes kohtu poolt on karistatud hääleõiguse kaotamisega. NSV Liidu Ülemnõukogu saadikuks võib olla valitud iga NSV Liidu 23-aastaseks saanud kodanik. Selliseid valimisi nimetatakse

üldisteks. Valimistel on kõigil kodanikel võrdsed õigused. Valimisi kõikidesse riigivõimu organitesse toimetatakse kodanike poolt isiklikult otseste valimiste teel.

Hääletamine valimistel toimub salaja, iga kodanik hääletab selle poolt, keda ta soovib nõukogudesse valida.

NSV Liidu kodanikel on kindlustatud õigus tööle, puhkusele, haridusele ja materiaalsele kindlustusele vanaduses.

Need õigused kindlustatakse kõigile kodanikele meie riigi poolt. Sotsialismimaal pole tööpuudust, mille all kannatavad miljonid töölised kapitalistlikel mail.

Ainult meie maal kehtib maailma lühim tööpäev.

Töötajaile on avatud tuhanded puhkekodud ja sanatooriumid. Igal aastal saavad kõik NSV Liidu töölised ja ametnikud puhkust. Ainult NSV Liidus võivad töötajad õiget viisi õppida ja omandada haridust. Paljusid õppureid kindlustab riik õpingute vältel, määrates stipendiume.

NSV Liidus hoolitsetakse iga inimese eest ta sünnist kuni kõrge vanaduseni. Lastele korraldatakse sõimi, lasteaedu. Vanade ja haigete eest hoolitseb riik. Kõigil NSV Liidu kodanikel on sõna-, trüki-, koosolekute ja välisdemonstratsioonide vabadus.

Kuid peale õiguste on igal NSV Liidu kodanikul ka kohustusi riigi vastu. Kõik kodanikud on kohustatud valjult täitma Nõukogude Liidu seadusi, hoidma distsipliini, ausalt suhtuma töösse, hoidma ja tugevdama sotsialistlikku omandit. Kes rikub või hävitab sotsialistlikku omandit, see on NSV Liidu rahvaste vaenlane.

Isamaa kaitsmine kõigi ja igasuguste NSV Liidu vaenlaste vastu — see on NSV Liidu kodaniku ülim kohus. Kui keegi läheb vaenlase poole üle, annab vaenlasele üle NSV Liidu sõjasaladusi — siis reedab ta oma kodumaad, oma rahvast, ja teda karistatakse kui NSV Liidu vaenlast.

65. Uued nõukogude vabariigid.

Lääne-Ukraina UNSV-ga ja Lääne-Valge-Vene VVNSV-ga taasühendamine. NSVL taotles rahu. Sellal aga Lääne-Euroopas küpses uus maailmasõda. Saksamaal haarasid võimu fašistid. Nad olid töörahva õelaimad vaenlased. Fašistide juht Hitler tahtis endale alistada kogu maailma. Tema väitis, et kõik rahvad peavad tööd tegema sakslastele, peavad olema sakslaste orjad. Esmajoones tahtis ta orjastada kõiki slaavlasi: tšehhoslovakke, poolakaid, valgevenelasi, ukrainlasi, venelasi ja teisi.

Aastal 1938 alustas Saksamaa Teist Maailmasõda. Ta hõivas Tšehhoslovakkia ja aasta hiljem tungis Poolasse. Muretu Poola valitsus ei olnud sõjaks ette valmistatud. Kerge vaevaga purustati Poola armee. Poola valitsejad ise põgenesid, jättes oma maa vaenlase meelevalda.

Poola võimu all olid Lääne-Valge-Vene ja Lääne-Ukraina maad. Neile lähenes kohutav vaenlane. Ukrainlasi ja valgevenelasi ähvardas hädaoht. Siis, 17. septembril 1939, marssis Punaarmee Lääne-Ukrainasse ja Lääne-Valge-Venesse ning võttis sealse elanikkonna oma kaitse alla. Fašistlikud röövlid jäid seisma ja kaugemale enam ei läinud.

Rõõmuga tervitasid ukrainlased ja valgevenelased oma päästjat Nõukogude armeed. Meie tankide tee oli üle puistatud lilledega. Lääne-Ukraina ja Lääne-Valge-Vene rahvad avaldasid üksmeelselt soovi ühinemiseks Nõukogude Liiduga ja taasliitumiseks Nõukogude Ukrainaga ja Nõukogude Valge-Venega. Nii täienes nõukogude rahvaste sõbralik pere.

Uute nõukogude vabariikide tekkimine. Poola vallutamine sakslaste poolt tekitas ärevust naaberriikides — Leedus, Lätis ja Eestis. Ka neid varitses fašistlik orjas-

tamisoht. Nende maade rahvad pöörasid oma pilgud lootusega Nõukogude Liidu poole. Aastal 1940 kuulutasid nad oma maal välja nõukogude võimu ja teatasid oma soovist astuda Nõukogude Liitu. Nii tekkis veel kolm uut liiduvabariiki. Seoses sellega nihkusid meie kodumaa piirid Läänemere rannikuni. See tugevdas veel enam Nõukogude Liitu.

Samal ajal astus meie valitsus läbirääkimistesse Rumeeniaga. Juba kodusõja-aastail oli Rumeenia ära võtnud Nõukogude Bessaraabia. Rumeenia suurmõisnikud-bojaarid rõhusid julmalt Bessaraabia rahvastikku. Bessaraabia ja temaga naabruses asetseva Bukoviina rahvad ei katkestanud võitlust vabaduse eest. Rumeenia vanglad olid tulvil vabadusvõitlejaid. Nõukogude valitsus nõudis Rumeenialt Bessaraabia ja Bukoviina vabastamist ja nende maade küsimus lahenes rahulikul teel. Bessaraabia ja Bukoviina muutusid nõukogulikuks. Bessaraabia liitus Nõukogude Moldaaviaga. Tekkis Moldaavia Nõukogude Sotsialistlik Liiduvabariik.

Kohutav hädaoht ähvardas Leningradi. Suur linn asus otse Soome piiri läheduses. Soomes olid võimul fašistid. Nad unistasid Leningradi ja teiste Nõukogude maade haaramisest ja alustasid meiega sõda. NSV Liidu relvastatud jõud murdsid läbi Soome vallutamatuist kindlustusist ja andsid soomlastele purustava löögi. Piir nihutati Leningradist kaugemale. Osa vabastatud maad liideti Nõukogude Karjalaga Karjala-Soome Nõukogude Sotsialistlikuks Liiduvabariigiks.

Nii kasvas, tugevnes, laienes ja kindlustas oma läänepiiri Nõukogude Liit aastail 1939 ja 1940. NSVL seisis kaljukindlalt nagu võitmatu kindlus. Seltsimees Stalin ütles: „Meie sõda ei soovi, ent oleme valmis löögiga vastama sõjasüütajate löögile."

66. Suur Isamaasõda.

Vaenlase kallaletung. Vahepeal Maailmasõda laienes. Fašistlik Saksamaa hõivas Norra, Taani, Hollandi, Belgia, Jugoslaavia ja Kreekamaa. Teda aitasid Itaalia, Ungari, Rumeenia, Bulgaaria ja Soome. Saksamaa vastu astusid välja Prantsusmaa ja Inglismaa, hiljem liitusid nendega Põhja-Ameerika Ühendriigid. Prantsusmaad juhtisid reeturid. Sõnades nad võitlesid fašistide vastu, aga tegudega aitasid neid. Prantsuse armee sai reedetuna kergesti lüüa ja sakslased vallutasid kogu Prantsusmaa. Peaaegu kogu Euroopa oli Hitleri võimuses.

Nõukogude Liit oli sõja vastu ja võitles kogu aeg rahu eest. Seepärast meie valitsus sõlmis Saksamaaga mittekallaletungi-lepingu. Selle lepingu põhjal ei tohtinud fašistlik Saksamaa meile kallale tungida. Kuid fašistid ei pidanud oma sõna. Nad koondasid suure armee meie piirile ja tungisid reeturlikult NSV Liidu kallale. See oli **22. juunil 1941.** Tuhanded saksa tankid tallasid meie maad, tuhanded fašistlikud lennukid heitsid pomme meie rahulikele linnadele. Olles meie maale sisse tunginud, ujutas vaenlane selle üle verega.

Pealetung oli ootamatu. Nõukogude inimesed olid rahulikul tööl. Kulus aega selleks, et neid sõjaväkke mobiliseerida. Pealegi oli meil lennukeid, tanke ja suurtükke vähem kui sakslastel: oli ju fašistide kasutada kogu Euroopa tehnika. Seepärast meie väed taandusid võideldes, vaenlane aga liikus kiiresti edasi ja kippus Moskva ning Leningradi poole. Hitler teatas hooplevalt, et Nõukogude relvastatud jõud on purustatud ja mõne nädala pärast on kogu Nõukogude Liit vallutatud.

Meie kodumaa eesotsas aga seisis seltsimees Stalin. Ta tundis nõukogude rahva jõudu ja oli kindel meie võidus.

Seltsimees Stalin innustas kõiki võitluseks julma vaenlasega. Ta kutsus üles pingutama kõik jõud anastajate purustamiseks, iga sammutäie Nõukogudemaa kaitsmiseks, võitlemiseks viimse veretilgani. Ta kutsus üles suurendama tagalatööd, et varustada armeed kõigega, mis on tarvilik. Ta kutsus üles vaenlasest vallutatud rajoonides asutama partisanisalku, tungima kallale fašistidele ja tapma neid, purustama sildu ja teid, korraldama rongiõnnetusi, rikkuma telefoni- ja telegraafiliine, süütama metsi, ladusid ja voore, et vaenlasele ei jääks mitte midagi.

Seltsimees Stalini üleskutsel tõusid kõik nõukogude rahvad kodumaa kaitseks kui üks mees üles. Igaüks sai aru, et see on Suur Isamaasõda, sõda meie armsa kodumaa vabaduse ja iseseisvuse eest. Igaüks teadis: kui võidame — oleme vabad, kui aga kaotame — oleme saksa vürstide ja parunite orjad.

Moskva ja Leningradi töötav rahvas valmistus kaitseks. Ka paljud raugad ja noored neiud võtsid relvad ja astusid maakaitseväkke. Tuhanded Moskva ja Leningradi elanikud kaevasid kaevikuid ja tankitõrje-kraave, ehitasid kindlustusi, kustutasid tulekahjusid, mis olid tekkinud vaenlase süütepommidest.

Moskva ja Leningradi all osutas Nõukogude armee imestamisväärseid kangelastegusid. Näiteks võtsid Moskva lähistel kindral Panfilovi diviisist 28 kaardiväelast vastu saksa 50 tanki rünnaku. Nad ütlesid: „Kaugemale taganeda on võimata. Meie taga on Moskva." Nad teadsid, et hukkuvad ebavõrdses võitluses, kuid ei kohkunud tagasi, võitlesid viimase hingetõmbeni ja pidasid tanke 4 tundi kinni, hävitades neist 14. Säärase mehisusega võitles kogu rahvas. 1942. aasta talve alguseks oli vaenlane mitte ainult kinni peetud, vaid ka Moskva alt tagasi tõrjutud.

Siiski oli sakslastel jõudu veel küllalt. Saanud lüüa

Nõukogude Liidu vägede ülemjuhataja
generalissimus Jossif Vissarionovitš Stalin.

Moskva ja Leningradi all, üritasid nad suvel 1942 pealetungi lõunas. Fašistid kippusid itta. Rüüstates Nõukogude maid, tungisid nad Põhja-Kaukaasia viljarikastesse steppidesse, jõudsid Volgani Stalingradi all ja jäid Donil peatuma Voroneži juures.

Sakslased kavatsesid Moskvast mööduda ja teda Uuralist ja Siberist ära lõigata. Hädaoht oli suur. Meie kodumaa pingutas kõik jõud võitluseks.

Vaenlase poolt okupeeritud rajoonides. Hõivates Nõukogude maid, fašistid laastasid neid. Elanikkonnalt võeti ära vili, kariloomad ja muud saadused. Fašistid hävitasid ära raamatukogud, koolid ja muuseumid. Kõik, mis oli hinnalist, võeti endile ja veeti Saksamaale. Nõukogude inimesi sunniti töötama sakslaste heaks. Tuhandeid mehi, naisi ja tütarlapsi aeti Saksamaale ja anti saksa mõisnike ja kulakute orjusse.

Väiksemagi vastuhaku puhul piinutasid fašistid inimesi ja mõistsid surma. Linnade ja külade väljakuile püstitati võllaid.

Kuid miskisugused tagakiusamised ei suutnud nõukogude inimesi heidutada. Võitluseks anastajatega tekkisid kõikjal partisanisalgad. Partisanid teostasid seltsimees Stalini juhtnööre: nad ründasid fašistlikke garnisone, lasksid õhku sildu, korraldasid raudteekatastroofe. Sattudes vaenlase küüsi, kannatasid partisanid meelekindlalt välja piinamised ega lausunud sõnagi sellest, mida vaenlane soovis teada saada. Nii hukkusid kangelastena nõukogude tütarlapsed Zoja Kosmodemjanskaja, Liisa Tšaikina, pioneer Saša Tšekalin ja mitmed teised. Ent nende eest hävitati partisanide poolt sadu tuhandeid fašiste.

Nõukogude tagalas. Samal ajal muutus meie kodumaa ühiseks sõjaleeriks. Mehed siirdusid rindele, naised ja raugad asendasid lahkunuid tagalas. Kolhoosnikud andsid

maale vilja, produkte, toorainet tööstusele. Töölised töötasid ööl ja päeval. Ehitati palju uusi tehaseid. Maa valmistas üha enam tanke, lennukeid, suurtükke, miiniheitjaid, mürske. Raudteedel veeresid rongid vahetpidamata läände. Nad toimetasid rindele kõike mis tarvilik. Meie tankid, lennukid ja suurtükid osutusid saksa omadest paremateks. Varsti me ületasime fašiste isegi nende arvult.

Rindekangelased. Sõda lõi kangelasi. Inimesed andsid rõõmuga oma elu kodumaa eest.

Kapten Gastello lennuk süttis lahingu ajal põlema. Lenduril oli võimalus langevarju abil maha hüpata, kuid ta ei teinud seda. Gastello juhtis oma põleva lennuki vaenlase bensiinilaadungiga veoautode kolonnile ja laskis need õhku.

Vaprad vene lendurid Zdorovtsov ja Haritonov kulutasid õhuvõitluses ära kõik oma padrunid. Nad ei tahtnud aga vaenlasi käest ära lasta ja juhtisid oma lennukid nende pommilennukite otsa. Rammitud saksa lennukid hukkusid, aga lendurid-kangelased jäid terveks.

Võitleja Matrossov läks oma üksusega pealetungile. Fašistide kindlustuses tärises kuulipilduja. Matrossov söösti selle juurde ja kattis oma kehaga. Kuulipilduja ei saanud tulistada ja meie omad murdsid vaenlase kaitsest läbi.

Aserbaidžaanlane Hussein Alijev üksinda astus võitlusse mitme fašistliku lennukiga. Kangelane sai seitseteist haava, kuid ta lõi vastased ja tuli lahingust võitjana välja.

Kasahstani julge võitleja Torunsabajev oli rünnakule minemas. Saksa kuulist sai surma rühmaülem. Tekkis segadus. Siis jooksis Torunsabajev reast välja ja hüüdis: „Kodumaa eest!" Ta viis rühma sakslaste vastu. Vaenlane kohkus ja taganes. Torunsabajev aga ütles lahingu lõpul lihtsalt: „Minu asi on väike — sakslast lüüa. Kuid meie kõik üheskoos oleme suur jõud."

Nõnda tõusid töölised ja talupojad, nõnda tõusid üksmeelselt kõik nõukogude rahvad tagalas ja rindel võitlusse vihatud vaenlasega.

Fašistlike röövvallutajate purustamine. Sügisel 1942 pidurdati sakslased Stalingradi all. Iga päev heitsid fašistid linna tuhandeid pomme. Nad tulistasid linna raskesuurtükkidest. Linn muutus varemeteks, aga ei alistunud. Siin valmistas seltsimees Stalin vaenlasele purustava löögi.

Novembris algas Stalingradi all Nõukogude armee pealetung. Kindlaksmääratud tunnil hakkasid müürisema Nõukogude suurtükid, asusid teele tankid, sööstis rünnakule jalaväg i. Löödi suur Stalingradi lahing. Saksa rinne murti läbi. 300 tuhat fašistlikku sõjameest piirati sisse ja hävitati. Anastajad kihutati minema Volga ja Doni äärest ning Põhja-Kaukaasiast. Nii algas meie maade vabastamine.

Ei olnud kerge loomastunud vaenlast taga ajada. Ta urises hullunult vastu, kuid sai paljudes suurtes lahingutes lüüa: Kurski ja Leningradi all, Ukrainas ja Krimmis, Valge-Venes, Bessaraabias ja Baltikumis. Kõigis neis lahinguis hävitati või löödi rivist välja palju saksa diviise.

Lahkudes Nõukogude pinnalt püüdis tige vaenlane kõik purustada. Taganedes põletasid fašistid maha külasid ja linnu. Nad hävitasid tuhandeid nõukogude inimesi, isegi lastele ei heitnud nad armu. Kõik, mis oli hinnalist, vedasid nad enesega koos maalt välja.

Suvel 1944 oli kogu Nõukogudemaa anastajaist puhastatud. Rõõmsalt kostsid Moskvas võidupaugud.

Vabadustarmastavate rahvaste ühtsus. Sõja ajal kasvas kogu maailma vabadustarmastavate rahvaste ühtsus. Algul võttis Nõukogude Liit üksi vastu peaaegu kõik vaenlase löögid ja kaitses oma verega mitte ainult ennast, vaid ka teisi rahvaid.

Kuid teisel Isamaasõja aastal hakkasid USA ja Inglismaa peale tungima, purustades fašiste Põhja-Aafrikas.

Sellest oli vähe. Sakslased hoidsid endiselt kõik oma peajõud meie rindel. Täielikuks võiduks anastajate üle oli tarvis Euroopas luua teine rinne.

Juunikuus 1944 saabusid üle mere Inglismaalt ning maabusid Prantsusmaal Inglise ja Ameerika väed. Veel varem maandusid liitlased Itaalias. Saksamaad pigistati igast küljest: idast ja läänest, põhjast ja lõunast. Fašistide vastupanu murti. Nende väed tõrjuti välja Nõukogude Liidu piiridest, Prantsusmaalt, Belgiast ja teistest maadest.

Võit fašistliku Saksamaa üle. Aastail 1944 ja 1945 purustas Nõukogude armee lõplikult Saksamaa satelliidid — Rumeenia, Bulgaaria, Soome ja Ungari. Meie väed tungisid nende territooriumile. Kõik need riigid tunnistasid end võidetuks. Nende rahvad ajasid minema oma fašistlikud valitsejad ja hakkasid ise koos Nõukogude armeega sõdima fašistliku Saksamaa vastu.

Andes sakslastele ühe hoobi teise järel, vabastas meie armee Poolamaa ja aitas vabadusvõitluses Jugoslaavia ja Tšehhoslovakkia rahvaid. Fašistide poolt orjastatud rahvad võtsid tänuga vastu oma vabastaja. Nad nägid ja said aru, et Nõukogude Liit on nende parim sõber.

Kõikide vabadustarmastavate rahvaste sõprus tugevnes iga päevaga üha enam.

Jaanuaris 1945 tungis Saksamaale idast Nõukogude armee ja läänest Inglise, USA ja Prantsuse sõjavägi. Nõukogude Liidu generalissimus seltsimees Stalin kutsus „jälitama haavatud saksa kiskjat ja teda surnuks lööma tema oma koopas." Saksa kindlustusist murti läbi, kindlused purustati.

Nõukogude väed piirasid sisse suuri saksa väeüksusi ja kui need ei andnud end vangi, siis hävitati nad. Vaprad Nõukogude väed liikusid kiiresti edasi, purustades vaenlast ta oma territooriumil. Meie võidukad lipud lehvisid vaenlase maal.

21. aprillil 1945 jõudsid meie võitlejad juba Berliinini ja lõid lahinguid selle agulites. Mõne päeva pärast oli Berliin igast küljest ümber piiratud ja 2. mail vallutati ta Esimese Ukraina ja Esimese Valge-Vene Rinde vägede poolt. Saksa pealinna vallutamine oli kõige võimsamaks löögiks Saksamaale, sellele järgnes juba ta kokkuvarisemine. 8. mail fašistlik Saksamaa kapituleerus (alistus võitjale tingimusteta). Kogu Nõukogudemaa, samuti ka teised riigid, kes sõdisid Saksamaa vastu, tähistasid võitu fašistliku kiskja üle.

Nõukogude valitsus kuulutas 9. mai Võidupühaks, nõukogude rahva üldiseks pidupäevaks.

Nii ei läinud täide Hitleri hullumeelne idee — orjastada slaavi rahvad. Põline slaavi rahvaste võitlus oma olemasolu ja iseseisvuse eest lõppes võiduga saksa röövvallutajate üle.

Jaapani purustamine. Kaug-Idas oli Saksamaa liitlaseks Jaapan. Jaapani röövvallutajad püüdsid orjastada Hiinat ja teisi maid. Nad tungisid korduvalt ka meie kodumaa kallale. Et päästa inimkond sõjaohust, aitas NSV Liit Ameerika Ühendriikidel ja Inglismaal purustada Jaapan ja kindlustada rahu kogu maailmas. 2. septembril 1945 tunnistas Jaapan end võidetuks ja kapituleerus.

Nõukogude rahvas, eeskätt vene rahvas, kes kõigist Nõukogude Liitu kuuluvaist rahvastest on kõige väljapaistvam, tõi oma kangelastegudega võidu meie maale. Tänu rinde ja tagala sangarlikele pingutustele suutsid nõukogude inimesed eesotsas oma väejuhi seltsimees Staliniga vaenlased purustada ja kodumaa päästa orjusest.

N. M. Švernik.
NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi esimees.

67. NSV Liit pärast sõda.

Suure Isamaasõja tagajärjel tugevnes meie kodumaa veel enam, tema mõju ja autoriteet suurenes kõikjal maailmas. Meie maa töölised, talupojad ja intelligents koondus veel tihedamalt kommunistliku partei ümber.

10. veebruaril 1946 toimusid valimised NSV Liidu Ülemnõukogusse. Valimistel hääletas kogu nõukogude rahvas ülesseatud kommunistide ja parteitute bloki kandidaatide poolt.

Oma kõnes valijatele 9. veebruaril 1946 püstitas J. V. Stalin nõukogude rahvale sõjajärgse ülesehitustöö ülesanded tööstuse, põllumajanduse ja teaduse alal.

NSV Liidu Ülemnõukogu esimene sessioon kinnitas uue viie aasta plaani (1946—1950). Seaduses „viie aasta plaanist" on ette nähtud mitte ainult kõige selle taastamine, mis oli hävitatud sõjaajal, vaid ka sõjaeelse taseme tunduv ületamine. Samal istungjärgul Ülemnõukogu moodustas NSV Liidu Ministrite Nõukogu eesotsas Jossif Vissarionovitš Staliniga. NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi esimeheks valiti Nikolai Mihhailovitš Švernik.

Kronoloogiline tabel.

911 Olegi leping kreeklastega.
988 Ristiusu toomine Venemaale.
1147 Esimene märge ajaraamatus Moskva kohta.
1240 Batu-khaan vallutab Vene vürstiriigid.
1242 Aleksander Nevski võit saksa rüütlite üle (Jäälahing).
1328—1341 Ivan Kalita — esimene Moskva suurvürst.
1380 Kulikovo lahing.
1462—1505 Ivan III, Moskva suurvürst.
1480 Vene riigi vabanemine tatari-mongoli ikke alt Ivan III ajal.
1547 Ivan IV võtab endale tsaari tiitli.
1581 Jermaki retk Lääne-Siberisse.
1606—1607 Talupoegade ja kasakate ülestõus Bolotnikovi juhtimisel.
1612 Poolakate väljakihutamine Moskvast.
1648 Kasakate ja talupoegade ülestõus Ukrainas Poola surve vastu Bogdan Hmelnitski juhtimisel.
1649 Talupoegade lõplik maa külge kinnistamine.
1654 Ukraina liitmine Venemaaga.
1670—1671 Talupoegade ülestõus Razini juhtimisel.
1682—1725 Peeter I valitsemisaeg.
1703 Peterburi (praegune Leningrad) asutamine.
1707 Kasakate ja talupoegade ülestõus Bulavini juhtimisel.
1709 Peeter I purustab rootslased Poltaava all.
1721 Peeter I võtab endale Vene imperaatori (keisri) tiitli.

1773—1775 Talupoegade, kasakate ja Volgamaade ning Uuralimaade rahvaste ülestõus Pugatšovi juhtimisel.
1789 Prantsuse kodanliku revolutsiooni algus.
1801 Gruusia liitmine Venemaaga.
1812 Venemaa sõda Napoleon I-ga.
1818—1883 Elas proletariaadi geniaalne juht Karl Marx.
1820—1895 Elas proletariaadi geniaalne juht Friedrich Engels.
1825 Dekabristide ülestõus.
1848 Kodanlikud revolutsioonid Prantsusmaal, Saksamaal ja Austria-Ungaris.
1853—1856 Krimmi sõda.
1861 Talurahva reform.
1864 Marx ja Engels asutavad I Internatsionaali.
1870—1924 Elas proletariaadi geniaalne juht Vladimir Iljitš Lenin.
1871 Pariisi Kommuun.
1885 Morozovi vabriku tööliste streik Orehhovo-Zujevos.
1903 Vene sotsiaaldemokraatliku töölispartei loomine.
1905—1907 Esimene kodanlik revolutsioon Venemaal.
1912 Tööliste tulistamine Leena kaevandustes.
1912 Vene sotsiaaldemokraatliku bolševike partei formeerumine.
1914—1918 Esimene imperialistlik Maailmasõda.
1917 **Veebruar** Teine kodanlik revolutsioon Venemaal.
1917 **Oktoober.** Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Venemaal.
1917 Vene Nõukogude Föderatiivse Sotsialistliku Vabariigi loomine.
1918 Punaarmee organiseerimine.
1918 Saksa interventide purustamine Ukrainas.
1918 Revolutsioon Saksamaal ja Austria-Ungaris.
1919 Kommunistliku Internatsionaali asutamine.

1919 Koltšaki, Denikini ja Judenitši purustamine.
1920 Sõda poola panidega ja Wrangeli purustamine.
1922 Jaapani interventide purustamine Kaug-Idas.
1922 Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu loomine.
1928—1932 Esimene viisaastak.
1933—1937 Teine viisaastak.
1934 S. M. Kirovi mõrvarlik tapmine rahvavaenlaste-trotskistide poolt.
1936 NSV Liidu uue konstitutsiooni vastuvõtmine.
1939 Lääne-Ukraina ja Lääne-Valge-Venemaa vabastamine Punaarmee poolt.
1940 NSV Liidu ja Soome vahelise rahulepingu allakirjutamine.
1940 Autonoomse Karjala-Soome Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi muutmine Karjala-Soome Nõukogude Sotsialistlikuks Liiduvabariigiks.
1940 Bessaraabia ja Põhja-Bukoviina vabastamine Rumeenia bojaaride ikke alt ja Moldaavia Nõukogude Sotsialistliku Liiduvabariigi loomine.
1940 Leedu, Läti ja Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi vastuvõtmine NSV Liidu koosseisu.
1941 **22. juuni.** Fašistliku Saksamaa reetlik kallaletung NSV Liidule.
1945 **2. mai.** Berliini vallutamine Nõukogude vägede poolt.
1945 Saksamaa kapituleerumine.
1945 Jaapani kapituleerumine.

SISUKORD.

Lk.

SISSEJUHATUS.

1. Meie kodumaa 3

I. MEIE KODUMAA KAUGES MINEVIKUS.

2. Kuidas elasid inimesed kauges minevikus 5
3. Sugukonnast riigini 6
4. Vanimad riigid meie maal 8
5. Slaavlased 10

II. KIIEVI RIIK.

6. Kiievi vürstiriigi tekkimine 13
7. Vürstinna Olga ja vürst Svjatoslav 17
8. Kiievi vürstid panevad maksma uue usu ja seadused 19
9. Rahva ürgjõulised ülestõusud Kiievi vürstiriigis 21
10. Novgorodimaa 23
11. Suzdali-Venemaa 27

III. IDA-EUROOPA MONGOLI VALLUTAJATE VÕIMU ALL.

12. Mongolid-vallutajad ja tatari-mongoli ike 29
13. Moskva ja esimesed Moskva vürstid 31
14. Tamerlan ja Kuld-hordi langus 34

IV. VENE RAHVUSRIIGI LOOMINE.

15. Vene riigi laienemine Ivan III ajal ja tatari-mongoli ikke lõpp 36
16. Kuidas rõhuti talupoegi Vene riigis XV sajandil 38

V. VENE RIIGI LAIENEMINE.

17. Ivan IV ja Volga-äärsete tatarlaste purustamine 41
18. Bojaaride võimu murdmine ja Ivan IV sõjad 43

VI. TALUPOEGADE SÕJAD JA RÕHUTUD RAHVASTE ÜLESTÕUSUD XVII SAJANDIL.

19. Esimene talupoegade sõda Vene riigis 47
20. Võitlus Poola maadevallutajatega 50
21. Linlaste ja rõhutud rahvaste ülestõusud XVII sajandil 54

Lk.
22. Ukraina võitlus Poola valitsusega ja tema ühendamine Venemaaga 56
23. Razini sõda bojaaride ja mõisnikega 58
24. Ida-Siberi rahvaste alistamine 61
25. Majandus ja halduslik kord Venemaal XVII sajandil 62
26. Kultuur Venemaal XVII sajandil 66

VII. XVIII SAJANDI VENEMAA — MÕISNIKE JA KAUPMEESTE RIIK.

27. Peeter I sõjad ja rahva ülestõusud 68
28. Peeter I sõjad Rootsiga ja Idamaadega 72
29. Peeter I reformid 73
30. Aadli-impeerium XVIII sajandil 75
31. Talupoegade sõda Pugatšovi juhtimisel 78
32. Uute maade vallutamine Katariina II poolt 82

VIII. TSAARI-VENEMAA XVIII SAJANDI LÕPUL JA XIX SAJANDI ALGUL.

33. Kodanlik revolutsioon Prantsusmaal. Katariina II ja Paul I võitlus sellega 85
34. Tsaar Aleksander I. 1812. aasta sõda 89
35. Dekabristid 93
36. Sandarmite ja ametnike riigis 97
37. Kaukaasia vallutamine 101
38. 1848. a. revolutsioon Euroopas. Karl Marx ja Friedrich Engels 103
39. Tsaristlik Venemaa enne 1861. aasta reformi 107

IX. KAPITALISMI KASV TSAARI-VENEMAAL.

40. Pärisorjuse kaotamine Venemaal 111
41. Poolakate võitlus iseseisvuse eest. Aleksander II sõjad . . . 115
42. Esimene Internatsionaal ja Pariisi Kommuun 117
43. Kapitalism Venemaal 121
44. Töölisliikumine 70—90-ndail aastail. V. I. Lenin 126

X. ESIMENE KODANLIK REVOLUTSIOON VENEMAAL.

45. Revolutsiooni eelõhtul 133
46. Revolutsioon on alanud 137
47. Relvastatud ülestõusu ettevalmistamine 142
48. Detsembri relvastatud ülestõus 145
49. Revolutsiooni mahasurumine 149
50. Uus revolutsiooniline tõus 153

XI. TEINE KODANLIK REVOLUTSIOON VENEMAAL.

51. Imperialistlik Maailmasõda 158
52. Tsarismi kukutamine 1917. aasta veebruarikuus 163

XII. SUUR SOTSIALISTLIK OKTOOBRIREVOLUTSIOON VENEMAAL.

Lk.

53. Bolševikud valmistavad ette sotsialistlikku revolutsiooni . . . 167
54. Sotsialistlik revolutsioon võitis 173

XIII. SÕJALINE INTERVENTSIOON. KODUSÕDA.

55. Nõukogude võitlus rahu pärast. Ukraina vallutamine sakslaste poolt 182
56. Nõukogude Vabariik interventsiooni ja kontrrevolutsiooni rõngas 185
57. Revolutsioon Lääne-Euroopas 188
58. Koltšaki, Denikini ja Judenitši purustamine 191
59. Sõda poola panidega. Wrangeli hävitamine 196

XIV. ÜLEMINEK RAHULIKULE TÖÖLE MAA MAJANDUSE JALULESEADMISEKS.

60. Rahvamajanduse jaluleseadmine ja NSV Liidu loomine . . . 202
61. Lenin on surnud, kuid ta töö elab 206

XV. STALINLIKUD VIISAASTAKUD JA SUUR ISAMAASÕDA.

62. Sotsialistlik tööstus, kollektiivmajandus põlluharimises (kolhoosid) 209
63. NSVL — sotsialismimaa 214
64. NSV Liidu uus konstitutsioon 222
65. Uued nõukogude vabariigid 229
66. Suur Isamaasõda 231
67. NSV Liit pärast sõda 240
Kronoloogiline tabel 241

Vastutav toimetaja V. Orav.

Ladumisele antud 21. I 1949. Trükkimisele antud 7. II 1949. Trükiarv 19 000. Paber 56×79, 1/16. Trükipoognaid 15,5. Arvutuspoognaid 12,3. Trükitähti trükipoognas 31 680. MB-01082. Trükikoda „Punane Täht", Tallinn, Pikk t. 54. Tellimise nr. 115.

На эстонском языке.

Проф. А. Шестаков. История СССР. Для IV кл.

Rbl. 4.10

A-17568

TÜ RAAMATUKOGU
1 0300 00495053 3